

ความคิดทางการเมืองตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)

ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

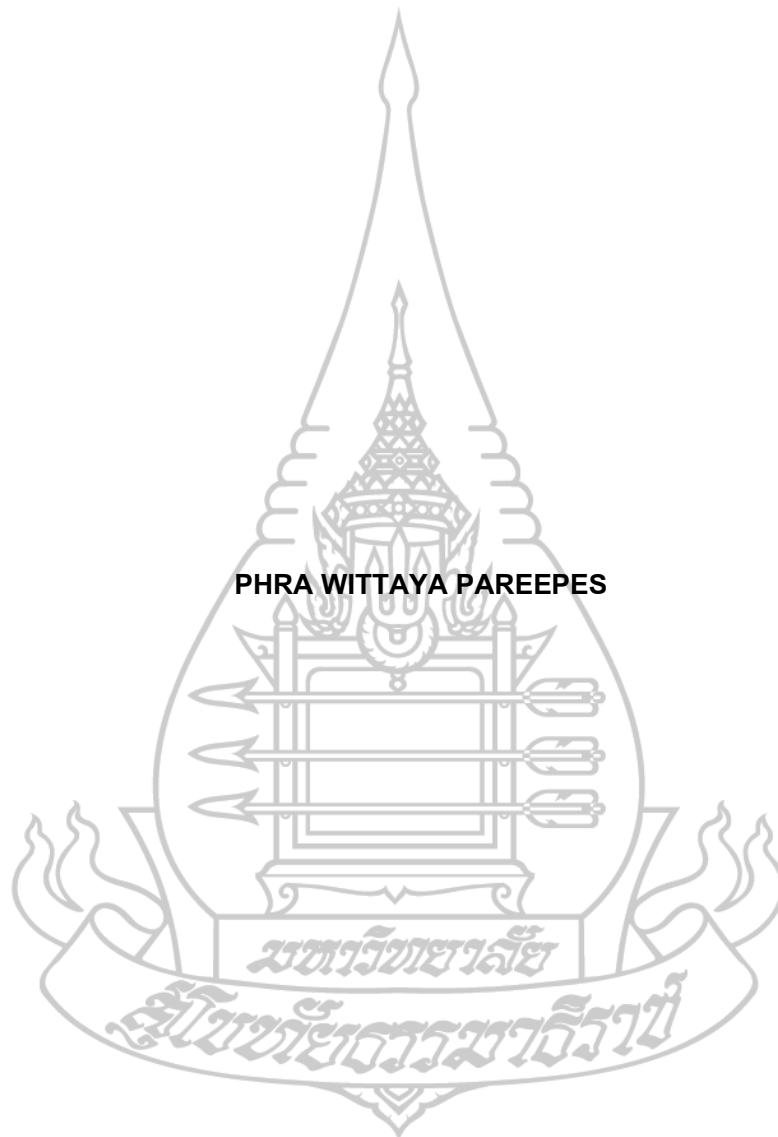
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอก

การเมืองการปกครอง

สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

พ.ศ. 2566

**Political thought according to the views of Somdej Phra Buddhakosajarn
(P.A.Payutto) through A book looking at America as solving Thai problems.**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science in Political Groverment

School of Political Science

Sukhothai Thammathirat Open University

2023

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความคิดทางการเมืองตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ป.อ.ปยุตฺโต)

ชื่อและนามสกุล ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

ชื่อและนามสกุล พระวิทยา เกษีพาส

แขนงวิชา / วิชาเอก วิชาเอกการเมืองการปกครอง

สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยนครราชสีมา

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกดาร์ศมี

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม 2. รองศาสตราจารย์ ดร.ชนศักดิ์ สายจำปา

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2566

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญอริ ยีหมะ)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกดาร์ศมี)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนศักดิ์ สายจำปา)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.นราธิป ศรีราม)

ชื่อวิทยานิพนธ์ ความคิดทางการเมืองตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)
ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย
ผู้วิจัย พระวิทยา เกียรติพาส รหัสนักศึกษา 2618001370
ปริญญา: รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกตาร์สมบัติ (2) รองศาสตราจารย์ ดร.ธนศักดิ์ สายจำปา ปีการศึกษา 2566

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย (2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มาของปัญหาทางสังคม การเมืองที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย (3) เพื่อวิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาสังคม การเมือง ตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเอกสาร โดยใช้แนวคิดการตีความวรรณกรรมซึ่งนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยตรง แนวความคิดทางการเมืองแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ คือ แนวความคิดประการแรกมีคุณค่าทางด้านคุณธรรมจริยธรรม การเมืองจะต้องก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์และสรรพสิ่ง คือก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นประโยชน์ต่อสังคม ประการที่สอง รูปแบบการปกครองสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบใดก็ตามจะต้องอิงหลักธรรมมาใช้ จึงจะเป็นการปกครองที่ดีที่สุด ขณะที่ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยคือการปกครองแบบคนดีหลายคน ดีกว่าการปกครองที่มีคนดีเพียงคนเดียว ถือว่าเป็นการปกครองที่ดีที่สุด (2) ด้านสภาพปัญหาสังคม การเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ เกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมแนวคิดทางการเมืองต่างๆ ของตะวันตกมาปฏิบัติ โดยไม่ได้คำนึงถึงรากฐานวัฒนธรรมของตนเอง (3) แนวทางในการแก้ไขปัญหาสังคม และ

การเมือง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่าการกลับมาพัฒนาคนในสังคมให้อยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย สร้างจริยธรรมนักรการเมือง และสร้างสรรค์ธรรมาธิปไตยให้เป็นพื้นฐานประชาธิปไตย คือ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการพัฒนาสังคม และการเมืองไทย

คำสำคัญ ความคิดทางการเมือง ธรรมาธิปไตย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
หนังสือมองอเมริกาแก้ปัญหาไทย

Thesis title: "Political thought according to the views of Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A.Payutto) through A book looking at America as solving Thai problems."

Researcher: "PHRA WITTAYA PAREEPES"; ID: "2618001370";

Degree: Master of Political Science;

Thesis advisors: (1) Pisan Mukdaratsami;(2) Thanasak Saijampa ; Academic year: 2023

Abstract

The objectives of this study are (1) to study and analyze the political ideas of Somdej Phra Buddha-Kosajarn (P. A.Payutto) appearing in the book Looking at America to Solve Thai Problems; (2) to study and analyze The causes of social problems Politics that appear in the book Looking at America to Solve Thai Problems; and (3) to analyze the solutions to social and political problems according to the views of Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A. Payutto) that appears in the book Looking at America to Solve Thai problems.

This study is documentary using qualitative research method. Employing the concept of literary interpretation. Data were analyzed for content through descriptive analysis.

The study found that (1) the political ideas of Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A. Payutto) was directly influenced by Buddhist teachings. Political concepts can be divided into two parts: First, the first concept has moral and ethical values; politics must bring the greatest benefit to humans and all things. That is, it brings benefits to oneself, others, and society. Second, the form of government Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A. Payutto) saw that no matter what form of government it is, it must be based on Dhamma principles. Therefore, it will be the best governance. While a democratic government system that is a theocracy is a government of many good people. It's better than being ruled by just one good person. It is considered the best form of governance. the form of Somdej's governance Phra Phutthakosajarn (P.A. Payutto) saw that No matter what form of governance it is, it must be based on Dhamma principles. Therefore, it will be the best governance while the democratic system of governance that is

Dhammathipatai is the rule of many good people. Better than government with only one good person, it is considered the best government. (2) The state of social and political problems in Thailand from the past to the present. That is, it arises from the adoption of cultural concepts. various Western political practices without considering their own cultural roots. (3) Guidelines for solving social and political problems. Somdej Phra Buddhakosajarn (P.A. Payutto) saw that returning to developing people in society To be based on the wisdom of Thai culture, create ethics for politicians, and create Dhammathipatai as the basis for democracy is to use Buddhist principles as the basis for the development of Thai society and politics.

Keywords : Political thought, Dhammathipatai, Somdej Phra Phutthakosajarn (P.A. Payutto), A Book Looking at America to solve Thai Problems.

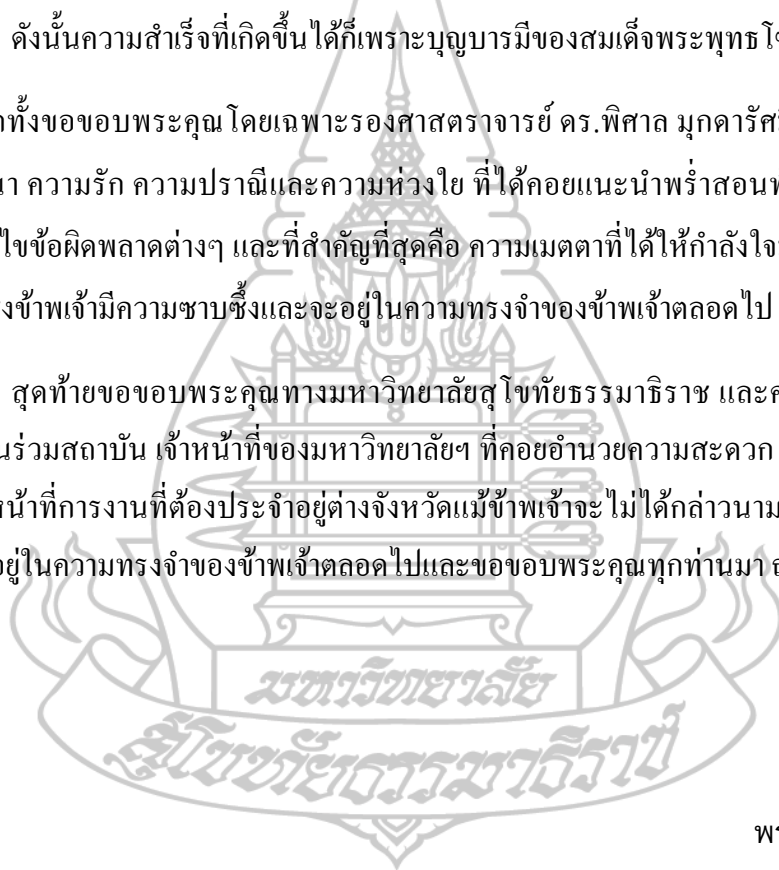
กิตติกรรมประกาศ

ความภาคภูมิใจอย่างสูงที่ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ระดับมหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยฯ ซึ่งได้ผ่านอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ มากมาย ความรู้สึกท้อแท้ในบางครั้งก็กลับเป็นพลังใจ และที่ภาคภูมิใจที่ได้ทำงานชิ้นนี้ออกมา ถึงจะล้มลุกคลุกคลานบ้าง

แต่การเขียนงานที่เกี่ยวกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) หากไม่สมควรประการใดก็ขอโทษกรรม ด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต อันเป็นคำที่เป็นคติ

ดังนั้นความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้ก็เพราะบุญบารมีของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อีกทั้งขอขอบพระคุณ โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกดาภิรมย์ เพราะให้ความเมตตา กรุณา ความรัก ความปรานีและความห่วงใย ที่ได้คอยแนะนำพร่ำสอนทั่วถึงตลอดจนชี้แนวทางแก้ไขข้อผิดพลาดต่างๆ และที่สำคัญที่สุดคือ ความเมตตาที่ได้ให้กำลังใจมาโดยตลอดเวลาการศึกษา ซึ่งข้าพเจ้ามีความซาบซึ้งและจะอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าตลอดไป

สุดท้ายขอขอบพระคุณทางมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และคณาจารย์ทุกท่าน รวมทั้งเพื่อนร่วมสถาบัน เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยฯ ที่คอยอำนวยความสะดวก ให้ข่าวสารต่าง ๆ เพราะด้วยหน้าที่การงานที่ต้องประจำอยู่ต่างจังหวัดแม้ข้าพเจ้าจะไม่ได้กล่าวนามทุกท่าน แต่ทุก ๆ สิ่งจะจารึกอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าตลอดไปและขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

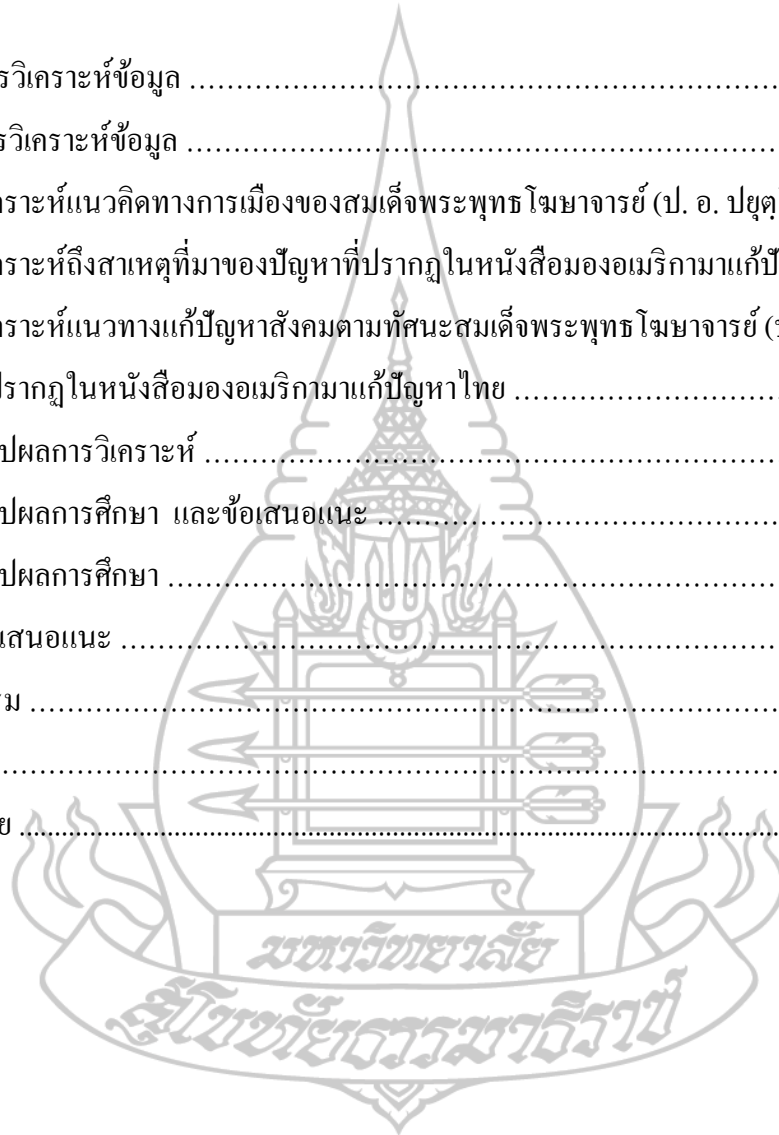
สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
คำถามการวิจัย	4
กรอบแนวคิดของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
วิธีการดำเนินการวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	8
ระเบียบวิธีการตีความ	9
แนวคิดทางการเมือง	19
แนวคิดประชาธิปไตย	23
ศาสนากับการเมือง	31
แนวคิดธรรมาธิปไตยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)	41
พุทธธรรม	49
บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษา	67
แบบแผนการศึกษา	67
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	68
การเก็บรวบรวมข้อมูล	69

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
การวิเคราะห์ข้อมูล	73
บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล	71
วิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)	76
วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มาของปัญหาที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย	82
วิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาสังคมตามที่สนะสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย	86
สรุปผลการวิเคราะห์	96
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	98
สรุปผลการศึกษา	98
ข้อเสนอแนะ	103
บรรณานุกรม	106
ภาคผนวก	117
ประวัติผู้วิจัย	123

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ถือกำเนิดขึ้นมาอย่างมีความคิด รู้จักการเปลี่ยนแปลงปรับสภาพต่างๆตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆที่อยู่โดยรอบเพื่อให้การดำรงชีวิตของตนเองอยู่อย่างมีความสุขและสะดวกสบาย (สุขุม นวลสกุล และ โกศล โรจนพันธุ์, 2548, น.1) จุดเริ่มต้นของทฤษฎีหลักปรัชญา แนวคิด และหลักการต่างๆในการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองและกฎหมายนั้น มาจากการตั้งคำถามของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติว่า “ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์นั้นเป็นอย่างไร?” จากคำถามปลายเปิดเช่นนี้ทำให้เกิดความคิดขึ้นมาว่าโดยแท้จริงแล้วธรรมชาติของมนุษย์นั้น มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเองหรือมีธรรมชาติในการอยู่รอดแบบร่วมมือกันเป็นหมู่คณะ เราจะรู้ได้อย่างไรว่าอะไรคือสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคที่แท้จริง มนุษย์ต้องการสิ่งเหล่านี้จริงหรือไม่ จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการเป็นมนุษย์คืออะไร มนุษย์ทุกคนต่างก็มีความคิดของตนเองและมีคำถามมากมายในความคิดเหล่านั้น นักปรัชญาจึงไม่ได้ต้องการความหมายของสิ่งเหล่านั้นที่กล่าวมาข้างต้น แต่พวกเขาต้องการเข้าใจแนวคิดรวบยอด (Concept) ที่สามารถทำให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติของตนเอง ธรรมชาติเหล่านั้นของมนุษย์มีข้อดีข้อเสียอย่างไรบ้างและสามารถนำไปใช้ในด้านใดได้อีกบ้าง เป็นผลให้มีการศึกษาและเกิดเป็นความคิดทางการเมืองขึ้นมา (วิทยากร เชียงกุล, 2553, น.22-23)

การศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง (political thought) เป็นการศึกษาความคิดเห็นใดๆที่มีความสำคัญทางการเมือง อันเกี่ยวกับรัฐ, โครงสร้างของรัฐ, ตลอดจนมีลักษณะการวินิจฉัยคุณค่าทางจริยธรรม อันพัวพันถึงการพิทักษ์รักษา และวิจารณ์สภาพที่เป็นอยู่ และการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า หรือถูกเอียงถึงสิ่งที่จะควรจะเป็น (เฉลิมเกียรติ พิวนวล, 2527, น.2) ของสังคมในยุคสมัยต่างๆ ความคิดหรือแนวคิดเหล่านี้อาจมีคุณค่าในเชิงการผลักดันหรือมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนจากรุ่นสู่รุ่น จากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง และอาจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และการเมืองอีก ด้วย “ความคิดทางการเมือง”เป็นการสะท้อนความคิดความหมายใดๆ อันมีความสำคัญ

ทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นจินตนาการ ความเห็น หรือ อะไรที่จิตอาจคำนึงถึง อันว่าด้วยหลักเบื้องต้นทางการเมือง โดยมีเจตนาเพื่อสนับสนุน หรือ ป้องกันความคิด และความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือ เป็นความสนใจเฉพาะในกฎเกณฑ์ หรือ นโยบายทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง (Leo Strauss, 1967, PP.1-2)

ในการศึกษา “ความคิด” ทางการเมือง ของกลุ่มปัญญาชน นักคิด นักเขียน นั้นเป็นวิธีการหนึ่งของการศึกษา และทำความเข้าใจสภาพการเมือง และพัฒนาการทางการเมือง ในบริบททางประวัติศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องและเป็นเงื่อนไขอยู่ในความคิดของบุคคลดังกล่าว “ความคิด” ทางการเมือง จัดเป็นองค์ความรู้รูปแบบหนึ่ง ที่มีความสำคัญ ในการทำความเข้าใจการเมือง และพัฒนาการทางการเมือง ได้เป็นอย่างดี ซึ่ง “ความคิด” ทางการเมือง อาจสอดคล้อง หรือแสดงนัยผ่านงานเขียน พฤติกรรมการแสดงออก รวมถึงคำพูด ใน โอกาสต่างๆ ที่เราสามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้า และทำความเข้าใจได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยการ ตีความ และรวบรวมข้อมูลจากหลายๆ แหล่ง เพื่อให้ข้อมูลทางด้าน “ความคิด” ทางการเมือง ของ ผู้ที่เราศึกษามีความถูกต้อง ชัดเจน และสามารถสื่อถึงความคิดที่เราศึกษาถ่ายทอดออกมาได้ อย่างใกล้เคียงมากที่สุด

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นพระสงฆ์อีกรูปที่ให้ความสนใจ ในการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองไทยอย่างใกล้ชิด และได้มีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ไข ปัญหาโดยตลอด โดยกระทำในขอบเขตที่เหมาะสมกับสมณเพศผ่านทาง การปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม และงานนิพนธ์ต่างๆ ซึ่งผลงานทางวิชาการของท่านนั้น ไม่ว่าจะเป็นท่านจะกล่าวถึง การเมืองโดยตรงหรือไม่ก็ตามจะมีวัตถุประสงค์ร่วมกันประการหนึ่งก็คือการมุ่งแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทย การสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยยึดวัฒนธรรมไทยเป็นหลักความคิดในการพยายามแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง แนวคิดของท่านจึงจัดได้ว่าเป็นความคิดทางการเมืองที่มุ่งต่อการปรับปรุงแก้ไขสังคมที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น จึงมีประโยชน์ในการช่วยให้เข้าใจถึงการมองปัญหาสังคมการเมืองไทยและแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของท่านซึ่งในฐานะที่ท่านเป็นนักปราชญ์ที่เป็นที่เชื่อถือยอมรับกันทั่วไปทั้งฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ความคิดของท่านย่อมมีอิทธิพลต่อสังคมในระดับหนึ่ง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านมีแนวคิดในการพัฒนาสังคมและการเมือง โดยท่านได้ดัดแปลงสังคมและการเมือง ในแนวคิดของท่านให้เป็นแบบพุทธโดยได้อิงหลัก ธรรมคำสั่งสอนในพระไตรปิฎก ความคิดของท่าน ไม่ได้เป็นอุดมคติอันเลิศลอย แต่เป็นการมองสังคม รอบด้าน ท่านได้มองการเมืองว่าเป็นเรื่องของ การจัดระเบียบ ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ เพื่อคนหมู่มากจะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา โดยไม่ต้องใช้อำนาจ ดังนั้นในมุมมองของ ท่านจึงเสนอว่าถ้ามนุษย์มีอิสรภาพทางสติปัญญา ในเรื่องการเมืองก็ต้องคิด

กันเสียใหม่ ปรับปรุงกัน เสียใหม่แล้วการเมืองก็จะหมุนมาในทางซึ่งตรง และสุจริตโลกนี้ก็จะมีความสันติภาพได้ ความคิดของท่านในส่วนนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยตามหลักพุทธธรรม ซึ่งทัศนะของท่านที่กล่าวไว้ในส่วนของการเมืองนั้นอาจเป็น แนวทางหนึ่งที่จะนำไปพัฒนาสังคมและการเมืองได้อย่างสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในยุค ปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งว่าในกรอบทางความคิดและอิทธิพลของสังคม ที่มีต่อนักปราชญ์สำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้น คืออะไรและอะไรคือแกนหลักสำคัญทางด้านแนวคิดทางการเมืองของท่านและเราจะสามารถประยุกต์แนวคิดทางการเมืองของท่านมาใช้ในการพัฒนาการเมืองการปกครองหรือการให้บริการทางวิชาการเพื่อสร้างความคิดที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองทางพระพุทธศาสนาได้อย่างไร

ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย ผ่านหลักคิด วิเคราะห์ ตลอดจนถึงอิทธิพลที่ส่งผลต่อแนวคิดในเรื่องปัญหาสังคม การเมือง เป็นการเอาองค์ความรู้ที่อยู่ในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย โดยผ่านการวิเคราะห์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นการเปิดเผยอารยธรรมทางความคิดของชาวตะวันออกต่อชาวโลก

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย
- 2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มาของปัญหาที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาสังคม การเมือง ตามทัศนะสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

3. คำถามการวิจัย

3.1 แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย เป็นอย่างไร

3.2 สาเหตุที่มาของปัญหาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย เป็นอย่างไร

3.3 แนวทางแก้ปัญหาสังคมตามทัศนะสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย เป็นอย่างไร

4. กรอบแนวคิดของการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้เป็นระเบียบวิธีการตีความในบริบทต่างๆ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การตีความ (interpretation) นั้นเป็นวิธีการหรือเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในการใช้ศึกษาหา ความหมายหรือจุดมุ่งหมายของสรรพสิ่งรวมทั้งแนวความคิดทางการเมือง สังคมด้วยและแนวทางใน การศึกษาหรือตีความ ปรัชญาการเมืองนั้นมีอยู่อย่างไม่จำกัด ซึ่งแนวทางเหล่านั้นอาจมีทั้งที่ถูกจำกัด โดยตัวผู้ศึกษาเองโดยบริบททางสังคมหรือจากภูมิปัญญาที่เราคุ้นเคยซึ่งอาศัยทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองเพื่อที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลคือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กับคนในระบบการเมืองและสังคมที่เป็นตัวสะท้อนแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เช่น ครอบครัว การศึกษา อาชีพ เพื่อน โดยเป็นการอธิบายถึงสภาพแวดล้อมทางการเมือง และสังคมในยุคนั้นเพื่อวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมือง โดยใช้แนวคิดพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมการเมือง การวิจัยเป็นการวิจัยเอกสารและการวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้การตีความผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย เพื่อจะทำให้งานมีความสมบูรณ์มากขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยพิจารณาจากองค์ประกอบภายในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย คือ วิเคราะห์โดยอิงตัวบทของวรรณกรรมเป็นหลัก โดยพิจารณาจากบริบทของวรรณกรรม ที่เชื่อมโยงถึงแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาสังคม แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในพุทธศาสนา วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น ระเบียบวิธีการตีความ แนวคิดทางการเมือง แนวคิด

ประชาติปไตย และแนวคิดศาสนากับการเมือง เป็นส่วนประกอบด้วย ด้านเนื้อหา ด้านการเมือง การปกครอง ตลอดจนความคิดทางการเมือง โดยการอ่านอย่างละเอียด ตีความในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เพื่อมุ่งหาคำตอบของปัญหาการวิจัย โดยอาศัย ข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิ มาประกอบการศึกษา และวิเคราะห์ผลข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และ ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา หนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข้อมูลจากสื่อออนไลน์

5. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาเรื่องความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่ศึกษาแนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย โดยการใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเครื่องมือในการวิจัย คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาและค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา ตลอดจนผลงานวิจัยประเภทต่างๆรวมทั้ง ข้อมูลจากการค้นคว้าทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือข้อมูลที่ได้มาจากเว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการสร้างพื้นฐานขององค์ความรู้อย่างบูรณาการ ในทางวิชาการเกี่ยวกับการวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 การเมือง คือ การจัดสรรอำนาจเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน ซึ่งหมายถึงการกำหนดและบังคับใช้กฎระเบียบของสังคมอย่างยุติธรรม เพื่อสนองตอบประโยชน์สุขของประชาชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน การเมืองจึงเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการตัดสินใจหรือตกลงใจเพื่อจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและควบคุมการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมด้วยการกำหนดและปฏิบัติตามกติกา ตลอดจนการยอมรับการใช้อำนาจในสังคมทั้งในส่วนของการบังคับหรือยอมรับนับถือ

6.2 **ความคิดทางการเมือง** คือ ภาพสะท้อนความคิดที่มีความสำคัญทางการเมืองอันหล่อหลอมจากสภาพทางสังคมที่แวดล้อมบุคคลนั้นอยู่ โดยเฉพาะปัจจัยทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และขณะเดียวกันบุคคลผู้มีความคิดทางการเมืองก็ต้องการเผยแพร่ความคิดตนให้ประชาชนได้รับรู้และปฏิบัติตาม

6.3 **สังคม** หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน ประกอบด้วยคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีความสัมพันธ์กันและมีวัฒนธรรมร่วมกัน

6.4 **เศรษฐกิจ** คือ เรื่องของกิจกรรมและความสัมพันธ์ของคนในด้านการผลิต บริการ และกระจายหรือการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของตนเอง ครอบครัวและสมาชิกในชุมชน

6.5 **วัฒนธรรม** คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ ได้แก่ การรู้จักคิด รู้จักใช้ รู้จักถ่ายทอด

7. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) อันประกอบไปด้วยกระบวนการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มาใช้ในการดำเนินกระบวนการวิจัยอันมีสาระสำคัญ โดยสรุปดังต่อไปนี้

7.1 **ข้อมูลระดับปฐมภูมิ (Primary Data)** ได้แก่ งานเขียน งานรวบรวมปาฐกถาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยตรงตลอดจนคำบรรยายของท่านที่ปรากฏอยู่ในสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมไปถึงที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกาแก้ปัญหาไทย

7.2 **ข้อมูลระดับทุติยภูมิ (Secondary data)** ได้แก่ งานเขียน วิทยานิพนธ์ งานวิจัย งานปาฐกถาที่มีผู้กล่าวถึงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และการวิพากษ์ผลงานของท่านโดยนักวิชาการต่างๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ ดังนี้

- 8.1 มีความเข้าใจในแนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ที่ชัดเจนเป็นระบบ และมีความถูกต้องมากที่สุด
- 8.2 มีความเข้าใจถึงสาเหตุที่มาของปัญหาทางด้านสังคม การเมือง ที่มีต่อการเมืองไทย
- 8.3 ผลที่ได้จากการวิจัยเป็นทางเลือกหนึ่งของสังคมที่จะนำพาสังคมประเทศชาติสู่จุดหมายที่ต้องการ

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความคิดทางการเมืองตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำวิจัยเนื่องจากต้องนำมาเป็นหลักการ วิเคราะห์อธิบายผล เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใช้ในการวิจัยโดยจะแบ่งการศึกษาออกเป็นสองส่วน คือ

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยจะนำไปสู่บทวิเคราะห์ในบทที่ 4 ซึ่งจะทำให้สามารถวิเคราะห์แนวคิดดังกล่าวได้ชัดเจน ดังนี้

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ระเบียบวิธีการตีความ
2. แนวคิดทางการเมือง
3. แนวคิดประชาธิปไตย
4. ศาสนากับการเมือง
5. แนวคิดธรรมาธิปไตยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
6. พุทธธรรม

1. ระเบียบวิธีการตีความ

1.1 ความสำคัญของการตีความ การศึกษาจะต้องมีแนวทางหรือวิธีการเป็นเค้าโครงหลัก เพื่อเป็นสิ่งที่สามารถนำนามธรรมไม่ว่าจะเป็นความรู้ความคิดในทางวิทยาศาสตร์หรือทางสังคมศาสตร์ก็ตาม ในการศึกษา ทางสังคมศาสตร์นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาแนวทางการคิดหรือปรัชญาต่าง ๆ ของนักคิด หรือนักปรัชญาผ่านทางหนังสือ งานเขียน เอกสาร สัญลักษณ์และแม้กระทั่งศิลปะจิตรกรรม ประติมากรรมต่าง ๆ ก็ตาม สิ่งที่เป็นปัญหาอย่างยิ่งคือมุมมองที่แตกต่างกันของผู้ศึกษาเองซึ่งส่งผล ทำให้เกิดความแตกต่างในการคิดและมอง แม้ว่าสิ่งที่คิดและมองนั้นจะมาจากสิ่งหรือที่มีมุมมอง เดียวกันก็ตาม ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าการตีความ (interpretation) นั้น เป็นวิธีการหรือเป็น ขั้นตอนที่สำคัญมาก ในการใช้ศึกษาหาความหมายหรือจุดมุ่งหมายของสรรพสิ่งรวมทั้ง แนวความคิดทางการเมืองด้วยก็ต่างกันและแนวทางในการศึกษาหรือตีความ (interpretation) ปรัชญาการเมืองนั้นมีอยู่อย่างไม่จำกัด ซึ่งแนวทางเหล่านั้นอาจมีทั้งที่ถูกจำกัดโดยตัวผู้ศึกษาเองโดย ขนบธรรมเนียมทางสังคมหรือจากภูมิปัญญาที่เราคุ้นเคย (สมบัติ จันทรวงศ์, 2527, น.184) จึงมักที่จะทำให้มุมมองในการศึกษาของผู้ศึกษาที่มองแนวคิดจากนักคิดหรือ แหล่งค้นคว้าเดียวกัน เกิดความเข้าใจในการค้นหาความหมายหรือ จุดมุ่งหมายได้ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการศึกษาแนวคิดทางการเมืองผ่านทางหนังสือบทความหรือตัวบท (text) ของนักคิดต่าง ๆ เพราะเนื่องจากว่า การพยายามหาความหมายจากสิ่งที่นักคิดแสดงออกมาผ่านทางผลงานที่ใช้ศึกษาจากการอ่านและการแปลเพียงอย่างเดียวนั้น อาจทำให้ผู้ที่กำลังศึกษาสามารถเข้าใจความหมายหรือจุดมุ่งหมายของนักคิดเจ้าของผลงานนั้นได้โดยล่องหน เพราะมีความเป็นไปได้ที่งานเขียนหรือผลงานของนักคิดที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองออกมานั้น ได้มีการแสดงออกโดยซ่อนเร้นความหมายแฝงหรือความมุ่งหมายที่แท้จริงออกมาในงานเขียนนั้นๆ ก็เป็นไปได้ ซึ่งจะด้วยสาเหตุที่แตกต่างกันออกไปก็ตามที่ ดังนั้นการพยายามที่จะค้นหาความหมายหรือจุดมุ่งหมายของแนวความคิดการเมืองนั้นๆ จำต้องมีการตีความ (interpretation) ด้วยวิธีการและเหตุผลที่เหมาะสม จึงจะสามารถถึงเข้าใจความหมายแฝงที่นักคิดนั้นๆ พยายามที่จะสื่อออกมาให้คนทั่วไปทราบได้

การตีความ (interpretation) เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดแล้วเพราะเหตุที่ชีวิตของมนุษย์นั้นได้พยายามที่จะแสวงหาความหมายหรือคำตอบของสรรพสิ่งต่างๆ รอบๆ ตัวเพื่อ ต้องการรู้หรือเข้าใจในธรรมชาติหรือความเป็นจริงหรือแม้บางครั้งอาจไม่ใช่ความเป็นจริงก็ตามซึ่ง ลักษณะเช่นนี้มนุษย์นั้นทำขึ้นเพื่อต้องการตอบสนองความกระหายใคร่รู้ของตนเองที่อาจไม่มีวัน สิ้นสุดซึ่ง

จะถือว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ก็ตาม อันเป็นจุดหนึ่งของการตีความการพยายามแสวงหาความจริงหรือการตีความของมนุษย์นั้นในกระบวนการที่มีผลจากธรรมชาติของมนุษย์เองที่มีคุณสมบัติพิเศษ อันเนื่องมาจากความที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถตีความเองได้ (self-interpreting animal) คือ มนุษย์มีธรรมชาติที่ต้องสงสัยและให้ความหมายคำถามและคำตอบอันเป็นความคิดที่สร้างสรรค์ (ไชยันต์ ไชยพร, 2527, น.17) แต่ด้วยลักษณะและพัฒนาการที่ซับซ้อนของการตีความ (interpretation) ของมนุษย์ทำให้เกิดกระบวนการที่เป็นเหตุเป็นผลที่ เรียกว่า ศาสตร์ ซึ่งเป็นกระบวนการ โดยเฉพาะที่อาจเรียกว่า ศาสตร์แห่งการตีความหรือ (hermeneutics) ซึ่งพัฒนาการที่สำคัญขึ้น โดยเฉพาะ อย่างยิ่ง ต่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน

ดังนั้นกระบวนการตีความทางสังคมศาสตร์นั้นมีวิธีการหรือแนวทางที่หลากหลายต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการตีความที่พยายามที่จะมุ่งค้นหาใจความหรือความหมายของตัวบทหรือผลงานที่เป็นลักษณะงานเขียนหรือบันทึกของนักคิดนักเขียนต่างๆทั้งในอดีตและในปัจจุบัน โดยการศึกษาทางสังคมศาสตร์นั้นอาจแบ่งขยายความได้เป็นแนวทางย่อยๆได้ 6 แนวทาง (สมบัติ จันทรวงศ์, 2527, น.10-17) โดยไม่ตายตัว คือ

1. แนวทางการวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด (close textual analysis)
2. แนวการแยกแยะระหว่างเจตนา (intention) ของนักปรัชญาเมธีและผล (effect) อันเกิดจากการยอมรับความคิดนั้นๆ
3. แนวการศึกษาชีวประวัติของปรัชญาเมธี (biographical approach)
4. แนวการศึกษาทางจิตวิทยา (psychological approach)
5. แนวการศึกษาทางอุดมการณ์ (ideological approach)
6. แนวการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (historical approach) ซึ่งจะได้ขยายความในลำดับต่อไป

1.2 แนวทางการตีความ

1.2.1 แนวทางการวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด (close textual analysis) แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้มุ่งเน้นไปที่ตัวบท (text) เป็นหลักสำคัญซึ่งตัวบทที่นักคิดส่วนใหญ่แสดงออกมา นั้นมักปรากฏออกมาในรูปของงานเขียน โดยที่แนวทางการวิเคราะห์นี้เป็นการแนวทางที่พยายามจะ อธิบายความคิดหรือจุดมุ่งหมายที่ซ่อนเร้นของนักคิดเจ้าของตัวบทนั้นๆ โดยมีวัตถุประสงค์ในการ ค้นหาในลักษณะต่างๆ กันหลายประการ เช่น (สมบัติ จันทรวงศ์, 2527, น.10-17)

1) การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดจะสื่อออกมา ผ่านทางการพิจารณาเพียงคำจำกัดความหรือคำอธิบาย ของคำจำกัดความที่นักคิดแต่ละท่านได้ใช้ในงานเขียนหรือตัวบทนั้นๆเป็นสำคัญ

2) การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาเพียงบางส่วนจากเนื้อหาหรือตัวบททั้งหมด โดยใช้การพิจารณาความเชื่อมโยงหรือบริบทของผลงานทั้งหมดเป็นส่วนสำคัญ

3) การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาชิ้นใดชิ้นหนึ่งของผลงานทั้งหมดที่นักคิดผู้นั้นได้แสดงออกมาโดยพิจารณาถึงความเชื่อมโยงหรือวิวัฒนาการจาก งานเขียนหรือตัวบท (text) หลาย ๆ เรื่องที่นักคิดผู้นั้นแสดงออกมาในชั่วชีวิตหรือระยะเวลา ช่วงหนึ่งที่ผลงานได้แสดงออกมาโดยที่การพิจารณาอยู่ในกรอบของหัวข้อหรือเนื้อหาเดียวกันของ ผลงาน เนื่องจาก ลักษณะการค้นหาแบบนี้มีข้อขัดข้องที่นักคิดบางท่านอาจนำเสนอผลงาน ออกมาหลายด้านทั้งว่าด้วยเรื่องเดียวกันหรือคนละเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกันเลยก็ตาม หากไม่มีกรอบ ของตัวบทของนักคิดนั้นๆที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์แล้วอาจทำให้กลายเป็นการศึกษาชีวิตประวัติของ นักคิด แทนที่จะเป็นการศึกษาแนวความคิดที่แสดงออกมาผ่านงานเขียนของนักคิดนั้นๆ

4) การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาจากงานชิ้นใดชิ้นหนึ่งของผลงานในรูปแบบหรือแนววิธีการเขียนเดียวกันของนักคิดนั้นๆ โดยที่พิจารณาถึงความสำคัญในการเกี่ยวโยงกันของรูปแบบการเขียนกับการนำเสนอแนวความคิดนั้นที่ซ่อนเร้นอยู่ และวิธีการตีความให้เหมาะสม

5) การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาจากผลงานชิ้นใดชิ้นหนึ่งของเขาอย่างละเอียดมากๆ เพื่อที่พยายามค้นหาความหมายที่แท้จริงที่แสดงออกทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ของนักคิดนั้นๆที่จะสื่อให้ผู้อ่าน ได้ทราบและทำความเข้าใจ

1.2.2 แนวทางการแยกแยะระหว่างเจตนา (intention) ของนักคิดและผล (effect)

อันเกิดจากการยอมรับความคิดนั้น ๆ แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้คล้ายคลึงกับแนวทางการวิเคราะห์ตัวบทอย่างมีการพิจารณาจากเจตนาในการนำเสนอของนักคิดนั้น ๆ เป็นสำคัญ ออกจากผลลัพธ์ในการนำเสนอแนวคิดนั้นที่ตีความแล้วซึ่งนำไปใช้ปฏิบัติในสังคมจริง โดยที่ความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันของสองวิธีการนี้ไม่อาจแยกออกจากกันได้อย่างสิ้นเชิง แต่กลับกลายเป็นว่ารูปแบบแนวทางการวิเคราะห์เช่นนี้ เป็นการนำเสนอแนวคิดการตีความตัวบทหรือผลงานของนักคิดนั้น ๆ นำมารวมกับผลกระทบหลังจากการนำเสนอการตีความของนักคิดดังกล่าวที่นำมาใช้กับสังคมในภายหลังอันเป็นการนำเสนอความคิดในอดีตมารวมกับผลที่เกิดขึ้นในภายหลังก่อนที่จะนำไปใช้ในการตีความภาพ โดยรวมทั้งหมดของผลงานการนำเสนอของนักคิดผู้นั้นเอง โดยที่ความแตกต่างที่

สำคัญของแนวทางการวิเคราะห์แบบนี้คือการให้ความสำคัญกับผลกระทบของการนำแนวคิดที่ได้ตีความแล้วของนักคิดนั้นนำย้อนกลับไปมีส่วนในการตีความแนวคิดเดิมของนักคิดผู้นั้นเองอีกครั้งหนึ่ง

1.2.3 แนวทางการศึกษาชีวประวัติของนักคิด (biographical approach) แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้มีพื้นฐานความคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ว่า ความคิดย่อมเกิดจากบุคคล กล่าวคือในช่วงชีวิตหนึ่งของนักคิดผู้หนึ่งจะมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือทั้งหมดของช่วงเวลาที่เกิดขึ้นชีวิตของนักคิด ที่อาจเรียกรวมได้ว่า “ประสบการณ์ชีวิตของนักคิด” นั้น จะมีอิทธิพลต่อผลงานที่นำเสนอออกมาได้และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเดียวกับที่งานเขียนหรือผลงานชิ้นนั้น ๆ ได้เกิดขึ้นมักจะมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวคิดที่ นักคิดได้นำเสนอความคิดออกมาผ่านทางผลงานหรืองานเขียนชิ้นนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้การวิเคราะห์ งานเขียนชิ้นใดชิ้นหนึ่ง ผู้วิเคราะห์ควรให้ความสำคัญต่อการศึกษาชีวประวัติของนักคิดเจ้าของ ผลงานนั้น ๆ ด้วย ซึ่งจะทำให้ผู้วิเคราะห์ทราบถึงอิทธิพลของเหตุการณ์ ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดแนวคิด ของนักคิดผู้นั้น ได้เพราะงานเขียนที่แสดงออกมานั้นก็เปรียบเสมือนภาพสะท้อนความคิดของนักคิดแต่ละท่าน

1.2.4 แนวทางจิตวิทยา (psychological approach) แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้เป็นการนำเอาวิธีการทางจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์มาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ตัวนักคิดโดยที่ แนวทางการวิเคราะห์นี้เห็นว่าแนวคิดของนักคิดที่ปรากฏออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของข้อมูลตามแนวการวิเคราะห์นี้นั้นผู้วิเคราะห์จะทำการพิจารณาชีวิตและการนำเสนอผลงานทั้งหมดของนักคิดนั้น ๆ เพื่อนำมาสร้างให้เห็นขั้นตอนของความคิดที่เกิดขึ้นซึ่งแนวทางการวิเคราะห์ที่เชื่อว่าตอนนี้ก่อให้เกิดความคิดของนักคิดคนหนึ่ง ๆ นั้นเกิดจากพลังการกระตุ้นต่าง ๆ ทางจิตวิทยาของนักคิดเองที่เกิดขึ้น โดยไม่รู้ตัวซึ่งบางครั้งมีผู้มองว่าแนวทางการวิเคราะห์หรือตีความแบบนี้ความคิดที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้นเป็นเพียงความพยายามของนักคิดที่จะต่อสู้กับปัญหาทางจิตและผลที่เกิดขึ้นนั้นก็คืออาการที่จะบอกให้ผู้อื่นทราบถึง การเจ็บปวดทางจิต ของนักคิดนั้น ๆ เท่านั้น

1.2.5 แนวทางอุดมการณ์ (ideological approach) แนวทางการคิดแบบนี้เป็นการเอาทฤษฎีหรือแนวคิด ที่ยอมรับหรือมีใช้ในปัจจุบันไปอธิบายแนวความคิดของนักคิดในอดีต โดยเป็นการตีความแนวคิดของนักคิดโดยมีกรอบของแนวความคิดที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นเครื่องมือ ซึ่งวิธีการแนวทางนี้ทำให้ความหมายหรือสิ่งที่พยายามค้นหาจากผลงานการนำเสนอของนักคิด ผู้หนึ่งนั้นถูกรวบงำจากกรอบแนวความคิดและอคติของผู้ที่ทำการศึกษาวิเคราะห์เอง ซึ่งพื้นฐานของแนวการวิเคราะห์แบบนี้มองเห็นว่าแนวคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดทางการเมืองเป็นความ

จริงที่ถือได้ว่าเป็นสากลไม่จำกัดด้วยเหตุผลของเวลาซึ่งค่อนข้างจะออกมาในรูปแบบของแนวความคิดที่เป็นนามธรรมเป็นส่วนใหญ่

1.2.6 แนวทางประวัติศาสตร์ (historical approach) แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้ เป็นแนวทางศึกษาที่ให้ความสำคัญกับอิทธิพลของความแตกต่างกันในเรื่องของเวลาและสถานที่ อันก่อให้เกิดแนวความคิดของนักคิดคนหนึ่งๆ ขึ้น มากกว่าการให้ความสำคัญกับความหมายของผลงานหรือ ตัวบท (text) เพียงอย่างเดียวโดยที่แนวทางวิเคราะห์พยายามที่จะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบริบท(context) ต่าง ๆ ของนักคิดมีว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ประวัติศาสตร์หรือเหตุการณ์และแนวความคิดที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนเกิดงานเขียนนั้นๆ ขึ้น รวมทั้ง ภาษาและวิธีการนำเสนอในช่วงเวลาที่ต่าง ๆ กันว่าเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเกิด แนวความคิดของนักคิดนั้น ๆ ขึ้นและ อันเป็นปัจจัยหลักในการตีความหรือวิเคราะห์ ค้นหา ความหมายทั้งโดยตรง และที่ซ่อนเร้นของงานเขียนหรือตัวบท (text) ของนักคิดคนใดคนหนึ่งที่จะ ทำการศึกษาซึ่งจากแนวทางที่กล่าวมาทั้ง 6 แนวทางนั้น ยังมีแนวทางอื่นที่ยังมีผู้นำเสนอไว้อีกหลายแนวทาง

สรุปได้ว่าแนวทางการศึกษาการตีความแนวทางต่าง ๆ นั้น การตีความ เป็นการอ่าน เพื่อวินิจฉัยข้อความที่อ่าน เป็นการอ่านเพื่อเข้าใจเรื่องและถอดเอาความรู้สึกของผู้เขียนได้ว่าเนื้อเรื่องแสดงความรู้สึกอย่างไร ผู้เขียนมีเจตนาธรรมหรือมีจุดมุ่งหมายในการเขียนอย่างไร ผู้อ่านจะต้องอาศัยพื้นความรู้เดิม ความสนใจ ประสบการณ์ สติปัญญา มาตีความข้อความที่อ่าน โดยไม่มีหลักการที่ตายตัวหรือกำหนดว่าแนวทางใดแนวทางหนึ่งดีกว่า แนวทางในการตีความเป็นเพียงแนวทางหนึ่งเพื่อใช้ตีความตัวบท (text) หรือสรรพสิ่งที่เรากำลังศึกษาเท่านั้น เพราะแนวทางในการตีความนั้นบางแนวทางที่มีความใกล้เคียงหรือคาบเกี่ยวกับรายละเอียดทำให้ยากต่อการแบ่งแยกให้ขาดออกจากกันได้อย่างชัดเจนและแนวทางแต่ละแนวทางนั้น มีข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกัน ผู้ที่จะทำการศึกษาโดยนำเอาหลักการตีความ hermeneutics หรือ interpretation มาใช้ก็จะต้องพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อน

ดังนั้นในการศึกษาแนวความคิดทางการเมืองตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกาแก้ปัญหาไทยนั้น ในการะบวนการตีความตัวบทนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้แนวทางในการตีความ 3 ประการ ประการแรก แนวทางการศึกษาชีวประวัติ ประการต่อมาแนวทางอุดมการณ์ และประการสุดท้าย แนวทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยไม่ได้มุ่งหวังให้การตีความนำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจในแบบวัตถวิสัย แต่ต้องยอมรับถึงความจริงใจ ความมีอคติ และผลการทบทวนทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพราะเห็นว่าทุกคนมีความต่างกัน ปัจจัยที่สร้างความเป็นตัวเราก็คือต่างกัน ความคิดของแต่ละคนก็ย่อมต่างกัน ผู้ตีความแต่ละคนย่อมมีความสามารถในการ

มองเห็นต่างกันตามมุมมองของผู้ตีความนั้น หรือตามบริบททางวัฒนธรรมนั้นๆ ก็ได้ แต่สิ่งที่มนุษย์มีร่วมกันคือสำนักทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น สิ่งที่สำคัญคือควรมีการแลกเปลี่ยนทัศนะกันโดยใช้ภาษาเป็นการสื่อ เหตุนี้ผู้วิจัยจึงอาศัยการนำเอาทัศนะของนักวิชาการหรือผู้ที่สนใจในความคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนช่วยในการทำความเข้าใจและผู้วิจัยก็เป็นผู้ตีความ (ตามความเข้าใจของตัวผู้วิจัยอันได้รับผลกระทบทางประวัติศาสตร์) ทั้งนี้การตีความของผู้วิจัยมิได้มุ่งหมายที่จะทำการตกลงหาความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันกับทัศนะของนักคิดท่านอื่น แต่เป็นการเสนอคำอธิบายจากความเข้าใจของผู้ตีความเท่านั้น

1.3 บริบท (context)

“บริบท” หรือ “context (context มาจากรากศัพท์ภาษาละติน contextus อันหมายถึง ประกอบเข้าด้วยกัน หรือ เชื่อมเข้าด้วยกัน โดยตามความหมายที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษาจะหมายถึง "สิ่งที่อยู่รอบสรรพสิ่งที่เราสนใจ และช่วยอธิบายสรรพสิ่งนั้นจาก ความสัมพันธ์ของมัน ซึ่งสิ่งที่อยู่รอบ ๆ นั้นอาจเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับเวลา ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ขบวนการรับรู้ อารมณ์ หรือ ทุกสิ่งโดยคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับ“บริบท”(context)นั้น ได้แก่ สิ่งแวดล้อม(environment)สภาพแวดล้อม(milieu)เบื้องหลัง ภูมิหลัง (background) (วันฉัตร สุวรรณกิตติ, 2538, น.21)

จากความหมายของบริบทที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันตลอดเวลา ซึ่งก็หมายถึงบริบทในสรรพสิ่งนั้น ๆ ล้อมรอบ และสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน โดยตลอด เปรียบเสมือนวงกลมหลาย ๆ วงซ้อน ๆ กัน ไปโดยที่มีความคาบเกี่ยวซ้อนกันตลอดเวลา และด้วยความคิดดังกล่าวนี้บริบท(context)จึงมีปัจจัยของเวลา และสถานที่ เข้ามาเชื่อมโยงสัมพันธ์ในแง่ต่าง ๆ โดยที่เป็นความเชื่อมโยงของเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งผู้ที่มีความเชื่อในลักษณะนี้นั้นเชื่อว่า การศึกษาทำความเข้าใจความหมายของสรรพสิ่ง หรือ เหตุการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น หากจะทำความเข้าใจอย่างถูกต้องต้องแท้แล้วนั้น ควรจะต้องทำโดยนำสิ่งที่กำลังศึกษานั้นเข้าไปหรือจัดให้อยู่สถานการณ์ หรือ บริบทเดียวกัน และทำการศึกษาสรรพสิ่งนั้นๆ โดยจำกัดให้อยู่ภายใต้บริบทที่เหมือนกันทั้งลักษณะของเวลาและสถานที่ ซึ่งหากมีความคลาดเคลื่อนในการควบคุมปัจจัยของเวลาและสถานที่แล้ว เราก็จะไม่สามารถทำการศึกษาสรรพสิ่งนั้น ๆ ได้ตามที่ต้องการและด้วยเหตุผลและความสำคัญของบริบทดังกล่าวนี้ ทำให้เราจะต้องกลับมาคำนึงถึงว่าเราจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์หรือขอบเขตของบริบท หรือขอบเขตของสรรพสิ่งที่เราจะใช้ตีความ เพราะหากเราไม่ได้กำหนดขอบเขตที่แน่นอนแล้วก็จะทำให้ขอบเขตของการตีความกว้างขวางเกินไป จนไม่สามารถกำหนดหรือตีกรอบความคิดได้ ดังนั้นจึงมีอีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามผ่านเลยไปได้ สำหรับการหากรอบหรือขอบเขตของบริบทที่จะใช้ในการตีความและสิ่งที่

ชัดเจนเพียงพอที่จะใช้เป็นสิ่งกำหนดขอบเขตของบริบทได้ดีที่สุดก็คือ “ตัวบท” เนื่องจากการตีความนั้นส่วนใหญ่แล้วจะเริ่มต้นจากการอ่านงานเขียนหรือตัวบทที่จะใช้ทำการตีความนั้นโดยละเอียดหรือความหมายของนักคิดที่เราพยายามศึกษาตีความนั้นมักจะอยู่ในงานเขียนทั้งโดยตรงและในความหมายแฝงจึงทำให้ตัวบทนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถละเลยได้ในการตีความ ซึ่งก็ทำให้การกำหนดขอบเขตหรือบริบทที่จะใช้เป็นกรอบในการศึกษาตัวบทนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญในลำดับต่อมา ซึ่งในส่วนความสำคัญของบริบทเองแล้วได้มีการแบ่งระดับหรือลักษณะไว้หลายแบบ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดดังนี้

1.4 ระดับของบริบท

การตีความที่หลากหลายแนวทางดังที่ได้กล่าวมาแล้วดังกล่าวข้างต้น มีความเชื่อมโยงกันจนไม่สามารถละเลยความสำคัญของเรื่องบริบทไปได้และภายใต้แนวความคิดที่ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะหลุดจากอำนาจของบริบทไปได้ อย่างน้อยที่สุดก็คือบริบทของผู้ตีความเอง (individual context) ทั้งกรอบความรู้ความคิดและทัศนคติของตัวผู้ตีความ โดยที่ผู้ตีความจะตระหนักถึงอำนาจของบริบทนั้น ๆ หรือไม่เพียงใดก็ตาม ด้วยเหตุผลตามแนวความคิด เช่นนี้ ทำให้การตีความแต่ละแนวทางยากที่จะหลุดพ้นจากอิทธิพลของบริบท (context) ไปได้เลย หากแต่ที่จะเลือกใช้วิธีการตีความแบบใดหรือบริบทอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของ แนวทางการตีความและตัวบทหรืองานเขียนที่จะศึกษา ซึ่งเป็นผลถึงการกำหนดลักษณะของ ขอบเขตที่จะใช้ในการตีความอันจะทำให้การตีความเหมาะสมกับแนวทางการตีความนั้น ๆ ด้วย โดยที่ลักษณะหรือขอบเขตของบริบทที่ใช้ในการตีความนั้นอาจจะเรียกรวมได้ว่า “ระดับของ บริบท” หรือ “ขอบเขตของบริบท”

ระดับของบริบทหรือขอบเขตของบริบทนั้น เป็นสิ่งที่กำหนดลักษณะและแนวทางที่จะใช้ในการตีความ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและครอบคลุมต่อเนื้อหาและงานเขียนที่ทำการศึกษา ระดับของบริบทนั้นมีหลายระดับโดยขึ้นอยู่กับ การแบ่งและขึ้นอยู่กับแนวทางของผู้ตีความว่าจะเลือกแนวทางการศึกษาตีความในลักษณะใดหรือให้ความสำคัญกับบริบทในลักษณะใดบ้าง ในการแบ่งระดับของบริบทนั้นสามารถแบ่งออกได้ย่อย ๆ 5 ระดับ (ไชยันต์ ไชยพร, 2536, น.62-66) ได้แก่

1. micro context คือ บริบทในระดับที่ย่อยที่สุดหมายถึงการพิจารณาบริบทในด้านการใช้ภาษา คำ ต่าง ๆ รวมถึงบริบทส่วนตัวบุคคลผู้เขียนด้วย (personal context) บุคคลแต่ละคนนั้นถือว่ามีปัจเจกภาพที่ถ่ายทอดออกมาในวิธีการใช้รักษาของเขาด้วย แต่ละคนก็มีรูปแบบ (style) การเขียนแตกต่างกัน ซึ่งต้องใช้เทคนิคในการศึกษา บริบทของภาษาเป็นสิ่งจำเป็นในการ

ตรวจสอบข้อมูลว่าเป็นของผู้เขียนคนใดคนหนึ่ง และใช้ในการที่จะเข้าใจประโยคที่สำคัญหรือ บทที่สำคัญ ๆ ภายใต้บริบทของงานเขียนทั้งหมดของผู้เขียนแต่ละคน ซึ่งบริบทในระดับนี้ถ้าจะพิจารณากันจริงๆ สามารถมองไปถึงบริบทของตัวบุคคลในเรื่องของอวัยวะของร่างกายในระดับเซลล์ระบบประสาทที่แต่ละคนแตกต่างกันการปะทะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อันก่อให้เกิดการแสดงออกทางพฤติกรรมและความคิดที่แตกต่างกัน โดยความสำคัญของบริบทในระดับนี้ไม่สามารถที่จะปฏิเสธหรือมองข้ามจะอยู่ที่การศึกษางานของใครก็ตามความตั้งใจ (intention) ของผู้บันทึกข้อมูลหรือนักเขียนเป็นสิ่งที่สำคัญ มิฉะนั้นความเข้าใจหรือการตีความอาจจะคลาดเคลื่อนที่ได้ โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิด เพราะนักคิดทุกคนไม่ได้จะมีเพียงลักษณะของความสนใจที่ต่างกัน แต่มีลักษณะเฉพาะของการใช้ศัพท์ สำนวนและความสัมพันธ์ของคำต่าง ๆ เช่นลักษณะของการเขียนของเพลโตตามลักษณะการสนทนาของโสกราตีสที่เป็นลักษณะของการกล่าวที่น้อยกว่าความเป็นจริง การหลบความหมายโดยกล่าวตรงกันข้าม (irony) ซึ่งเป็นเทคนิคในการเขียนที่สำคัญที่ถือได้ว่าจะเข้าใจได้ก็โดยพิจารณาภายใต้บริบทของวิธีการ (style) หรือจุดมุ่งหมาย (intention) ของนักเขียนนักคิดท่านนั้น ๆ (ไชยันต์ ไชยพร, 2536, น.18-20)

2. correlative context คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลหรืองานที่เราต้องการศึกษา เช่น การศึกษาแนวคิดในยุคเอเธนส์ เราได้อาศัยข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ได้จากผลงานของโซกราตีส เพลโต อริสโตเติล ซึ่งเป็นนักคิดในบริบทนั้น ถือว่าเป็น correlative context ที่เกี่ยวกับบริบทจริง คือ การศึกษาความคิดในนครรัฐเอเธนส์ หรือ การศึกษางานของท่านพุทธทาสภิกขุ correlative context ก็คือ งานของนักวิชาการที่ทำการศึกษาซึ่งหมายถึง เมื่อมีการตีความงานชิ้นนั้นย่อมอยู่ ภายใต้บริบทของมันเอง (การศึกษาในเรื่องแนวคิดยุคเอเธนส์ เราต้องคำนึงถึงบริบทของนักคิดใน ยุคนั้นด้วย) ด้วยเหตุนี้การศึกษางานตามแนวความคิดในบริบทระดับนี้จึงเป็นการตีความซ้อน การตีความหลายครั้งหลายคราเป็นการผสมผสานของบริบทในหลายยุคหลายสมัย (ไชยันต์ ไชยพร, 2536, น.62-66)

3. macro context เป็นบริบทที่เกี่ยวกับเรื่องที่กว้างขวางครอบคลุมและมีลักษณะ impersonal ได้แก่ สภาพสังคมทางวัฒนธรรม หรือ การถกเถียงระหว่างค่ายความคิด เช่น การศึกษางานปรัชญาหรือประวัติศาสตร์ของเอเธนส์ เราก็จำเป็นต้องพิจารณบริบททางสังคมเศรษฐกิจการเมืองของชีวิตชาวกรีกโบราณหรือ การศึกษาความคิดทางการเมืองของ จัง จาค รูสโซ ก็ต้องอาศัยการศึกษบริบทของฝรั่งเศสในยุคนั้น เป็นต้น (วันฉัตร สุวรรณกิตติ, 2538, น.24)

4. meta context บริบทดังกล่าวนี้จะเข้าใจได้เมื่อเราพิจารณาถึงวิธีการตั้งคำถามของนักคิดในอดีตหรือวิธีการมองปัญหาของผู้บันทึกประวัติศาสตร์ ตลอดจนแนวทางการแก้หรือตอบคำถามที่ได้ถูกตั้งขึ้นมา เช่น ลักษณะเฉพาะของการตั้งคำถามคำตอบของปรัชญากรีก หรือ ของ

ชาวกรีก โดยทั่วไป หรือลักษณะของจีน ของอินเดีย หรือเมื่อนำกรีก อินเดีย จีน มา เปรียบเทียบพบ ลักษณะร่วมก็จะเข้าอยู่ภายใต้ meta context บริบทดังกล่าวนี้ครอบคลุมกว้างขวาง กว่า meta context

5. meta-meta context หรือ the universal หมายถึงบริบทสากลที่พยายามนำเอา บริบททั้งหมดที่ได้กล่าวไปข้างต้นเข้ามารวมกันขึ้นเพื่อสร้างความเข้าใจให้เห็นลักษณะความเป็น สากลทางความคิดของตัวบทหนึ่ง ๆ แต่บริบทในระดับนี้เป็นเพียงความใฝ่ฝันหรือภาพร่างของ นักวิชาการต่าง ๆ เท่านั้น (ไชยันต์ ไชยพร, 2536, น.23)

ดังนั้นจากระดับของบริบทที่แบ่งออกได้ 5 ระดับ ดังกล่าวแล้วแม้ว่าจะมีการแยกระดับ ออกจากกันอย่างชัดเจนแล้ว หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว บริบทที่แยกออกมานั้นไม่อาจแยก ออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เนื่องจากบริบทแต่ละระดับนั้นมีความเชื่อมโยงหรือซ้ำซ้อนกันอยู่ใน ตัว ของมันเองเป็นความคาบเกี่ยวของระดับบางระดับ เช่น บริบทสากลนั้นก็ต้องประกอบด้วย บริบท ย่อย ๆ อย่งไรก็ตามการที่บริบทจะส่งผลกระทบต่อแนวทางการศึกษาการตีความนั้น ขึ้นอยู่กับการ เลือกลงแนวทางตีความของผู้ตีความที่จะกำหนดซึ่งบริบทอาจจะมีผลหรือไม่มีผลต่อ แนวทางการ ตีความอย่างไรนั้น สามารถอธิบายได้คือแนวทางการตีความหลาย ๆ แนวทางอาจแบ่ง ออกได้เป็น สองฝ่าย คือ ฝ่ายที่ให้ความสำคัญกับการเน้นบริบท และฝ่ายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับ บริบท ซึ่ง ฝ่ายที่ให้ความสำคัญกับอำนาจของบริบทนั้นมีความเชื่อตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การจะทำการตีความ งานเขียนหรือตัวบท โดยตั้งแนวทางที่พยายามวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียดหรือจะเป็น การพยายาม แยกเจตนาหรือผลอันเกิดจากการยอมรับของนักคิดออกจากกันหรือรวมทั้งแนวทางที่ ศึกษา ชีวิตประวัติของนักคิดเองนั้น ทุกแนวทางที่ได้กล่าวมา ล้วนแล้วแต่เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับ อำนาจหรืออิทธิพลของบริบทแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพิจารณาตีความ งานเขียนหรือ ตัวบทเองแล้วย่อมมองได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการให้ความสำคัญต่อบริบทเป็นอย่างมากเนื่องจากตัว บทรวมทั้งลักษณะของภาษาที่ใช้ในการบันทึกนั้น ถือได้ว่าเป็นบริบทชนิดหนึ่งที่มี อิทธิพลต่องาน เขียนมากเช่นกัน ส่วนแนวทางที่ไม่ให้ความสำคัญกับบริบทโดยที่อยู่ภายใต้แนวคิด ที่อ้างถึงความ เป็นไปไม่ได้ในการกำหนดบริบทที่เกิดขึ้นในอดีตให้ความชัดเจน แต่กลับมองว่าการ ตีความนั้น ต้องขึ้นอยู่กับหรือเกิดจากจุดยืน หรือมุมมองของปัจจุบันเพียงอย่างเดียว ความแน่นอนของบริบทใน อดีตนั้นไม่สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งเป็นจุดบ่งชี้ถึงการไม่เห็นความสำคัญของบริบทที่จะใช้ ในการ ตีความเลย หากแต่ถ้าพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะพบว่าการศึกษาตีความตามแนวทางนั้นตัวผู้ ตีความเอง จะต้องได้รับอิทธิพลของตัวบริบทของผู้ตีความเองอยู่ดี เพราะเมื่อผู้ที่กำลังพยายาม ตีความนั้นได้ทำ การตีความ ซึ่งในขณะนั้น เขาไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยหรือบริบทในงานเขียนอันเป็น เหตุผลสนับสนุน แนวความคิดดังกล่าวหากแต่ขณะเดียวกันนั้นความรู้ความคิดที่ผู้ตีความนำมา ทำการศึกษาตีความ

เองแม้จะเป็นการมองตัวบทหรืองานเขียนจากมุมมองหรือจุดยืนในปัจจุบัน ความคิดและปัจจัยในปัจจุบันดังกล่าวก็ยังคงต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอำนาจแห่งบริบทที่ เกิดขึ้นต่อตัวผู้ทำการตีความอยู่เช่นกัน เพียงแต่ว่าผู้ตีความจะตระหนักหรือให้ความสำคัญกับมัน หรือไม่เท่านั้น ดังกล่าวได้ว่าเป็นบริบทนั้นมีอิทธิพลต่อทุกวิธีหรือแนวคิดในการตีความหากแต่ ขึ้นอยู่กับว่าบริบทนั้น เป็นบริบทที่มีอิทธิพลต่องานที่กำลังศึกษาตีความหรือมีอิทธิพลต่อตัวผู้ทำ การตีความเท่านั้นเอง

สรุปได้ว่าแนวทางในการตีความนั้นไม่ว่าจะมีจุดยืนอย่างไรก็ตาม จะต้องได้รับอิทธิพลจาก “บริบท” (context) เนื่องจากเหตุผลและความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่งนั้นๆ ไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้โดยปราศจาก “บริบท” นั้น ในโลกล้วนตกอยู่ภายใต้อำนาจของบริบท แม้แต่ผู้ตีความจะพยายามตั้งจุดยืนหรือยึดแนวความคิดที่ไม่ให้ความสำคัญกับบริบทแต่อย่างน้อย การตีความที่เกิดขึ้นนั้นก็เป็นการตีความที่ได้รับอิทธิพลมาจากบริบท ในส่วนของผู้ตีความที่เป็นมนุษย์ที่ได้ผ่านประสบการณ์ความคิดความเชื่อ ธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติต่างๆ

2. แนวคิดทางการเมือง

2.1 ความหมายของการเมือง

เมื่อมนุษย์รวมตัวกันเป็นชุมชนมนุษย์จำเป็นที่จะต้องมีกฎเกณฑ์บางอย่างสำหรับกำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล มีการแบ่งหน้าที่กันเป็นผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองมีการแบ่งอำนาจให้แต่ละบุคคลไปตามหน้าที่ ๆ ในลักษณะเช่นนี้เอง การอยู่รวมเป็นกลุ่มของมนุษย์เราเรียกว่าสังคม การที่มนุษย์อยู่รวมกันนั้นจะต้องเป็นประโยชน์แก่ตัวมนุษย์เองและประการแรกก็คือความมั่นคงปลอดภัย นอกจากการอยู่กันเป็นสังคมจะช่วยให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินแล้ว การอยู่รวมกันยังก่อให้เกิดผลประโยชน์ในแง่ของวัตถุ เพลโต (มีชีวิตอยู่ระหว่างปี 427- 347 ก่อน ค.ศ.) นักปราชญ์ชาวกรีกได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า การที่คนอยู่รวมกันนั้นก็เพราะผลประโยชน์อริสโตเติล (Aristotle) เรียกมนุษย์ว่าเป็นสัตว์การเมือง (political animal) (เอ็ม เจ. ฮาร์มอนแปลโดยเสนห์ จามริก, 2519, น.1-2) คือมนุษย์ไม่สามารถอยู่โดยลำพังโดยไม่มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นไปเสียได้

มีผู้ให้คำนิยามของคำว่า"การเมือง" (politics) แตกต่างกันไป ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542, น.116) ให้ความหมายว่า "การเมือง" (Politics) เป็น “งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน”

Encyclopedia of Socail Sciences ให้ความหมายว่า "การเมือง" เป็น"คำที่ ครอบคลุมถึงขอบเขตทั้งหมดของชีวิตและพฤติกรรมทางการเมือง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคลการเมืองนั้นรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และหน่วยย่อย ๆ ทางการเมืองของรัฐ และระหว่างรัฐกับรัฐอื่นๆ (อุคร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

Willam Bluhm ได้ให้ความหมายว่า “การเมืองเป็นกระบวนการทางสังคมที่มี ลักษณะสำคัญของกิจกรรมการแข่งขันและการร่วมมือกันในการใช้อำนาจและนำไปสู่การตกลง ตัดสินใจ กลุ่ม” (อุคร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

David Easton กำหนดความหมายของการเมือง หมายถึง “การจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคมอย่างมีอำนาจ” (อุคร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

Harold D. Lasswell ให้ความหมายของการเมืองว่า การศึกษาเรื่องการเมือง คือ “การศึกษาเรื่องของอิทธิพลและการมีอิทธิพล” (อุคร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

R.A. Dahl ให้ความหมายว่า “ระบบเมือง” คือรูปแบบที่แน่นอนของสัมพันธ์ภาพของมนุษย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับขอบเขตการควบคุม อิทธิพล อำนาจ หรืออำนาจหน้าที่ (อุคร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

จากคำนิยามทางการเมืองของนักรัฐศาสตร์จะเห็นได้ว่าการเมืองจะมีลักษณะดังนี้ คือ

1. การเมืองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของกลุ่มคน
2. การเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรแบ่งปันคุณค่าต่าง ๆ โดยมีการใช้อำนาจ อำนาจหน้าที่ หรืออิทธิพล เพื่อการยอมรับในการจัดสรรแบ่งปัน

ดังนั้น คำนิยามของการเมือง หมายถึง “กระบวนการความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกับการแบ่งปันคุณค่าต่างๆ ในสังคม โดยมีการใช้อำนาจ หน้าที่ หรืออิทธิพล เพื่อการยอมรับในการจัดสรรปันส่วนนั้น”

2.2 ความคิดทางการเมือง

เมื่อมนุษย์ต้องการเกี่ยวข้องกับการเมือง มนุษย์จึงต้องรักษากฎเกณฑ์ แบบแผน พฤติกรรมบางอย่างไว้ เพื่อธำรงรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน แต่เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์มักจะถามคำถามว่ากฎหรือข้อบังคับที่มีอยู่นั้น มีความเหมาะสมหรือไม่กับสภาพการณ์ในขณะนั้น นั่นคือจะเริ่มสงสัยกับข้อบังคับเดิม เพื่อที่จะตอบคำถามดังกล่าว มนุษย์จะตั้งคำถามขึ้นมาเพื่อคำตอบให้กับตนเองว่า สิ่งที่ดีนั้นคืออะไร การศึกษาเรื่องการเมืองจึงเกิดขึ้นตรงจุดนี้

Leo Strauss กล่าวถึงกิจกรรมทางการเมืองทุกประเภทว่าจะมีลักษณะเด่น 2 ประการ คือ ความต้องการที่จะธำรงรักษาสภาพการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดไว้ หรือไม่ก็เปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ (อุคร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

ผู้ที่ตั้งคำถามถึงสิ่งที่ดีในสังคมและตรวจสอบความคิดเก่า กฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ และเสนอความคิดเห็นใหม่ขึ้นมา นั้น เราเรียกว่าเป็น “นักคิด” นักคิดแต่ละคนจะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่อยู่ในขณะนั้น สมบัติ จันทวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวณิช มีความเห็นว่านอกจากความคิดทางการเมืองจะเป็นระบบความคิดที่สะท้อนความคิดเห็นทางการเมือง หรือเป็นแนวทางปฏิบัติที่ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนหรือโจมตีสถาบันใดสถาบันหนึ่ง บางครั้งอาจมีลักษณะเป็นจินตนาการหรืออุดมคติ และสนใจในการวินิจฉัยเชิงคุณค่า ความคิดทางการเมืองไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ ตัดขาดจากสังคม แต่จะเป็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ และการสังเกตการณ์ความเป็นไปของสังคมอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัยและต้องการ เผยแพร่ความคิดนั้น ๆ ให้มวลชนรับรู้และปฏิบัติตาม จึงมักมีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ อุดมการณ์ทางการเมือง (สมบัติ จันทวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523, น.4)

เอ็ม เจ . ฮาร์มอน ได้ให้คำนิยามความคิดทางการเมืองว่าเป็นการพยายามอธิบายอ้างอิง หรือวิพากษ์วิจารณ์ด้านต่าง ๆ ของสัมพันธภาพทางการเมือง กล่าวคือสัมพันธภาพระหว่างผู้ที่ปกครองกับผู้ที่ถูกปกครอง ดังที่เราจะได้เห็นในเรื่องต่าง ๆ มากมายมหาศาลอยู่ในหัวข้อเรื่องนี้อย่างสมานึก สังคมทุกคนได้รับผลกระทบกระเทือนจากสัมพันธภาพเหล่านี้ เขาได้รับอยู่เสมอมาและจะได้รับต่อไปอยู่เสมอ เขาอาจให้ความใส่ใจต่อเรื่องราวมากหรือเพียงเล็กน้อย แต่เขาย่อมไม่อาจหนีข้อเท็จจริงว่า สิ่งที่เขาเป็นอยู่และสิ่งที่เขากระทำเป็นเรื่องที่กำหนดขึ้นส่วนใหญ่ทีเดียว โดยระบบการเมืองที่ตนประกอบเป็นส่วนหนึ่ง และพื้นฐานของระบบการเมืองที่ตนประกอบเป็นส่วนหนึ่ง พื้นฐานของระบบการเมืองก็คือ ความคิดทางการเมือง (เอ็ม เจ ฮาร์มอนแปลโดยเสน่ห์ จามริก, 2510, น.1-2)

ตามทัศนะของเอ็ม เจ ฮาร์มอน ความคิดทางการเมืองมีจุดประสงค์ การนำมาใช้เพื่อป้องกันหรือโจมตีการกระทำหรือสถาบันทางการเมืองโดยมีกฎทั่วไปในการประเมินความคิดทางการเมือง คือ

1. ความถูกต้องสมบูรณ์ของทฤษฎีการเมืองหนึ่ง ๆ มีส่วนสัมพันธ์อยู่กับสภาพแวดล้อมที่ทฤษฎีนั้นคิดกันขึ้นมา สัมพันธภาพระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ซึ่งปรากฏจากการก่อตั้งสถาบันการเมืองอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะพร้อมกับหลักอุดมการณ์พื้นฐานนั้น อาจจะเหมาะสมกับภาวะอย่างหนึ่งโดยสมบูรณ์ แต่อาจไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป

2. ความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้ออ้างอิงทางศีลธรรม และข้อแตกต่างในความเห็นเรื่องจริยธรรมอาจมีได้อย่างกว้างขวาง นักคิดทางการเมืองส่วนมาก ซึ่งเราจะศึกษากัน พยายามคิดทฤษฎีอันจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีสำหรับบุคคล ข้อสรุปของนักทฤษฎีส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับทรรศนะของเขาในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ คนโดยธรรมชาติเห็นแก่ตัวหรือเห็นแก่ผู้อื่น คนฉลาดหรือโง่ มีนิสัยระรานหรือฉลาดหรือขี้ตื่นตัว คำถามที่สำคัญขึ้นไปคือว่า คนเราเสมอหรือไม่เสมอกัน ถ้าหากเสมอกันแล้ว ความเสมอภาคของคนจะแสดงออกให้ประจักษ์ในทางใด (เอ็ม เจ . ฮาร์มอน แปลโดยเสน่ห์ จามริก, 2510, น.1-14)

Eugene J. Meehan มีความเห็นว่าความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องของความคิดเห็นเชิงประเมินค่าทางการเมือง ซึ่งบางครั้งก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองที่เป็นจริงหรืออาจเป็นความเห็นที่ยากแก่การทำให้เป็นจริงหรืออาจเป็นความคิดที่ยากแก่การทำให้เป็นจริงก็ได้แม้ว่าการศึกษาความคิดทางการเมืองจะเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางการเมืองในระดับหนึ่งก็ตาม (อุตร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

Leo Strauss มีความเห็นว่า “ความคิดทางการเมือง” คือ การสะท้อนความคิดหรือความหมายใด ๆ ที่มีความสำคัญทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นความเห็นหรือจินตนาการที่เป็นหลักเบื้องต้นทางการเมือง โดยมีเจตนาเพื่อสนับสนุนหรือป้องกันความคิดและความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นความสนใจเฉพาะในกฎเกณฑ์ หรือนโยบายทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง (อุตร ขอมเจริญ, 2537, น.9)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2525, น.42-48) มีทัศนะเกี่ยวกับความคิดทั้งหลายของมนุษย์ว่าความคิดทั้งหลาย รวมทั้งความคิดทางการเมืองมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในสังคมหนึ่ง ๆ เสมอ กล่าวคือ ความคิดและสิ่งแวดล้อมในสังคม ต่างปรุงแต่งซึ่งกันและกันตลอดเวลา ความคิดจึงไม่ได้เป็นภาพ ที่หยุดนิ่งและยังเป็นส่วนหนึ่งที่จะกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย

สรุปได้ว่าความหมายของความคิดทางการเมืองนั้นคือระบบความคิดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเมือง คือ การแบ่งสรรปันส่วนคุณค่าต่างๆในสังคม โดยความสัมพันธ์กับทางอำนาจ ลักษณะของความคิดทางการเมืองนั้นเป็นการวินิจฉัยเชิงประเมินค่าโดยมีจุดประสงค์เพื่อสนับสนุนป้องกัน และโจมตีความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งหรือสถาบันหนึ่งๆ และเผยแพร่ความคิดทางการเมืองนั้นให้มวลชนได้รับรู้และปฏิบัติตาม ด้วยเหตุที่ความคิดทางการเมืองไม่สามารถอาจอยู่ลอย ๆ หรือตัดขาดจากสังคมได้อิทธิพลจากสภาพของสังคมย่อมมีผลต่อการก่อรูปความคิดทางการเมืองของนักคิดทางการเมือง ในขณะที่เดียวกันปัจจัยส่วนตัวของนักคิดได้แก่ ภูมิหลัง ประสบการณ์ การศึกษา นิสัย และสิ่งแวดล้อม ย่อมเป็นปัจจัยที่กำหนดแนวความคิดทางการเมือง ด้วย ความคิดทางการเมืองและสภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อนักคิดได้รับผลกระทบจากสภาพการณ์ทางสังคมการเมือง เป็นส่วนหนึ่งในการก่อให้เกิดรูปความคิดและขณะเดียวกันความคิดทางการเมืองของนักคิดย่อมมีอิทธิพลหรือผลกระทบต่อสภาพการณ์ทางสังคมการเมืองด้วย

3. แนวคิดประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Democracy ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า Demokratia ในภาษากรีก แปลว่า การปกครองของประชาชน ดังที่อดีตรัฐมนตรีชิบตี ลินคอนของสหรัฐอเมริกาเคยกล่าวไว้เป็นเสมือนคำคมว่า “รัฐบาลประชาธิปไตย คือ รัฐบาลของประชาชน เพื่อประชาชน และโดยประชาชน” ซึ่งหมายถึงระบบการปกครองตามอุดมคติระบบหนึ่ง ที่รัฐบาลในระบบประชาธิปไตยจะให้โอกาสอันเท่าเทียมกันในการดำรงชีวิต การแสวงหาความสุข เป็นต้น

“ประชาธิปไตย” คำนี้ใช้ใน 3 ความหมายใหญ่ ๆ ซึ่งถ้ากำหนดเป็นวงรอบหรือฐานะใหญ่ ๆ ได้ 3 ฐานะด้วยกัน ได้แก่ 1) เชิงความคิด 2) รูปแบบการปกครอง และ 3) วิถีชีวิต โดยมีคำอธิบายเพิ่มเติมโดยสังเขป คือ

1. ในฐานะเป็นปรัชญา (Philosophy) ทฤษฎีหรืออุดมการณ์ทางการเมืองประชาธิปไตยในความหมายนี้ มุ่งเน้นไปในเรื่องของความคิด เป็นสภาพทางมโนกรรมทั้งของผู้นำและคนทั่วไป คือ ทั้งของผู้บริหารประเทศ และ พลเมืองทั่วไป

2. ในฐานะเป็นรูปแบบการปกครอง (Forms of Government) เป็นการพิจารณาประชาธิปไตยในเชิงโครงสร้างของรัฐบาลแบบประชาธิปไตย เช่น เป็นระบบรัฐสภา เป็นระบบประธานาธิบดี เป็นต้น

3. ในฐานะเป็นวิถีชีวิต (Way of life) หมายถึง

- 1) วิถีทางแห่งการยอมรับเสียงข้างมาก
- 2) ความมีใจกว้าง
- 3) การมีขันติธรรม
- 4) การเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมือง (การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง) อันเป็นเรื่องการประพุดติในสังคม

ในระบบประชาธิปไตย ประชาชนมีอำนาจเหนือฝ่ายนิติบัญญัติและรัฐบาล แม้ว่าระบอบประชาธิปไตยทั่วโลกจะมีความแตกต่างกันไปไม่มากนักน้อย หากแต่ระบอบประชาธิปไตยมีหลักการ และหลักปฏิบัติที่แตกต่างจากการปกครองในรูปแบบอื่นๆ อย่างชัดเจน

- ระบอบประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ประชาชนทุกคนเป็นผู้ใช้อำนาจและมีหน้าที่ที่ตนต้องรับผิดชอบ ไม่ว่าจะโดยตรง หรือ โดยผ่านตัวแทนที่ได้รับเลือกจากประชาชนอย่างเสรี

- ระบอบประชาธิปไตยประกอบไปด้วยหลักการและหลักปฏิบัติที่คุ้มครองเสรีภาพของมนุษย์ กล่าวได้ว่าระบอบประชาธิปไตยเป็นระบบที่ทำให้เสรีภาพกลายเป็นสถาบัน

- ระบอบประชาธิปไตยคอยระวังไม่ให้รัฐบาลกลางมีอำนาจมากเกินไป และกระจายอำนาจลงสู่ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น ด้วยความเชื่อว่าประชาชนต้องสามารถเข้าถึงรัฐบาลท้องถิ่นได้ง่ายและตอบสนองประชาชนให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้

- ในระบอบประชาธิปไตย มีหนึ่งในหน้าที่หลักคือ การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนพื้นฐาน เช่น เสรีภาพในการพูด และการนับถือศาสนา สิทธิในการได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกัน ภายใต้กฎหมาย นอกจากนี้ยังครอบคลุมถึงการคุ้มครองโอกาสของประชาชนในการจัดตั้งองค์กร และเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของสังคมอย่างเต็มที่ด้วย

- ในระบอบประชาธิปไตย มีการจัดการเลือกตั้งที่เสรีและยุติธรรมสำหรับประชาชนทุก คนหนึ่งระบอบประชาธิปไตยต้องไม่เป็นเพียงโฉมหน้าของเผด็จการ หรือมีพรรคใด

พรรคหนึ่งที่อยู่เบื้องหลัง แต่ต้องเป็นการแข่งขันกันอย่างแท้จริง โดยได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

- ในระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลต้องอยู่ภายใต้หลักนิติธรรม และต้องสร้างหลักประกันว่าประชาชนทุกคนจะได้รับการคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย และสิทธิของประชาชนจะได้รับการคุ้มครองด้วยระบบกฎหมาย

- ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบที่มีความหลากหลาย สะท้อนให้เห็นมิติด้านการเมืองสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ หนึ่งระบอบประชาธิปไตยเป็นระบบที่ตั้งอยู่บนหลักการไม่ใช่ธรรมเนียมปฏิบัติที่เหมือนกัน

- ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไม่เพียงจะมีสิทธิเท่านั้น หากยังมีหน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการเมือง ซึ่งจะให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของพวกเขา

- สังคมในระบอบประชาธิปไตยเป็นสังคมที่ยอมรับในความแตกต่าง การร่วมมือและการประนีประนอม ในระบอบประชาธิปไตยนั้น การจะได้มาซึ่งฉันทามติต้องอาศัยประนีประนอม และบางครั้งก็ไม่ได้มาเสมอไป จากคำพูดของมหาตมะ คานธี ที่ว่า “การขาดความอดกลั้นคือรูปแบบหนึ่งของความรุนแรง และเป็นอุปสรรคของการเจริญเติบโตของจิตวิญญาณประชาธิปไตย”

ประชาธิปไตย หมายถึงระบอบการปกครองประเทศระบอบหนึ่ง ซึ่งเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน คำว่า “ประชาชน” ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น คนร่ำรวย คนยากจน เจ้าของที่ดิน คนงาน หรือชาวนาเท่านั้น แต่หมายถึงปวงชนทั้งชาติ ไม่ว่าจะเป็นคนยากดีมีจนอย่างไรหรือประกอบอาชีพใด ปวงชนเหล่านี้ย่อมมีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ในการปกครองประเทศร่วมกันและอย่างเสมอภาคกัน

ในระบอบประชาธิปไตย ถือความเห็นของปวงชนฝ่ายข้างมากเป็นเกณฑ์ในการบริหารราชการแผ่นดิน แต่ในขณะเดียวกันสิทธิของปวงชนฝ่ายข้างน้อย ก็ย่อมได้รับความคุ้มครองโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ทั้งความเห็นฝ่ายข้างมากนั้นจะต้องเป็นความเห็นที่ประกอบด้วยเหตุผลและเป็นธรรมด้วย

เมื่อพิจารณาในแง่ของศีลธรรมแล้ว จะเห็นได้แจ่มแจ้งว่า ระบอบประชาธิปไตยนี้มีหลักการที่มีรากฐานสืบเนื่องมาจากศีลธรรมอย่างแท้จริง กล่าวคือ ระบอบประชาธิปไตย เคารพในความเป็นธรรม (Justice) เหตุผล (reason) เมตตาธรรม (compassion) ความศรัทธาในมนุษยชาติ (faith in man) และความเคารพในเกียรติภูมิแห่งมนุษยชน (human dignity)

เหตุผลสำคัญในเชิงการเมือง ของการจัดให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย มี 2 ประการ คือ

1. ระบอบการปกครองนี้ส่งเสริมให้ประชาชน มีส่วนมีเสียงในการปกครองประเทศโดยทั่วหน้ากัน บุคคลเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นบุคคลประเภทใด เมื่อร่วมกันทั้งชาติ ย่อมตัดสินใจได้ดีกว่าบุคคลเพียงคนเดียว หรือกลุ่มเดียวเท่านั้น

2. ปวงชนทั้งชาตินั้นเอง ควรจะมีสิทธิที่จะเลือกผู้ที่มาปกครองตน และมาบริหารราชการแผ่นดินเพื่อผลประโยชน์ของปวงชน ไม่มีผู้อื่นใดเหมาะสมที่จะเลือกผู้บริการได้ดีกว่าปวงชนนั้นๆ นั้นเอง

จากแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่าการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่เป็นของประชาชน ภายใต้สิทธิเสรีภาพที่มีความเท่าเทียมกันในการเข้าไปมีส่วนร่วม ในกระบวนการทางการเมืองและการปกครองที่มุ่งเน้นประโยชน์ของประชาชน ประชาชนมีสิทธิควบคุมทั้งทางตรงและทางอ้อม มีอิสระตามอำนาจที่มีซึ่งบัญญัติไว้เป็นกฎหมาย

3.1 ปรัชญาของระบอบประชาธิปไตย

นอกเหนือจากรูปแบบของการใช้อำนาจโดยตรงและผ่านผู้แทนของประชาชนแล้วสิ่งที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ ปรัชญาของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมองไปที่ธรรมชาติของมนุษย์ กฎแห่งธรรมชาติและสภาวะธรรมชาติ โดยปรัชญารากฐานที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยนั้นสามารถรวบรวมได้ดังนี้

ธรรมชาติของมนุษย์ (Human Nature) มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล สามารถเรียนรู้ทำความเข้าใจต่อโลกภายนอกได้ มีความสามารถในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่ดีสำหรับตน ถึงแม้คุณประโยชน์ของมนุษย์จะไม่ได้ถูกต้องเสมอไป แต่ก็มีความโน้มที่จะกระทำแต่สิ่งที่ดีสำหรับตนมากกว่าผู้ปกครองตัดสินใจให้ นอกจากนี้มนุษย์ยังมีการใช้มโนธรรมส่วนบุคคลประกอบการตัดสินใจร่วมกับเหตุผล แต่มโนธรรมที่แตกต่างกันทำให้ประชาคมทางการเมืองต้องอาศัยการวินิจฉัยร่วมกันของคนส่วนใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นรากฐานแนวคิดของเสียงส่วนใหญ่ (Majority Rule) ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย

เสรีภาพของมนุษย์ (Liberty) การเกิดขึ้นมาของมนุษย์นั้นสามารถถือได้ว่าเกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ และการที่มนุษย์รวมตัวกันจัดตั้งรัฐก็เพื่อดำรงรักษาเสรีภาพของมนุษย์ และรัฐก็มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ อย่างไรก็ดีเสรีภาพของมนุษย์จะมีขอบเขต และมนุษย์แต่ละ

คนต้องไม่ละเมิดขอบเขตนี้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความเสมอภาคในเสรีภาพที่ตนมีและจะไม่ต้องละเมิดเสรีภาพของใคร เสรีภาพของมนุษย์จึงถือได้ว่าเป็นรากความคิดของระบอบประชาธิปไตย

ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ (Equality) ถึงแม้มนุษย์จะเกิดมามีความแตกต่างกัน แต่ความแตกต่างดังกล่าวไม่ได้หมายความว่า จะเป็นเงื่อนไขที่ทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีความได้เปรียบอีกบุคคลหรือกลุ่มอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นความเท่าเทียมกันของมนุษย์จึงเป็นสิ่งทีมนุษย์แต่ละคนพึงจะได้รับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเท่าเทียมกันในโอกาสที่จะมีชีวิตที่ดีในสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นรากฐานแนวคิดของความเท่าเทียมกันในสังคมระบอบประชาธิปไตย

อำนาจอธิปไตยของประชาชน (Popular Sovereignty) เมื่อประชาชนมีเสรีภาพและความเท่าเทียมกันในสังคมแล้ว ในระบอบประชาธิปไตยอำนาจจะตกเป็นของประชาชน โดยประชาชนได้ตกลงร่วมกันจะมอบอำนาจให้กับผู้ปกครองหรือผู้แทน ซึ่งเมื่อได้มอบอำนาจให้กับผู้ปกครองหรือผู้แทนแล้ว การมีหลักประกันว่าทำอย่างไรจะให้ผู้ปกครองหรือผู้แทนของตนไม่กระทำการใด ๆ ก็ตามที่อาจจะละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชน ประชาชนจึงมีสิทธิที่จะควบคุมให้ผู้ปกครองหรือผู้แทนทำการปกครองด้วยความเป็นธรรมและเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ซึ่งถ้าผู้ปกครองหรือผู้แทนละเมิด ประชาชนก็มีสิทธิที่ถอดถอนผู้ปกครองหรือผู้แทนที่ได้รับมอบอำนาจไป ดังนั้นในระบอบประชาธิปไตยนั้น อำนาจอธิปไตยจึงเป็นของประชาชน

ปัจจุบันนี้ ประเทศส่วนใหญ่ในโลก มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนมีส่วนมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยทางผู้แทนเกือบทั้งสิ้น แต่บางประเทศก็ได้นำหลักการของระบอบการปกครองซึ่งประชาชนมีส่วนมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินโดยทางผู้แทน เช่น การลงคะแนนเสียงประชามติไปใช้ด้วย สำหรับประเทศไทยเรานั้นตั้งแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นต้นมา รัฐธรรมนูญทุกฉบับ ถือหลักการปกครองซึ่งประชาชนมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินโดยทางผู้แทน ซึ่งหากอยู่ในภาวะปกติ ผู้แทนนั้นก็มาจากการเลือกตั้ง และนำเรื่องการลงคะแนนเสียงประชามติมารวมเข้าไว้ด้วย แต่ถ้าอยู่ในภาวะวิกฤติ ผู้แทนก็จะมาจากการเลือกตั้ง

การปกครองแบบใดดีที่สุดนั้น ย่อมจะต้องพิจารณาเป็นประเทศ ๆ และในแต่ละยุคไปดังจะเห็นได้ว่า การปกครองแบบที่เหมาะสมและดีที่สุดสำหรับประเทศหนึ่งในยุคหนึ่ง อาจจะไม่เหมาะสมและไม่ดีที่สุดสำหรับอีกประเทศหนึ่งในยุคเดียวกันหรือต่างยุคกันก็ได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์สภาพแวดล้อมของบ้านเมือง แนวความคิดเห็นและชีวิตจิตใจของประชาชนในแต่ละประเทศ ในแต่ละสมัยเป็นสำคัญ ข้อวินิจฉัยว่าการปกครองแบบใดดีที่สุดนั้น ย่อม

อยู่ที่ว่าการปกครองแบบนั้น ยังให้ประชาชนได้รับความผาสุกได้มากที่สุดหรือไม่ ยอดปรารถนาของการปกครองระบอบประชาธิปไตยก็คือ ให้ประชาชนจำนวนมากที่สุดได้รับความผาสุก โดยที่ประชาชนในกลุ่มน้อยทั้งหลายได้รับความคุ้มครองและได้รับความทุกข์ร้อนน้อยที่สุด

3.2 หลักการของประชาธิปไตย

โดยหลักการของประชาธิปไตย สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ ได้แบ่งออกเป็น 5 ประการ (สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2546, น.3) คือ

3.2.1 หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชน (Popular Sovereignty) ในหลักการข้อนี้จะเป็นเรื่องของ การให้ความสำคัญกับอำนาจอธิปไตยที่จะต้องเป็นของประชาชน เพื่อให้การปกครองเป็นของประชาชนอย่างแท้จริง โดยประชาชนมีอำนาจในการเลือกผู้แทนที่จะเข้าไปปกครอง และรวมไปถึงอำนาจในการถอดถอนผู้แทนที่ตนเองเลือกเข้าไปอีกด้วย

3.2.2 หลักเสรีภาพ (Liberty) ในหลักการข้อนี้จะเป็นการให้ความสำคัญกับเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเสรีภาพเหล่านี้จะต้องมีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการละเมิดซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่ความเสมอภาคของประชาชน

3.2.3 หลักความเสมอภาค (Equality) หลักการในข้อนี้ให้ความสำคัญกับความเสมอภาค ถึงแม้ว่ามนุษย์เราจะเกิดมามีความแตกต่างกัน แต่ความแตกต่างเหล่านี้เป็นเพียงความแตกต่างกันทางกายภาพ สำหรับความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยนั้นจะให้ความสำคัญกับความเสมอภาคทางโอกาส ซึ่งหมายถึงประชาชนจะมีโอกาสที่เท่ากันในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และ การศึกษา

3.2.4 หลักกฎหมาย (Rule of Law) หลักการในข้อนี้จะให้ความสำคัญกับการบัญญัติกฎหมายที่คำนึงถึงประโยชน์ของประชาชน โดยมีความชอบธรรม บังคับใช้กับประชาชนอย่าง ยุติธรรมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยไม่เลือกปฏิบัติว่าจะใช้กับบุคคลใดหรือชนชั้นใด

3.2.5 หลักเสียงข้างมาก (Majority Rules) ปัจจุบันประชากรของรัฐแต่ละรัฐนั้นมีจำนวนมาก ซึ่งคงเป็นการยากที่จะให้ทุกคนในรัฐมีความคิดเห็นเหมือนกัน ดังนั้นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน จึงมีความจำเป็น ต้องอาศัยหลักการเสียงข้างมาก เพราะเสียงเอกฉันท์คงจะเป็นไปได้ยาก ส่วนการใช้เสียงข้างมากแค่ไหนเป็นเกณฑ์นั้นขึ้นอยู่กับความสำคัญของปัญหา ถ้าสำคัญมากคงต้องใช้เสียงข้างมากที่มากกว่าครึ่งหนึ่ง อย่างไรก็ตามหลักการเสียงข้างมากนั้นก็ไม่ว่าจะละเลยสิทธิของเสียงข้างน้อย

(Minority Rules) ได้ ทั้งนี้จะต้องมีหลักประกันที่ให้ความคุ้มครองกับเสียงข้างน้อย เพื่อป้องกันไม่ให้เสียงส่วนใหญ่กดขี่ข่มเหงเสียงส่วนน้อย

อนึ่ง มีที่น่าสนใจกว่า ความเสมอภาคกันในระบบประชาธิปไตยนี้ ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องสิทธิเสรีภาพขั้นมูลฐานต่อพลเมืองแล้ว ทุกคนย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายโดยเสมอกัน แต่ไม่ได้หมายความว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้นทุกคนจะมีสิทธิหน้าที่เท่าเทียมกันทุกประการไม่ผิดเพี้ยน เพราะบุคคลย่อมมีฐานะตำแหน่งหน้าที่แตกต่างกัน บ้างก็อยู่ฐานะผู้บังคับบัญชา บ้างก็เป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ดังนั้น สิทธิ หน้าที่ และความคุ้มครองตามกฎหมายเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ จึงแตกต่างกันไปตาม ฐานะ บทบาท และความรับผิดชอบของแต่ละคน แต่ในฐานะซึ่งเป็นพลเมืองไทยด้วยกันแล้วทุกคนย่อมเสมอภาคกันตามกฎหมายทุกประการด้วยเหตุนี้ในตำแหน่งหน้าที่นั้นรัฐมนตรีหรืออธิบดีก็ด้อยกว่าเป็นผู้บังคับบัญชาของข้าราชการในกระทรวงทบวงกรม เพราะมีความรับผิดชอบและหน้าที่สูงกว่า แต่ในฐานะพลเมืองรัฐมนตรีก็นับประชาชนธรรมดา ก็ด้อยเสมอกันกล่าวคือทุกคนต้องเสียภาษีเหมือนกันเพราะกฎหมายเช่นเดียวกันและเมื่อกระทำความผิดก็ต้องได้รับโทษตามแต่โทษานุโทษเท่าเทียมกันทุกประการ

ระบอบประชาธิปไตยจะต้องประกอบด้วยองค์กรแห่งรัฐที่สำคัญ 3 องค์กรด้วยกัน คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ แต่เดิมอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศอยู่ในมือคนเพียงคนเดียวหรือกลุ่มเดียว ในภาวะเช่นนั้น บุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นก็เป็นที่ผู้ออกกฎหมาย ผู้บังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย และผู้ตีความกฎหมาย สิทธิเสรีภาพของประชาชนก็ถูกจำกัด เพราะอำนาจทั้ง 3 อย่าง อยู่ที่คนเพียงคนเดียว หรือคณะเดียวจะใช้อย่างใดก็ได้และธรรมดาที่เมื่อบุคคลมีอำนาจ บุคคลมักจะใช้อำนาจเกินเลยไปเสมอ ด้วยเหตุนี้ เมื่อระบอบประชาธิปไตยเจริญขึ้น จึงได้มีการแบ่งหน้าที่ (Function) ของอำนาจทั้ง 3 ในการตรากฎหมาย ในการบังคับใช้กฎหมายและการตีความกฎหมายให้แต่ละองค์กรซึ่งเป็นอิสระแก่กันเป็นผู้รับผิดชอบ โดยแต่ละฝ่ายต่างมีความสัมพันธ์และควบคุมกำกับซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ให้รัฐสภา ซึ่งทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย ให้คณะรัฐมนตรีหรือประธานาธิบดีซึ่งทำหน้าที่ฝ่ายบริหารเป็นผู้บังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย และให้ศาลซึ่งทำหน้าที่เป็นฝ่ายตุลาการเป็นผู้ตีความกฎหมายและพิจารณาพิพากษาอรรถคดี

องค์กรทั้ง 3 ฝ่ายนี้ต่างถ่วงดุลและคานอำนาจซึ่งกันและกัน (checks and balances) ไม่มีใครเหนือใคร กล่าวคือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ได้แก่อำนาจรัฐสภา มีอำนาจตรากฎหมายขึ้นใช้บังคับและก็มีอำนาจควบคุมรัฐบาลซึ่งเป็นฝ่ายบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อประโยชน์สุขของมวลชนอย่างทั่วหน้า

หากฝ่ายบริหารละเลยต่อหน้าที่รัฐสภาที่มีอำนาจจะลงมติไม่ไว้วางใจ ซึ่งมีผลให้รัฐบาลต้องลาออก ส่วนฝ่ายบริหารก็ควบคุมฝ่ายนิติบัญญัติให้ตรากฎหมายออกใช้บังคับแก่ประชาชนอย่างเหมาะสมแก่สภาวะของบ้านเมือง ชอบด้วยเหตุผลและความเป็นธรรม ถ้าฝ่ายนิติบัญญัติละเลย ต่อหน้าที่หรือควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินไปในทางที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจที่จะยุบสภา เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ได้ นอกจากนี้ ฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจ ควบคุมฝ่ายตุลาการในแง่ที่ว่า บรรดากฎหมายทั้งหลายที่ศาลยุติธรรมใช้ รวมตลอดถึงการจัดองค์กรตุลาการนั้น ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับฝ่ายนิติบัญญัติทั้งสิ้น และในบางประเทศ ฝ่ายตุลาการเองก็มีส่วน ควบคุมฝ่ายนิติบัญญัติด้วย ในแง่ที่มีอำนาจวินิจฉัยว่ากฎหมายฉบับใดใช้บังคับไม่ได้ เพราะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ สำหรับฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการนั้นต่างควบคุมซึ่งกันและกัน โดยฝ่ายบริหารเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดตั้งศาลยุติธรรม และมีส่วนช่วยให้ศาลยุติธรรมพิจารณาคดีให้เสร็จไปโดยรวดเร็ว ส่วนศาลยุติธรรมมีอำนาจวินิจฉัยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างฝ่ายบริหารกับเอกชนในคดีที่ฝ่ายบริหารมีฐานะอย่างเดียวกับเอกชน

ในระบอบการปกครองแบบเผด็จการนั้น ไม่ว่าจะเป็บบแบบเผด็จการชาตินิยม หรือคอมมิวนิสต์ อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศอยู่แก่ผู้เผด็จการเพียงคนเดียว หรือคณะเดียว อำนาจนี้จึงเป็นอำนาจอันเด็ดขาดซึ่งผู้ใช้อาจใช้ในในทางที่ดีก็ได้ ในทางที่ชั่วก็ได้ ถ้าเป็นในทางที่ชั่วก็ไม่มีใครจะควบคุมได้ ผู้รับเคราะห์ก็คือประชาชน ส่วนในระบอบประชาธิปไตยนี้ ย่อมเห็นกันแล้วว่าไม่มีใครเหนือใคร ต่างฝ่ายต่างควบคุมซึ่งกันและกัน เพื่อให้ใช้อำนาจไปในทางที่ถูกต้อง ด้วยระบบถ่วงดุลและคานอำนาจกันนี้แหละ ผู้ที่จะได้รับประโยชน์ก็คือประชาชน

การที่จะบรรลุถึงยอดปรารถนาของระบอบประชาธิปไตย อันได้แก่ความผาสุกของประชาชนนั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนมีเสียงในการปกครองประเทศโดยตรง และจะต้องสนใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ตลอดจนรู้ซึ่งถึงองค์ประกอบและบทบาทขององค์กรสำคัญทั้ง 3 แห่งรัฐในระบอบนี้ คือ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาลยุติธรรม และประชาชนจักต้องตระหนักว่า ระบอบประชาธิปไตยมีหลักการที่สำคัญอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสมอภาคระหว่างบุคคลนั้น ก็มีความหมายแต่เพียงว่า บุคคลทุกคนมีโอกาที่จะอยู่ดีกินดีเท่าเทียมกัน โดยรัฐเป็นผู้ควบคุมและกำหนดขอบเขตของโอกาสที่ให้นั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้บังเกิดขึ้นในสังคม ส่วนในเรื่องสิทธิและเสรีภาพนั้น ประชาชนจะถือว่าตนมีสิทธิเสรีภาพแต่เพียงอย่างเดียว และคิดว่าจะทำอะไรก็ได้ตามอำเภอใจนั้นหาได้ไม่ หากแต่จะต้องมีหน้าที่และ

ความรับผิดชอบต่อสังคม อีกทั้งต้องเคารพต่อกฎหมายของบ้านเมืองด้วย มิฉะนั้นระบอบประชาธิปไตยก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ (จักษ์ พันธ์ชูเพชร, 2548, น.114)

สรุปได้ว่าหลักการประชาธิปไตยเป็นฐานรองรับและเครื่องจรรโลงความมั่นคงและยั่งยืนทางการเมืองแบบประชาธิปไตย รวมทั้งวิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็จะต้องมีความสอดคล้องกับประชาธิปไตย ไม่ใช่เพียงแค่มีรัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้งแล้วก็ถือว่าเป็นประชาธิปไตย

4. แนวคิดศาสนากับการเมือง

ศาสนากับการเมืองเป็นสถาบันที่มีอาจแยกออกจากกันศาสนากับการเมืองและสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ที่เกิดขึ้นในการเมืองและสังคมย่อมมีผลกระทบต่อศาสนา ในทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาก็มีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน การพิจารณาศาสนาในเชิงโครงสร้างและหน้าที่กล่าวได้ว่าศาสนามีหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ (1) หน้าที่ในการให้คำอธิบาย ซึ่งในสังคมมนุษย์มักมีคำถาม เช่น เราเกิดมาทำไม เกิดมาอยู่ในสถานะทางสังคมอย่างไร ทำไมถึงเป็นผู้ปกครองซึ่งศาสนาจะมีคำอธิบายนี้ (2) ทำหน้าที่ในการสนับสนุนสถาบันพื้นฐานต่าง ๆ ของสังคม เช่น สถาบันทาง เศรษฐกิจ การเมืองวัฒนธรรม เนื่องจากศาสนาเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมือง ที่อธิบายคุณค่าของมนุษย์ ความชอบธรรมของผู้ปกครอง (3) หน้าที่เกี่ยวกับบุคคลธรรมดา คือ ศาสนาทำหน้าที่ให้พลังแก่บุคคลหรือปัจเจกบุคคล ศาสนาทำหน้าที่ให้ พลังแก่บุคคลในยามวิกฤตและไม่สามารถหาเหตุผลที่เหมาะสมมาอธิบายได้ เช่น กรณีที่เกิดเหตุร้ายในชีวิต โศกนาฏกรรมการสูญเสีย ศาสนาจะเข้ามาอธิบายสิ่งเหล่านี้ และ (4) หน้าที่ทำให้สังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณีระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่เป็นระบบความเชื่อย่อยในสังคมนั้นเป็นหนึ่งเดียว อันนำไปสู่การบูรณาการภายในชาติ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527, น.3-4)

บทความเรื่อง ศาสนาของโลกในอนาคต (ชำนาญ จันทร์เรือง, 2558, ออนไลน์) ได้กล่าวว่า ความสับสนวุ่นวายทั่วโลกขณะนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากเหตุแห่งความขัดแย้ง ทางศาสนา ไม่ว่าจะมีความขัดแย้งต่างศาสนา เช่น พุทธศาสนิกชนกับชาวมุสลิมใน รั้วยะไข่ของพม่า ความขัดแย้งในศาสนาเดียวกันระหว่างซุนหนี่กับชีอะห์ของศาสนาอิสลาม หรือแม้แต่ในประเทศไทยก็มีประเด็นเรื่องของ “ธรรมกาย” ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่อง แปลกแต่อย่างใด เพราะเป็นเรื่องของความเชื่อและ

ศรัทธา ซึ่งในอดีตก็เคยมีการสู้รบ อย่างยาวนานถึงสามร้อยปีระหว่างศาสนาคริสต์กับอิสลามใน สงครามครูเสด ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องผิดแปลกที่ศาสนาคริสต์ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ถูกนำมาอธิบายเชื่อมโยงกับการเมืองในสมัยของพระองค์ในแง่มุมต่าง ๆ

4.1 ความสำคัญของศาสนา

จากที่กล่าวไว้ว่า ศาสนาไม่สามารถแยกออกจากสังคมได้ เพราะการแสดงออก ซึ่ง พฤติกรรมทางศาสนาของมนุษย์เป็นพฤติกรรมทางสังคมชนิดหนึ่ง ศาสนาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อ สังคมมนุษย์ เพราะมีอิทธิพลที่ยิ่งใหญ่ต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ศาสนามี ความสำคัญทุกระดับ ตั้งแต่ตัว บุคคล สังคมตั้งแต่กลุ่มเล็กนับแต่ภายในครอบครัว ออกไปจนถึงสังคมภายนอก ไปจนถึงระดับชาติ และระดับโลกในที่สุด ผู้วิจัยสรุป ความสำคัญของการงานของ (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2539, น.206), (ภัทรพร สิริกาญจน, 2546, น.5) และ (สนุดงกูโร ภิกขุ, 2521, น.180) ได้ดังนี้

4.1.1 ความสำคัญระดับบุคคล ศาสนามีความสำคัญในระดับปัจเจกบุคคลอย่าง มาก เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดความอบอุ่น ผ่อนคลายความกลัว ความวิตกกังวล ลดทอนความทุกข์โศก และเป็นเครื่องนำทางชีวิต หากศาสนาไม่สามารถชี้นำในระดับบุคคลได้ก็ ไม่มีผลที่แท้จริงต่อสังคมหรือชาติบ้านเมือง เพราะแท้จริงแล้วชาติบ้านเมือง ก็คือ ที่รวมของปัจเจก บุคคล ศาสนาทุกศาสนาเห็นพ้องกันว่า ศาสนามีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาจิตใจของบุคคล เป็น เครื่องสั่งสอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องดีงาม เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และ ประเทศชาติ เป็นเครื่องบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้แก่มวลมนุษย์ เป็นสิ่งนำทางการดำเนินชีวิตของ มนุษย์ ทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีหลักยึด เพราะศาสนามีหลักศรัทธาและหลักเหตุผล แม้ว่า ศาสนาต่าง ๆ จะมีหลักการและวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ศาสนาทุกศาสนาต่างมีจุดมุ่งหมาย เดียวกัน คือ การให้มนุษย์ละความชั่ว ประพฤติตนเป็นคนดี นอกจากนี้หลักคำสอนในศาสนายังมุ่ง ให้มนุษย์พัฒนาตนไปสู่ความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสภาพที่สูงกว่า ให้มีสำนึกดี ชั่วซึ่งเกิดขึ้นจากการ กล่อมเกลามาจากหลักธรรมในทางศาสนาให้มนุษย์มีมโนธรรมในซึ่งจะเกิดขึ้นได้เพราะการศึกษา หลักคำสอนในการที่จะกระทำสิ่งที่ควรทำและละเว้น ซึ่งจะเกิดขึ้นศาสนานั้นเอง

4.1.2 ความสำคัญระดับชาติ ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลในสังคม ให้รวมกันเป็นสังคม พิธีกรรมต่าง ๆ ในศาสนาล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อการอยู่ร่วมกันและการ ทำงานของสมาชิกในสังคม เพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ศาสนาเชื่อมโยงให้มนุษย์ใน สังคมสามารถรวมกลุ่มกันได้ในทุกระดับ ช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อกัน สร้างความไว้วางใจ ซึ่งกันและกัน เป็นรากฐานแห่งความสามัคคี การร่วมแรงร่วมใจ กันพัฒนาชุมชน และสร้างความ สงบสุขความมั่นคงให้แก่ชุมชน เช่น ในสังคมเดียวกัน คนที่นับถือศาสนาต่าง กัน เช่น ชาวพุทธ

ชาวคริสต์ ชาวอิสลาม เป็นต้น ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ถ้าปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาที่สอนให้ผู้นับถือเป็นคนดี อย่างเคร่งครัด

4.1.3 ความสำคัญระดับประเทศ ศาสนาเป็นเอกลักษณ์ของประเทศ เป็นพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ศาสนาเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะวัฒนธรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดขึ้นมาจากศาสนา เช่น ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นพื้นฐานความเชื่ออันนำไปสู่ประเพณี ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมไทย เราไม่สามารถเข้าใจคนไทยหรือวัฒนธรรมไทยได้เลยหากไม่ทำความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก่อน นอกจากนี้ ภาษาวรรณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และประติมากรรม เป็นต้น ก็มีบ่อเกิดขึ้นมาจากศาสนา

4.1.4 ความสำคัญในระดับสากล ศาสนาเป็นมรดกอันล้ำค่าของมนุษยชาติ ศาสนาทำให้ศาสนิกชนเคารพซึ่งกันและกัน มนุษย์ทุกคนควรมีสิทธิในการนับถือศาสนา และศาสนาแต่ละศาสนาจึงให้ความเคารพในสิทธิขั้นพื้นฐานนี้

สรุปได้ว่า ศาสนามีความสำคัญต่อมนุษย์และสังคมในทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล สังคม และระดับโลก เพราะศาสนานั้นมีคุณค่าต่อมนุษย์ในการดำเนินชีวิต และช่วยให้มนุษย์มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต และทำให้ชีวิตนั้นมีความหมายและมีความหวัง เป็นแหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรมที่งดงามของสังคม และก่อให้เกิดความเสถียรภาพและความสงบสุขเกิดขึ้นในสังคม

4.2 ความสัมพันธ์ของรัฐกับศาสนา

ปรัชญาการเมืองเรื่องความสัมพันธ์ของรัฐกับศาสนาที่เห็นชัดเจนที่สุด คือ ใน ยุคกลาง ที่ถือเอาศาสนจักรเป็นใหญ่ โดยเชื่อว่าศาสนาและสื่อต่าง ๆ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด คือ ความเป็นหนึ่งพระเจ้า กฎหมายเทวสิทธิ์และเหตุผลเป็นหลักควบคุมโลก สวรรค์ ธรรมชาติ และสังคม แม้มนุษย์อยู่ในประชาคมเดียวกัน อยู่ใต้กฎหมายและรัฐบาลเดียวกันความแตกต่างและความหลากหลายมีอยู่ที่แต่ในโลกของข้อเท็จจริง แต่ในเหตุผลการมีอยู่ของข้อเท็จจริงนั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งที่อยู่เบื้องบนและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การแบ่งแยกที่สำคัญของข้อเท็จจริง ได้แก่ การแบ่งวัดถูกกับจิตใจออกจากกัน การแบ่งร่างกายกับวิญญาณออกเป็นสองส่วนสะท้อนให้เห็นระบบอำนาจสองอำนาจ คือ อำนาจทางวิญญาณและอำนาจทางโลก ศาสนากับอาณาจักรต่างก็อ้างความชอบธรรมสากลและไม่ต้องการให้แยกเป็นสองฝักสองฝ่ายต่างให้คงอยู่เป็นเช่นนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับว่า การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในศาสนาและอาณาจักรนั้น เป็นสิ่งจำเป็นตาม

หลักการแห่งความเป็นหนึ่งซึ่งเนื่องมาจากการปกครอง จักรวาลของพระเจ้า (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2533, น.113-114)

4.3 พระพุทธศาสนากับการเมือง

การปกครองที่ดีในทัศนะของพุทธศาสนาคือคล้ายคลึงกับทัศนะทางปรัชญาการเมืองสากล คือ การปกครองที่ดี คือ ระบอบการปกครองที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่ดีมีระเบียบให้อยู่กันด้วยความสงบสุขและอุดมสมบูรณ์ ในระบอบการเมืองเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่ากิจกรรมของสังคม หรือกิจกรรมการเมืองนั้นคือ กิจกรรมส่วนรวมของ สังคม เมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม มนุษย์จึงต้องช่วยรักษาและทำนุบำรุงผลประโยชน์ ส่วนรวมของเขาเอาไว้

ในทัศนะของพุทธศาสนา ระบอบการปกครองที่ดีอาจจะเป็นระบอบการปกครองแบบใดก็ได้ที่ยึดหลักการสำคัญดังต่อไปนี้ (สมบุญ สุธำราญ, 2527, น.19-20)

1. การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การขยายอำนาจและการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ ของตนเอง แต่เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน
2. ความมั่นคงของระบบการปกครองหรือของรัฐบาลและผู้ปกครองมิใช่เป็นจุดหมายในตัวเอง หรือจุดประสงค์สุดท้ายของระบอบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงอุปกรณ์หรือเครื่องมือเพื่อใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขสวัสดิภาพบูรณาการและความสงบสุขของประชาชน
3. ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเน้นความเท่าเทียมกัน การปราศจากชั้นวรรณะจากชาติกำเนิด ความเสมอภาคในทางเพศ หมายความว่า ไม่ถือว่าหญิงมีสถานภาพต่ำกว่าเพศชาย เน้นเสรีภาพด้วยการห้ามทางทาส รวมตลอดถึงการแนะนำให้ใช้หลักเหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ดังปรากฏในหลักกาลามสูตร
4. ยึดธรรมเป็นแนวทางในการปกครองจะเห็นได้ว่า พุทธศาสนา มีความเข้าใจในระบบการเมืองการปกครองเป็นอย่างดีและเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ช่วยให้สังคมนั้น ๆ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สรุปได้ว่าพุทธศาสนากับการเมืองนั้นมีความสัมพันธ์กันมาแต่เนิ่นนานในเรื่องราวด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านศาสนพิธี ประเพณี ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ หรือในเรื่องของการปกครอง ทั้งปกครองตน ปกครองคน ปกครองงาน ต่างก็มีหลักธรรมในการปฏิบัติอยู่แล้วตามข้อธรรมนั้น รัฐบาลมีหน้าที่ปกครองบริหารบ้านเมืองก็มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาในด้านการส่งเสริม กำกับดูแลทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับการปกครองโดยมีองค์กร

หรือหน่วยงานเข้ามาเป็นผู้อุปถัมภ์หรือส่งเสริมช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ตามนโยบาย เพื่อนำหลักธรรมในทางพุทธศาสนามาเป็นตัวช่วยในการส่งเสริมวินัย คุณธรรม จริยธรรม มาสร้างแรงจูงใจให้กับผู้คนในสังคมและได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต

4.4 แนวความคิดที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในพุทธศาสนา

ในการวิเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในพุทธศาสนา ผู้ศึกษาใช้หลักฐานจากพระไตรปิฎกเป็นหลักเพราะถือว่าเป็นข้อมูลปฐมภูมิโดยเลือกจากพระสูตรที่ กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ อคัณณสูตร จักกวัตติสูตร กุฏทันตสูตร เป็นต้น

4.4.1 อคัณณสูตร คำสอนด้วยการเกิดรัฐสูตร เป็นพระสูตรหนึ่งที่อยู่ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย คัมภีร์เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงเรื่องกำเนิดของรัฐ กษัตริย์ และการปกครองในพระพุทธศาสนา ได้แก่ อคัณณสูตร (พระไตรปิฎก เล่มที่ 11, 2521, น.65) พระสูตรนี้เป็นพุทธาธิบายเกี่ยวกับกำเนิดโลก จักรวาล และมนุษย์ซึ่งเดิมเป็นเทวดาชั้นพรหม แต่จุติมาเป็นสัตว์ในโลกรที่เพิ่งเกิดขึ้น ใหม่ ความประพฤติของสัตว์เหล่านี้ได้เสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ แต่ละชั้นที่เสื่อมลงความเป็นอยู่ที่ลำบากมากขึ้น เพราะธรรมชาติจะเปลี่ยนแปลงไปไม่เอื้ออำนวยให้อยู่ได้อย่างสะดวกสบายเหมือน ยุคแรก ๆ เช่น ต้องหาอาหารกินเองจนต้องเกิดเป็นเพศชายเพศหญิงและเกิดราคะตัณหาขึ้นจนมี เพศสัมพันธ์กัน ปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัยเพื่อปิดบังสิ่งที่เรียกว่า “เมถุนธรรม” นั้น ต่อมาความเสื่อม โทรมทางศีลธรรม ได้เกิดขึ้นเป็นลำดับ เพราะธรรมชาติเกิดขึ้นแก่บุคคลในสังคม เกิดการลักขโมย การ ทำร้ายร่างกายกันและการฆ่ากัน ในที่สุดก็มีความคิดเห็นร่วมกันว่าควรจะได้แต่งตั้งสัตว์ (บุคคล) ผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้มีรูปร่างน่าเลื่อมใส มีความสามารถในการพิจารณาว่าการใดดี การใดชั่ว บุคคล อคัณณสูตร กล่าวถึง กำเนิดมนุษย์ สังคม ความคิดทางการเมือง และสถาบันทางการเมือง โดย แสดงลำดับวิวัฒนาการมาเป็นขั้น ๆ

ส่วนทางด้านอาหารการกินนั้นก็เริ่มมีที่เกียจคร้านคิดสะสมอาหารไว้เกินกว่าความจำเป็น คนอื่น ๆ เลยสะสมบ้างและแข่งขันกันสะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ จากความเกียจคร้านก็กลายเป็นความโลภ เมื่อมีคนโลภมากความอึดอัดเกิดขึ้นแก่ส่วนรวมและเพื่อแก้ปัญหาจึงเกิดการ ปักปันเขตแดนกันขึ้น ทรัพย์สินส่วนตัวก็เกิดขึ้นแต่ความโลภทำให้บางคนลักทรัพย์ในส่วนที่นี้เป็น เขตของผู้อื่นจึงถูกด่าว่า ทูบัติ คือการลงโทษ การลงโทษจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะการมีทรัพย์สิน ส่วนตัวแต่การลงโทษเช่นนี้ก็ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์หาความชอบธรรมไม่ได้ ความปรารถนาจะให้ มีระเบียบการปกครองจึงเกิดขึ้น จึงได้ตกลงกัน สมมติคนผู้หนึ่งขึ้นทำหน้าที่ว่ากล่าวเตือน โดยที่คนผู้นั้นได้ส่วนแบ่งผลผลิตจากคนในความดูแลของตน จึงเกิดคำเรียกผู้ปกครองว่า มหาชน สมมติคือ เป็นผู้ที่คนทั่วไปสมมติขึ้น เรียกว่ากษัตริย์ เพราะเป็นหัวหน้าดูแลเขตหรือที่ทำกิน เรียกว่า

“ราชา” เพราะทำให้เกิดความสุขใจโดยการให้ความเป็นธรรม ส่วนคนทั่วไปต้องแบ่งงาน กันทำ เป็นหน้าที่ ๆ ในสังคมเพราะการมีครอบครัวทำให้อ่างทำมาหากินบำรุงบำเรอกายมากขึ้น

ดังนั้นรัฐตามทฤษฎีทางพุทธศาสนานี้ไม่ใช้รูปแบบเทวสิทธิ์ซึ่งถือว่าอำนาจ อันชอบธรรมในการปกครองมาจากท้าวหรือพระเจ้าแต่ผู้ปกครองมีลักษณะเป็นธรรมราชา คือผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมะในการปกครอง อำนาจการปกครองยังเป็นของประชาชนอยู่เพราะในระบบนี้ ประชาชนมิได้มอบอำนาจให้แก่ผู้ปกครองอย่างสิ้นเชิง ดังเช่นในปรัชญาการเมืองของฮอบส์ ซึ่ง ถือว่าประชาชนทำสัญญากันเองแล้วยกอำนาจให้แก่ผู้ปกครองโดยที่ผู้ปกครองมิใช่คู่สัญญา ใน กรณีอัครกัญญาสูตรประชาชนพร้อมใจกันมอบอำนาจ ให้ผู้ปกครองก็จริง แต่ก็มีพันธสัญญาว่า ผู้ปกครองโดยธรรมและประชาชนจะแบ่งผลประโยชน์ให้

เมื่อพิจารณาบทบาทของผู้ปกครองในกรณีเช่นนี้จะเห็นว่ามิมบทบาทจำกัด คือ แก่ข้อพิพาทเท่านั้น เป็นบทบาทเพื่อรักษาสังคมให้เป็นปกติสุขมากกว่าจะมีบทบาทสร้างสรรค์หรือกำหนดนโยบายหรือนำสังคมไปสู่จุดหมายไม่มีการใช้กฎหมายเพื่อสร้างความเจริญอะไรให้ มากไปกว่าสถานะที่ดำเนินอยู่โดยปกติไม่มีการจัดสรรผลประโยชน์ดังเช่นรัฐสังคมนิยมรัฐตาม ทศณะนี้มีลักษณะก่อนไปทางเสรีนิยม ซึ่งผู้ปกครองและมีอำนาจน้อยที่สุดผู้ปกครองมีหน้าที่ ปกป้องปัจเจกชนมากกว่าจะสร้างสถาบันและปกครองสถาบัน เช่น การสร้างและรักษาสาธารณ สมบัติ การกำหนดระบบเศรษฐกิจ และการคุ้มครองระบบเศรษฐกิจนั้น (พระเทพเวที, 2520, น.21-22)

4.4.2 **จกวัตติสูตร** กล่าวคือ จกวัตติสูตรเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองพระเทพเวทีได้สรุปจกวัตติสูตรไว้ว่าเป็นหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ 5 ประการ คือ (พระเทพเวที, 2520, น.21-22)

- 1) ธรรมาธิปไตยถือธรรมเป็นใหญ่เป็นตั้งตนอยู่ในธรรม
- 2) ธรรมการักษาวรรณคูปิ จัดการรักษาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือคนภายใน ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ พ่อค้าเกษตรกรชาวนิยมชนบทและชายแดน พระสงฆ์และบรรชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม และสัตว์เท้า สัตว์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย
- 3) มาอธรรมการ มิให้การอันอธรรม คือ จัดป้องกัน แก่ใจปราบปราม มิให้การกระทำความผิด ความชั่วร้ายเดือดร้อนขึ้นในบ้านเมือง
- 4) ธนานุประทาน ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์มิให้คนขัดสน ยากไร้ในแผ่นดิน
- 5) สมณพราหมณ์ปริปุจฉา แสวงหาปัญญาและคุณธรรมด้วยการปรึกษา สอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ์ ท่านที่ปรึกษาซึ่งเป็นนักปราชญ์ทรงวิชาการ ทรงคุณธรรม

ผู้ประพฤติดีประพฤดีชอบ มิใช่ผู้ประมาทมัวเมา อยู่โดยเสมอตามกาลอันควร เพื่อชักจูงตรวจสอบคนให้เจริญก้าวหน้าในทางที่ถูกที่ชอบธรรมคิงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์

จกกวัดติสูตร ได้กล่าวเน้นข้อ 3 คือ การบั้นทรัพย์ให้แก่ผู้ยากไร้ โดยกล่าวถึง การละเว้นข้อนี้ว่า จะนำไปสู่ความยากและการประพฤดิละเมิดธรรมข้ออื่น อันทำให้เกิดความ ยุ่งยากแก่การปกครองกล่าวคือ เมื่อพระราชาทรงใช้อำนาจคุ้มครองรักษาทรัพย์ แต่ปล่อยให้คนจน อดอยาก คนจนก็กลายเป็นขโมย ครั้นพระราชาทรมขโมยว่าทำไมจึงขโมย ขโมยนั้นก็ให้การว่า เพราะไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ พระราชาก็พระราชทานทรัพย์ให้ ครั้นคนทั้งหลายทราบว่าขโมยได้รับพระราชทานทรัพย์ก็พากันเป็นขโมย พระราชาก็ใช้วิธีตรงกันข้ามคือประหารชีวิต ครั้นถูกจับได้ ก็โกหกและใส่ความผู้อื่น เพื่อเอาตัวรอด ยิ่งกว่านั้นความยากจนยังอาจก่อให้เกิดคำพูดที่ไม่เพราะ การประพฤดิผิดในกาม และมีจิตต่าง ๆ ศีลธรรมก็เสื่อมลงเพราะความยากจน หากเลี้ยงหมูชนที่จะควบคุมเขา ก็ทำความชั่วร้ายต่าง ๆ ได้ ถ้าคนที่กลายเป็นโลกาธิปไตยได้เป็น ผู้ปกครองบริหารบ้านเมือง จะมุ่งหน้าเอาอกเอาใจประชาชน ด้วยการหาคะแนนนิยมจาก ประชาชน จะทำสิ่งใดก็อ้างประชาชนจนพรวดพราด ถ้าเห็นว่าถ้าทำไปแล้วจะกระทบกระเทือน ความนิยมแม้สิ่งนั้นจะเป็นประโยชน์สุขต่อประชาชนอย่างแท้จริงก็ไม่ยอมทำถ้าเป็น โลกาธิปไตยเป็นสามัญชนเวลาไปออกเสียงลงคะแนน ไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้ชัดเจนก่อนเห็นว่า ใครดีใครมีความสามารถ มีสติปัญญา และเหตุผล แต่จะนึกว่าคนเขาว่ากันอย่างไร ก็ว่าตามที่นิยม กัน ไม่มีหลักของตนเอง

ธรรมาธิปไตย คือธรรมเป็นใหญ่ ถือเอาที่ได้วิเคราะห์พิจารณาอย่างดี ที่สุดจนเต็มสติปัญญาของตนจะวินิจฉัยได้ และอย่างใจกว้างที่สุดเห็นว่าเป็นสิ่งใดจริง ถูกต้องดี งาม จึงตัดสินใจไปตามนั้น ถ้าเป็นผู้เป็นธรรมาธิปไตยได้เป็นผู้ปกครอง จะมุ่งเน้นทำการเพื่อ ประโยชน์สุขของราษฎรอย่างแท้จริง การยอมตามเสียงส่วนใหญ่ ก็เพราะได้พิจารณาตามหลักการ ตามกติกากฎระเบียบแล้วเห็นว่า การให้เป็นไปเพื่อผลดีต่อประชาชนอย่างแน่นอน ก็พยายาม ทำการนั้น แต่ถ้าการใดอาจได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนอย่างแท้จริง ก็จะไม่ทำการนั้นหาก ประชาชนไม่เห็นด้วย ก็ต้องชี้แจงเหตุผลให้ประชาชนฟัง ถ้าประชาชนยังยืนยันไม่เห็นชอบ ก็ยอมตามประชาชน ได้ โดยต้องประกาศให้ประชาชนได้รับรู้ความบริสุทธิ์ใจของตนหากมติ มหาชนฝืนต่อสำนักแห่งธรรมของตนจนเกินไป ก็อาจยอมสละตำแหน่งนั้นจากตน (พระราชวรมุณี, 2535, น.13-14) ถ้าเป็นธรรมาธิปไตย ประชาชนจะสามารถใช้สิทธิใช้เสียงตามที่ได้พิจารณาแล้ว ว่า สิ่งนั้นถูกต้องเป็นประโยชน์จริง

4.4.3 หลักราชสังกัตถุ เป็นหลักการสงเคราะห์ประชาชนและบำรุงประเทศชาติ ให้อุคตสมบูรณ์มี 5 ข้อ (พระไตรปิฎก เล่ม 15, 2521, น.65) คือ

- 1) การทำนุบำรุงการเกษตรกรรม ให้มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ พอเลี้ยงประชาชนและส่งขายออกต่างประเทศ (สัสสมณะ)
- 2) บำรุงข้าราชการ รู้จักเลือกสรรส่งเสริมคนดีมีความสามารถ รู้จักใช้คน (ปฐิสสมณะ)
- 3) รู้จักแก้ปัญหาสังคมให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของคนส่วนใหญ่ ส่งเสริมสังคมสงเคราะห์ ดูแลสารทุกข์สุกดิบของประชาชน ด้วยการส่งเสริมอาชีพ (สัมมาปาสะ)
- 4) ความมีวาจาอันดีมีน้ำใจ ประกอบด้วยเหตุผลมีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคีทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ไม่พูดจาก้าวร้าวดูต่ำ ชั่วเยกแยกกัน (วาชเปยยะ)
- 5) ปกครองแผ่นดิน บ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโจรผู้ร้าย (นิรัคคะ)

หลักราชสังกัตถุนี้ เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าปรับปรุงมาจากหลักมหายัน ห้าในศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นการบูชาอัน เพื่อลบล้างการะของพราหมณ์ แต่พระพุทธองค์ทรง ปรับ วัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อให้การปกครองเป็นไปในลักษณะคล้ายกับหลักจักรวรรดิวัตรที่เกื้อกูล หลักการปกครองที่ว่า มนุษย์เป็นผู้มีความสำคัญ มีคุณค่าและศักดิ์ศรีของตน ผู้ปกครองจึงต้อง สงเคราะห์ให้ประชาชนบรรลุถึงความสำคัญ คุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเอง (พระยาสุนทรพิพิธ, 2508, น.2-9, 107 - 111, 291)

4.4.4 หลักทศพิธราชธรรม (พระไตรปิฎก เล่ม 28, 2521, น.88) เป็นคุณธรรม ของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือธรรมของนักปกครอง สำหรับการควบคุมตนเอง การใช้อำนาจหน้าที่ และ การบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม 10 ประการ (ทินพันธ์ นาคะตะ, 2529, น.1-10) คือ

- 1) ทาน การให้คือการสละทรัพย์สินสิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือ ประชากรายฎ์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
- 2) สีล ความประพฤติดีงาม คือ การรักษาความสุจริต เป็นตัวอย่างของความดี งามทั้งด้านความประพฤติ การปฏิบัติและเป็นที่เคารพนับถือของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง
- 3) บริจาคะ การบริจาค หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ ประโยชน์สุขของมหาชนและความสงบเรียบร้อยของสังคม

- 4) อาชชวะ ความซื่อตรง หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อตรง มีสัจย์ ไม่น้อราษฎ์บังหลวง หลอกลวงประชาชน
- 5) มัททวะ ความอ่อนโยน หมายถึง ความมั่นคงในด้านจิตใจ ไม่หลงใหล มัวเมาในกิเลสตัณหา ไม่หมกมุ่นในสิ่งยั่ววน มุ่งมั่นทำความเพียรเพื่อกระทำให้สมบูรณ์
- 6) อักโกธะ ความเอาชนะความชั่ว หมายถึง การไม่มีจิตใจครอบงำ ควบคุม ด้วยอารมณ์โกรธ ขุนมัว กระทำกิจด้วยจิตสุขุมราบเรียบและเพียบด้วยวิจารณญาณ
- 7) อวิหิงสา ความไม่ลุแก่อำนาจหมายถึงการไม่หลงใหลระริงอำนาจไม่ บีบบังคับใคร่ มีความกรุณาไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญากรรมแก่ประชากรราษฎรด้วยอาศัยความ อาฆาตเกลียดชัง
- 8) ตบะ ความเพียร หมายถึง มีความเพียรพยายามปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมาย และที่ตนรับผิดชอบอย่างไม่ทอดย
- 9) ขันติ ความอดทน หมายถึง ความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งร้าย หรือ อุปสรรค ต่อการปฏิบัติหน้าที่ที่ถูกต้อง
- 10) อวิโรธนะ ความไม่คลาศธรรม หมายถึง การไม่ประพฤติผิดไปจาก ธรรม อันถือประโยชน์สุขแสนดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง ไม่เอนเอียงไปด้วยโลภะ โมหะ โทสะ ปกครองด้วยหลักนิติธรรมและขนบธรรมเนียมแห่งการปกครองอันดีงาม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2519, น.59-65, 74-84, 106-111)

4.4.5 หลักกัลยาณวัตร เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง (พระไตรปิฎก เล่ม 13, 2521, น.144) ซึ่งมีการวินิจฉัยเนื้อหาสาระเช่นเดียวกับหลักทศพิธราชธรรม คือ เป็นหลักธรรม สำหรับที่ใช้ ควบคุมความประพฤติของตนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มคุณภาพให้กับชีวิต คุณภาพ ของชีวิตนี้ มีความสัมพันธ์กับการปกครองตนเองหรือการควบคุมตนเอง ยิ่งบุคคลมีคุณภาพเพิ่มขึ้น จะสามารถ ควบคุมตนเองได้มากขึ้น ให้ทำได้ในสิ่งที่ควรทำและให้งดเว้นในสิ่งที่ควรยกเว้น เมื่อมี คนมีความ รับผิดชอบ ก็สามารถใช้สติและเสรีภาพในการแสวงหาและนำชีวิตให้เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม หรือใช้ เสรีภาพในการปรับปรุงตนเองให้มีคุณค่าต่อสังคม (บวรศักดิ์ อุวรรณ โณ, 2542, น.182-183)

4.4.6 หลักพรหมวิหาร เป็นหลักธรรมสำหรับการกำกับความประพฤติและการ **ปฏิบัติตนต่อผู้อื่นโดยชอบธรรม** กล่าวคือ ต้องมีความเมตตา เป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข มี จิตแผ่ไมตรีและประโยชน์แก่มนุษย์ทุกคน มีกรุณา คือความสงสาร คิดช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจใน อันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์เดือดร้อนของมนุษย์ มีมุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นมี ความสุข และมีอุเบกขาคือการวางใจเป็นกลาง พิจารณานั่นกรรมและวิบากของมนุษย์ว่าเป็นไป อย่างมีเหตุ

ปัจจัย (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2526, น.66-70) ผู้มีพรหมวิหารจึงเป็นผู้ ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมถือว่าตนเองต้องรับผิดชอบต่อสังคม

4.4.7 **พลธรรม** (พระธรรมปิฎก, 2546, น.228) พลธรรม 5 (ธรรมอันเป็นกำลัง power)

- 1) สัทธา (ความเชื่อ confidence)
- 2) วิริยะ (ความเพียร energy; effort)
- 3) สติ (ความระลึกได้ mindfulness)
- 4) สมาธิ (ความตั้งจิตมั่น concentration)
- 5) ปัญญา (ความรู้ทั่วชัด wisdom; understanding)

สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเน้นการปกครองในรูปแบบธรรมาธิปไตยมาใช้ในหลักการปกครอง เพื่อใช้เป็นหลักของความดี ความถูกต้อง ความเสมอภาค ใช้เป็นหลักในการปกครอง เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความเป็นปกติสุข ไม่มีการแบ่งพรรค แบ่งพวก หรือชนชั้น วรรณะ สัตว์ ชาติตระกูล มีความสมานฉันท์และคุ้มครองสิทธิของบุคคล

5.แนวคิดธรรมาธิปไตยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้ขึ้นมาคือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ธรรมาธิปไตย ไม่ใช่ระบบการปกครองแต่เป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติในตัวคน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.69) ธรรมาธิปไตยคือ ถือธรรมเป็นใหญ่ ถือหลักการความจริง ความ ถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ “ธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์ตัดสินใจให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.70) การจะตัดสินใจได้ดีนั้นคนต้องมีปัญญา “ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม จึงจะเกิดธรรมาธิปไตย” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.17)

ในการปกครองทุกระบบบมีองค์ประกอบสำคัญ คือ “อำนาจตัดสินใจ” อันนี้เป็นตัวกำหนดเด็ดขาด การปกครองระบอบต่างๆ ทั้งหลายนั้น เมื่อมองไปให้ถึงที่สุด ตัวกำหนดก็อยู่ที่อำนาจตัดสินใจ คือ อำนาจตัดสินใจสูงสุดอยู่ที่ไหน การปกครองคือระบอบนั้น ถ้าอำนาจการ

ตัดสินใจอยู่ที่บุคคลผู้เดียวก็เป็นเผด็จการ ถ้าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่บุคคล ก็เป็นคณาธิปไตย ถ้าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็เป็นประชาธิปไตย

ปัจจุบัน เรามีระบอบประชาธิปไตยที่มีตัวแทน ประชาชนก็มีอำนาจตัดสินใจนี้ให้แก่พวกตัวแทนที่พวกคนเลือกตั้งไป แล้วตัวแทนหรือผู้แทน (ส.ส.) เหล่านี้ ยังไปประชุมกันเลือกผู้นำหรือหัวหน้าผู้บริหารขึ้นมาให้เป็นนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง ก็เลยเท่ากับมอบอำนาจตัดสินใจให้กับคนที่เขานายกรัฐมนตรีนั้น ดังนั้น นายกรัฐมนตรีจึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจและทำการตัดสินใจในนามของประชาชน ถึงแม้จะได้จัดวางกระบวนการในการตัดสินใจและมีระบบตรวจสอบถ่วงดุล คานอำนาจ เป็นต้น (ไม่ให้ให้นายกรัฐมนตรีกลายเป็นผู้เผด็จการ) แต่นายกรัฐมนตรีก็เป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลางของกระบวนการตัดสินใจนั่นเอง

ในเมื่ออำนาจตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญ เรียกได้ว่า เป็นหัวใจของการปกครองนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งว่า บุคคลผู้ตัดสินใจจะใช้อำนาจตัดสินใจนั้น เอาอะไรเป็นตัวกำหนด หรือเอาอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

- ถ้าเอาตัวเอง เอาความยิ่งใหญ่ของตน เอาความทะนงของตัว เอาที่ฐิฐิความเห็น ความเชื่อ ยึดถือส่วนตัว เอาผลประโยชน์ของตนเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ก็เป็น อัตตาธิปไตย

- ถ้าตัดสินใจไปตามกระแสความนิยม เสียงเล่าลือ หรือแม้แต่ไม่เป็นตัวของตัวเอง คอยฟังว่าใครจะว่าอย่างไร อย่างที่ว่า แล้วแต่พวกมากลากไป หรือตามแรงกดดัน จะเอาใจเขา จะหาคะแนน หรือตอบแทนการเอื้อประโยชน์ ก็เป็น โลกาธิปไตย

- ถ้าเอาความจริง ความถูกต้องดีงาม หลักการ กฎ กติกา เหตุผล ประโยชน์ที่แท้จริง ของชีวิตและสังคมเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ โดยใช้ปัญญาหาข้อมูลตรวจสอบข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง ให้ถ่องแท้ชัดเจน และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความรู้ที่ใจ ก็เป็น ธรรมาธิปไตย

ฉะนั้น เผด็จการ คณาธิปไตยหรือประชาธิปไตย ก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย แต่ที่เราต้องการซึ่งดีที่สุดคือให้เป็นธรรมาธิปไตย ถ้าเป็นผู้เผด็จการใช้เกณฑ์ตัดสินใจแบบธรรมาธิปไตย ก็เป็นเผด็จการที่ดี ถ้าคณาธิปไตยที่ไหนเป็นธรรมาธิปไตยก็ยิ่งดี ก็คือเป็นอย่างดีที่สุดของคณาธิปไตย แต่ยังมีจุดอ่อนอยู่มาก ถ้าเป็นประชาธิปไตยและคนใช้อำนาจตัดสินใจด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตยก็จะดีที่สุด จะเป็นอย่างนี้ได้ ต้องให้ประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย เพราะประชาชนทุกคนมีอำนาจตัดสินใจ ต้องตัดสินใจเลือกด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราไล่ดูให้ชัดที่สุด ใครพรรคไหนเป็นคนดี มีธรรมมี ปัญญา ซื่อสัตย์ สุจริต มุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ก็เลือกคนนี้เป็นผู้แทนของเรา ผู้แทนเป็นอย่างไรแสดงว่าผู้เลือกเป็นอย่างไร ถ้าผู้เลือกเป็นคนดีคงได้ผู้แทนที่เป็นคนดี ถ้าผู้แทนเป็นคนชั่วก็ต้องสงสัยไว้ก่อนว่าผู้เลือก

ก็คงจะชั่วหรือมีคุณภาพต่ำ มองไปได้ถึงทั้งประเทศ คนชาติอื่นมองคุณที่ ส.ส ไทยแล้วบอกว่าคนไทย ก็คืออย่างนี้ พูดสั้นๆ ว่า ธรรมาธิปไตยจะต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจของทุกกิจกรรมในระบอบ ประชาธิปไตยเริ่มตั้งแต่การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นบททดสอบการใช้อำนาจตัดสินใจหรือตัดสินใจครั้ง สำคัญยิ่งใหญ่สำหรับประชาชนในระบบประชาธิปไตย (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549 , น.69 -72)

“ธรรมาธิปไตย มิใช่เป็นระบอบที่มาแข่งกับประชาธิปไตย แต่ธรรมาธิปไตยเป็น แกนกลางอยู่ที่ตรงหัวใจของประชาธิปไตย” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.74) ธรรมเป็นหลัก สำคัญที่ทุกคนจะต้องตระหนักไว้และต้องปฏิบัติให้ถูก ให้เป็นธรรม ให้ตรงตามธรรม ธรรมเป็น หน้าที่ที่ทุกคนต้องทำให้ถูกต้อง ให้ปฏิบัติตามธรรม ตามหลักการที่แท้ที่เป็นความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม คุณปฏิเสชไม่ได้ทั้งนั้น ธรรมะครอบคลุมหมดอย่างนี้แหละที่ว่าธรรมะเป็นกลาง ใครจะ เป็นกลางก็ต้องเอาอย่างธรรมะ แต่จะต้องเข้าใจความหมายของความเป็นกลางนี้ให้ชัด

“เป็นกลาง คือ เป็นของกลางที่ทุกคนเข้าถึง ครอบครอง เสพใช้ได้เท่ากันเสมอกัน เหมือน เวลา เหมือนอากาศ ธรรมะก็เหมือนเป็นสมบัติของทุกคน ใครจะปฏิบัติ จะใช้หรือไม่ก็ แล้วแต่ ก็จะได้รับผลหรือขาดผลไปตามความเกี่ยวข้องของตน” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.8)

เป็นกลางคือ ไม่เอียงเอียงด้วยอคติ ไม่ถือตามความเกี่ยวข้องส่วนตัว ไม่ยอมตาม ความรู้สึก ต่อว่าไปตามหลักฐานข้อมูล ข้อเท็จจริง ซึ่งนำมาพิสูจน์ความจริง ถ้าพูดให้สั้นก็ว่า เป็น กลางคือ ของทุกคนเท่ากัน เสมอกัน และต่อทุกคนเท่ากัน เสมอกัน ในเมื่อธรรมะเป็นกลางต่อทุก คนและเป็นมาตรฐานกลางด้วยทุกคน ทุกฝ่ายและแม้นอกฝ่าย รวมทั้งตัวเราเอง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายถึงธรรมะว่า “ธรรมะเป็นของกลาง เป็นเรื่องคุณ ความดีที่เป็นหลักการสำหรับมนุษย์ทุกคน เป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะปฏิบัติ ไม่ว่าจะมาเป็น นักการเมืองหรือเป็นอะไรก็ตาม ยิ่งในเรื่องการเมืองซึ่งเป็นงานส่วนรวม คนจะต้องตั้งมั่นในธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.9) ธรรมะมี 2 ระดับ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549 , น.20 - 21) คือ

1. ธรรมแท้ ๆ ที่เป็นความจริง ความถูกต้องดีงามตามสภาวะ หรือตามธรรมดา ของมัน (ที่ว่าเป็นกฎธรรมชาติ) เช่น ทำเหตุปัจจัยอย่างไร ก็เกิดผลสอดคล้องอย่างนั้น ถ้ามนุษย์ เบียดเบียนทำร้ายกันเขาก็เดือดร้อน อยู่กันไม่เป็นสุข สังคมก็วุ่นวายไม่สงบ ถ้ามนุษย์เอื้อเพื่อ ช่วยเหลือกัน เขาก็รุ่งเรืองอยู่กันสุขสำราญ สังคมก็สงบเรียบร้อย ธรรมที่เป็นความจริงแท้ ซึ่งมีอยู่ และเป็นไปตามธรรมดาของธรรมชาติ เรียกว่า กฎแห่งธรรมหรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ธรรม”

2. ธรรมในระดับสมมติ เพื่อให้ธรรมเป็นไปและบังเกิดผลต่อวิถีชีวิตและสังคม ตาม สมประสงค์ของเราให้มากที่สุด เราจึงพยายามตั้งกฎของมนุษย์ขึ้นมา เพื่อรองรับสนับสนุน

ธรรมที่เป็นกฎธรรมชาตินั้น เช่น เราไม่ยอมให้คนเคียดแค้น ไม่ต้องการให้สังคมวุ่นวาย ไม่สงบ แต่เราอยากให้คนอยู่ดี สังคมมีความร่มเย็นเป็นสุข และเรารู้ว่ามันจะไม่เป็นอย่างนั้นได้ คนจะต้องเบียดเบียนกันไม่ทำร้ายกัน แต่ต้องเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน เราก็จึงบัญญัติจัดตั้งกฎของเราขึ้นมาห้ามกันคนไม่ให้เบียดเบียนทำร้ายกัน ธรรมที่มนุษย์บัญญัติจัดตั้งขึ้นเป็นกฎเกณฑ์ กติกาหรือกฎหมาย เรียกว่า กฎของมนุษย์ หรือกฎคนทำหรือเรียกสั้น ๆ ว่า “วินัย”

“กฎธรรมหรือกฎธรรมชาตินั้นมันแน่นอนของมันอยู่แล้ว แต่ปัจจัยที่หลากหลายมีมากมาย มันอาจจะสอดแทรกซ้อน เข้ามาจนมนุษย์ตามไม่ทัน และทำให้ผลเกิดขึ้นไม่สมประสงค์ของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ผู้มีปัญญาก็จัดตั้ง วางแผนของคนขึ้นมา เพื่อเอาการกระทำของตนเข้าไปร่วมเป็นปัจจัยที่จะผลักดันกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎแห่งธรรมนั้นให้ก่อผลสมที่ตนประสงค์ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า มันจะมีประสิทธิภาพ ให้เกิดผลดีตามที่มนุษย์ต้องการแค่ไหน ก็อยู่ที่คุณภาพของปัญญาและเจตนาของมนุษย์เองเป็นสำคัญ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.25-26)

ปัญญา จะได้มาต้องเจริญปัญญาหรือพัฒนาปัญญาด้วยการศึกษาหาความรู้ หาความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขของส่วนรวม ปัญญาจะเชื่อมโยงมนุษย์ให้ถึงธรรมาคาที่เป็นความจริงของธรรมชาติ ถ้ารู้จริงทั่วตลอดชัดแจ้งก็เจาะกฎแห่งธรรมได้

เจตนา ชี้นำมนุษย์ไปสู่จุดหมายที่ตนปรารถนา ถ้าชี้นำมุ่งตรงไปยังจุดหมายที่แท้ก็อาจสัมฤทธิ์ประโยชน์ แต่ถ้าเจตนาไม่ตรงก็คงวุ่นวาย เจตนาจึงเป็นแกนหรือเป็นตัวแทนของจริยธรรม ธรรมาธิปไตยก็สำเร็จด้วยเจตนาที่เลือกเอาธรรมเท่าที่ปัญญาจะบอกให้ได้ นี่แหละปัญญาและเจตนาจึงเป็นจุดศูนย์กลางในการพัฒนามนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.26)

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง ธรรมาธิปไตยคือหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลที่อยู่หรือร่วมอยู่ในระบบการปกครองนั้น การตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย ย่อมเป็นข้อที่ดีที่สุดถ้าแต่ละคนเป็นธรรมาธิปไตย ประชาธิปไตยก็ดีได้แน่ ไม่ว่ากิจกรรมการปกครองระบบไหนก็ตาม เป็นอธตาริปไตยหรือโลกาธิปไตย หรือธรรมาธิปไตยได้ทั้งนั้น แล้วแต่เกณฑ์ในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจที่จะตัดสินใจ แต่ที่นี้ถ้าเป็นประชาธิปไตย ก็ประชาชนทุกคนนั้นแหละมีอำนาจที่จะทำการตัดสินใจ และในการตัดสินใจนั้น แต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวต่อไปว่า “ธรรมาธิปไตย คือ ต้องมีปัญญา รู้ว่าอะไรคือความจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม แล้วจึงตัดสินใจ ไปตามมติของปัญญานั้น...คือต้องศึกษาจึงจะมีปัญญาให้รู้ได้...การศึกษาสำคัญมากสำหรับระบอบประชาธิปไตย เพราะคนจะตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยได้จะต้องมีศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ความจริง ความถูกต้อง

ในเรื่องนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร...เมื่อพิจารณาธรรมะทั้งหมดแล้วตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมะเรียกว่า ธรรมาธิปไตย เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องใดก็ตาม เราต้องตัดสินใจบนเกณฑ์ของ ธรรมาธิปไตย ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ในการตัดสินใจทุกกรณี” (พระพรหมคณาจารย์, 2549, น.15)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้ให้ความสำคัญกับอำนาจตัดสินใจว่า “การใช้อำนาจตัดสินใจนี้แหละ เป็นตัวทำการที่ทำให้การปกครองสำเร็จผลเป็นความจริงขึ้นมา ธรรมาธิปไตยจึงสำคัญเพราะเป็นเรื่องของการใช้อำนาจตัดสินใจ อำนาจตัดสินใจเป็นหัวใจของระบอบการปกครองนั้นๆ ใครมีอำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น” (พระพรหมคณาจารย์, 2549, น.16)

ประชาธิปไตย คือ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ หรือว่าประชาชนเป็นเจ้าของ อำนาจการตัดสินใจ ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ต้องให้คนนั้นตัดสินใจบนฐานของธรรมาธิปไตย คือ ตัดสินใจด้วยเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย ตัดสินใจด้วยปัญญาโดยมีเจตนาเป็นธรรม เมื่อเป็น ประชาธิปไตย หลักบอกว่า อำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ต้องให้ประชาชนตัดสินใจอย่างถูกต้องคือ ต้องมีธรรมาธิปไตยจึงต้องมีการพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจ ในการตัดสินใจนั้น ทำการตัดสินใจด้วยปัญญาโดยมีเจตนาที่เป็นธรรม ตรงนี้คือ ธรรมาธิปไตย ตรง นี้คือหัวใจ อย่าไปนึกว่าไม่สำคัญ เพราะว่าอำนาจตัดสินใจคือหัวใจของการปกครอง และเป็น ตัวกำหนดระบบการปกครอง ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้ตัดสินใจด้วย ธรรมาธิปไตย (พระพรหมคณาจารย์, 2549, น.17)

เรากำลังมองธรรมซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองคือทุกคนที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตย ก็ มีความรับผิดชอบที่จะรักษาธรรม เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม เพื่อรักษาสังคมที่ดี งามไว้ แต่ระดับของความรับผิดชอบที่เป็นธรรมของแต่ละบุคคลจะแตกต่างกันไปตามขั้นตอน สถานะและบทบาท อย่างน้อยทุกคนก็มีธรรมที่จะต้องรับผิดชอบในฐานะที่เป็นราษฎรของสังคม เราต้องจับให้ได้ว่าธรรมของราษฎรที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมหรือประเทศประชาธิปไตยนี้คือ อะไร และต้องให้ประชาชนทุกคนมีธรรมนี้ให้ได้ แล้วให้เขาเอาธรรมนี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ แค่นี้เขาก็เป็นธรรมาธิปไตย แต่จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังทำไม่ได้ แม้แต่ขั้นพื้นฐานแก่การเลือกตั้ง ก็ วนเวียนกันอยู่ที่อัตตาธิปไตยกับโลกาธิปไตย แล้วจะเจอประชาธิปไตยได้อย่างไร ธรรมาธิปไตย สำคัญตรงนี้ ตรงที่เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในกิจกรรมทุกอย่างของประชาธิปไตย เป็นตัวกำหนด การใช้อำนาจตัดสินใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงมีความสำคัญในขั้นรากฐานที่สุด เป็นตัวแกนเป็นตัวยัน เป็นตัวสำเร็จเด็ดขาด (พระพรหมคณาจารย์, 2549, น.36)

“ธรรม” แปลง่าย ๆ ว่า หน้าที่และคุณสมบัติหรือหน้าที่และคุณธรรม จากนั้นจะพูดถึง ธรรมของใครก็ว่าไป เช่นว่า ธรรมของผู้ปกครอง ธรรมของตุลาการ ธรรมของนายจ้าง เป็นต้น ธรรมของผู้ปกครองคือ ต้องมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ของประเทศชาติ ของประชาชน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)เสนอแนวทางที่จะนำธรรมาธิปไตยมาให้แก่ ประชาธิปไตยไว้ 2 ด้าน คือ

1. ด้านการจัดตั้งวางระบบ ต้องจัดกลไกอะไรต่าง ๆ ที่จะให้มั่นใจที่สุดว่า การตัดสินใจจะเป็นไปด้วยธรรมาธิปไตย มีการถ่วงดุลและไม่ให้มีการครอบงำ เป็นต้น ด้านนี้ก็ไม่ง่ายเลย การวางกฎกติกา ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงไปทีเดียวยังมีปัญหาขาดตกบกพร่อง มีช่องโหว่และบิดเบือนอยู่เรื่อย ซึ่งจะต้องวางให้มกลไกที่จะกำหนดและกำกับให้ได้ผลดีอย่างแน่นอนมั่นใจ แต่ในที่สุดการที่จะให้ได้ธรรมรวมทั้งธรรมาธิปไตยในภาคปฏิบัติก็มาขึ้นต่อธรรมาธิปไตยในใจตั้งแต่ของคน ผู้บัญญัติเองที่จะมีคุณภาพแค่ไหน ก็เลยเป็นเรื่องวนเวียนและขึ้นต่อการปฏิรูปด้านที่ 2 อีกนั่นเอง

2. ด้านตัวคน ได้แก่ การศึกษาที่จะพัฒนาบุคคล ให้มีคุณภาพที่จะใช้เจตนาหรือเจตจำนงที่ถูกต้อง ที่จะตัดสินใจโดยเอาธรรมเป็นเกณฑ์ ที่เรียกว่าเป็นธรรมาธิปไตยในการตัดสินใจ ถ้าเราไม่ให้การศึกษามิพัฒนามนุษย์ เมื่อคนไม่มีความรู้ไม่มีปัญญาที่องแน่นคลอนแคลนโอนเอนไปตามกระแส ถูกชักจูงหรือแม้แต่หลอกได้ง่าย หรือไม่ก็เผลอไปตามพวก หรือแม้กระทั่งตามเสียงเล่าลือ กลายเป็นโลกาธิปไตย ถ้าไม่เช่นนั้นก็เอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ถือทิฐิของตัวเอง หรือมองอยู่แค่ว่าตัวเองได้จะเป็น กลายเป็นอัตตาธิปไตย การตัดสินใจของคนที่ขาดการศึกษา จึงมักอยู่กับอัตตาธิปไตย และโลกาธิปไตย ในทางตรงข้ามถ้าคนมีการศึกษาที่ถูกต้อง หรือการศึกษาที่แท้แล้ว ก็จะเป็นคนมีคุณภาพ คือ ดีทั้งด้านปัญญา และดีทั้งด้านเจตนาดังที่ได้บอຍ ๆ

1) มีปัญญาคือ รู้เข้าใจเท่าทันข้อมูลข่าวสารสถานการณ์ รู้จักคิด มีเหตุผล มีวิจารณญาณ แยกแยะได้ว่า อะไรเป็นความจริงถูกต้องดีงาม ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

2) มีเจตนาดี คือ คิดสุจริต ตั้งใจดี มุ่งพูดจาสื่อสารและทำการในทางที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลสร้างสรรค์ เริ่มแต่หมายมั่นทำหน้าที่ของคนให้บริสุทธิ์บริบูรณ์

คนมักบอกว่าการศึกษาเวลานี้เน้น ด้านปัญญา ให้คนมีความรู้ แต่พอคุณันจริง ที่ว่า ปัญญาที่ไม่ค่อยตรง มักเอาแค่ความรู้ข้อมูลในวงจำกัด บวกกับทักษะจำเพาะส่วนหนึ่งที่จะเอาไปใช้ทำงานอาชีพ แต่ความมีเหตุผล มีวิจารณญาณเป็นต้น บางทีไม่ได้ฝึกกัน ส่วนด้านที่ 2 คือ เจตนา หรือเจตจำนง มักจะเลื่อนกลางหรือขาดพร่อง ขาดจิตสำนึกที่จะให้เจตนาตั้งแนวมุ่งไปในทางดี แทนที่จะมีเจตนาเป็นกุศลกลับตรงข้าม คือมักเป็นไปในทางคิดจ้องหาผลประโยชน์ให้แก่ตน มุ่งจะ

เสพบริโกคบำรุงบำเรอ ฟุ้งเฟ้อ หลงความโก้เก๋ ฮือเฮไปตามกระแส มีความคิดผิวเผินแค่สนอง
ค่านิยม ตอกย้ำกันแต่อดีตชาติไปโดยและโลกาธิปไตย (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.64-65)

ถ้าคนเป็นผู้ที่พัฒนาแล้วด้วยการศึกษา มีทั้งปัญญาและเจตนาที่ดี ก็มั่นใจได้ว่าเขาจะใช้
อำนาจตัดสินใจที่เขาเป็นในระบบประชาธิปไตยด้วยการตัดสินใจที่เป็นธรรมาธิปไตย แต่ถ้ามีพลเมือง
ที่ขาด ๆ พร่อง ๆ ทางปัญญาบ้าง ทางเจตนาบ้าง ประชาธิปไตยก็ขาด ๆ พร่อง ๆ ไม่มีหลักประกัน
แล้วคงเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารอย่างที่เป็นอยู่นี้ สรุปว่า ถ้าเจตนาดีแล้ว มีปัญญาดูด้วย ก็ตัดสินใจ
ได้ผลดี ถ้ามีปัญญาแต่เจตนาไม่ดี ก็เอาปัญญาไปใช้หาผลประโยชน์ร้ายผู้อื่น ถ้าเจตนาดีแต่ปัญญาไม่
มีก็จบเหมือนกัน เพราะจะตัดสินใจผิดพลาดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.66)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์อธิบายต่อไปว่า (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549, น.67) ไม่ใช่ดู
แค่ปัญญากับเจตนาในส่วนของตัวเองเท่านั้น แต่ปัญญานั้นยังมองดูรู้ เข้าใจ เท่าทันเจตนาของผู้อื่น
ด้วย เช่น สามารถพิสูจน์เจตนาของผู้ที่ใช้อำนาจตัดสินใจ ดูว่าเขามีเจตนาธรรมหรือเปล่า นี่เป็นเรื่อง
ใหญ่เหมือนกัน จะเห็นว่าประชาชนไม่ค่อยมองที่เจตนา แต่ไปมองที่ตัว ติดอยู่แต่อดีตชาติไปโดย ที่
จริงอย่างน้อยต้องมอง 2 ชั้น 2 ด้านคือ เราจะให้อะไรแก่เราและเขาให้เพื่ออะไร เจตนาของเขามุ่งดี
เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนหรือว่าเขามุ่งเพื่ออะไรอีก ควรเป็นที่ยอมรับได้หรือไม่ อย่างนี้เป็นข้อที่
จะศึกษา นี่ก็เป็นเรื่องของคนในสังคมประชาธิปไตยที่จะต้องใช้ปัญญา ถ้าไม่เช่นนั้น ถึงด้าน
เจตนาจะใช้ได้ ก็จะไม่สามารถใช้อำนาจตัดสินใจได้ถูกต้อง ฉะนั้นจึงต้องพัฒนาคุณภาพของ
ประชาชนเพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาที่
เป็น ธรรม แล้วตรงนี้แหละคือธรรมาธิปไตย

สรุปได้ว่าธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบบของการปกครองแต่เป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติ
ในตัวคน เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี ประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครอง
ซึ่งมีเรื่องของการจัดตั้ง วางระบบ กระบวนการขั้นตอน ระเบียบวิธีต่างๆ ในการดำเนินการที่เป็น
รูปธรรม การปกครองของทุกระบบมีองค์ประกอบสำคัญคือ “อำนาจการตัดสินใจ” เป็นตัวกำหนด
เด็ดขาด ถ้าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่บุคคลเดียวเป็นเผด็จการ ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่คณะบุคคล เป็น
คณาธิปไตย ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชนเป็นประชาธิปไตย เรามีระบอบประชาธิปไตยที่มี
ตัวแทนของประชาชน ประชาชนมอบอำนาจตัดสินใจนี้ให้แก่พวกตัวแทนที่พวกตนเลือกตั้งไปแล้ว
ตัวแทนของประชาชนหรือ ส.ส. เหล่านี้ ก็ยังไปประชุมกันเพื่อเลือกผู้นำหรือหัวหน้าผู้บริหารขึ้นมา
ให้เป็นนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง ก็เลยเท่ากับไปมอบอำนาจตัดสินใจให้กับคนที่เขานายกรัฐมนตรี
ดังนั้นนายกรัฐมนตรีจึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในนามของประชาชน ฉะนั้น ผู้ที่เป็นเผด็จ
การก็เป็นได้ทั้งอดีตชาติไปโดย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย คณาธิปไตยก็เป็นได้ทั้งอดีตชาติไปโดย
โลกาธิปไตยและธรรมาธิปไตย ประชาธิปไตยก็เป็นได้ทั้งอดีตชาติไปโดย โลกาธิปไตยและ

ธรรมาธิปไตย ระบบประชาธิปไตยจะดีได้ก็ต้องเป็น ธรรมาธิปไตย คือมีเกณฑ์ในการตัดสินใจที่ประกอบด้วยธรรม โดยการใช้ปัญญาที่ดีและเจตนาที่ดี ประกอบด้วย ธรรมาธิปไตยมิใช่เป็นระบบที่มาแข่งกับประชาธิปไตย แต่ธรรมาธิปไตยเป็นแกนกลางอยู่ที่ตรงหัวใจของประชาธิปไตยที่ดีนั่นเอง

5.1 อิทธิพลทางศาสนาที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สำหรับอิทธิพลทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการนำเสนอแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั่นคือ พระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่กล่าวมาผู้วิจัยพบว่า ความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้นได้รับอิทธิพลโดยตรงจากพุทธศาสนา ซึ่งท่านเห็นว่า แนวคิด การเมืองที่ดีและรูปแบบการปกครองที่ดี แม้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จะให้ความเห็นเป็นกลาง คือไม่ได้ระบุว่ารูปแบบใดที่มีอยู่เป็นรูปแบบที่ดี หรือเป็นรูปแบบแห่งอุดมคติ แต่ได้ใช้เนื้อหาสาระหรือจุดหมายเป็นคำตอบ คือ สังคมใดรูปแบบการปกครองใด ที่สมาชิกในสังคมภายใต้การปกครองถือธรรมเป็นใหญ่ คือยึดหลักเหตุผล ใช้สติปัญญาอย่างเต็มที่ด้วยความบริสุทธิ์ใจในการกระทำและวินัยสิ่งต่าง ๆ สังคมและรูปแบบการปกครองที่เป็นเช่นนี้ถือว่าเป็นแบบที่ดีที่เป็นอุดมคติ และการเมืองก็เป็นเรื่องของธรรม คือประโยชน์สุขของประชาชนที่อยู่ภายใต้การเมือง และ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยกตัวอย่างสังคมที่ดีรูปแบบการปกครองที่ดีตามที่สนะของท่าน คือสังคมสงฆ์รูปแบบการปกครองของสงฆ์ สังคมสงฆ์หลักใหญ่อยู่ที่การขัดเกลาตนเองของสมาชิกฝึกจิตใจให้บริสุทธิ์ เพื่อประโยชน์แห่งตนและประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ส่วนรูปแบบการปกครองสงฆ์ หลักใหญ่คือการปกครองตนเองโดยมีพระธรรมวินัยเป็นหลักยึดในการปกครอง จากการศึกษาที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยกตัวอย่างรูปแบบการปกครองของสงฆ์นั้น สะท้อนให้เห็นว่าถ้าการปกครองของบ้านเมืองที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการปกครอง ก็จะเกิดผลดี ดังเช่น การปกครองแบบธรรมราชาธิปไตยของพระเจ้าอโศกมหาราช พ่อขุนรามคำแหง หรือการปกครองแบบสามัคคีธรรม ดังนั้นในทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เห็นว่าตราบใดที่การเมืองไทยละทิ้งการนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองบ้านเมือง สังคมไทยก็ไม่เกิดความสงบสุขได้

6. พุทธธรรม

6.1 ความหมายของหลักพุทธธรรม

“พุทธธรรม” หรือ “พระธรรม” เป็นธรรมะของพระพุทธเจ้าท่าน มีมากมาย ถึง 84,000 พระธรรมชั้นเกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีทั้งความทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ โดยมี นักวิจัย ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของหลักพุทธธรรม ไว้ดังนี้

ประกาศิต ชัยรัตน์ (2560, น.22) กล่าวว่า หลักธรรม คำสอน ที่เชื่อกันว่า เป็นผลแห่งการค้นคว้า เป็นภูมิปัญญาปัญญาของพระพุทธองค์ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2550 ปีแล้ว และได้ เชื่อว่าเป็นภูมิปัญญา โลกเป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติเป็นมรดกโลกที่หาว่ามีได้ธรรมที่พระพุทธเจ้า ทรงค้นพบนั้นคำว่า “ค้นพบ” ย่อมหมายถึง “ธรรม” เป็นสิ่งที่มีอยู่เดิมไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมพระพุทธ องค์ แต่เป็นมีมาก่อนธรรมชาติที่เกิดขึ้นก่อนที่ ที่เกิดขึ้นก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ อาจพอกกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ธรรมก็คือการรับรู้ธรรมดา โลกเรียนรู้สิ่งที่เป็นปกติที่มีบ่อเกิดที่มาว่า มาอย่างไรและไปอย่างไร เพราะหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสสอนไว้ว่า สองพันปีที่ผ่านมานั้นเป็น“สังขธรรม” เพราะ “คนเราจะล่วงพ้นความทุกข์ได้เพราะความเพียรในการทำความดี” ผู้ใส่ใจในธรรมเท่านั้นถึงจะรู้ต้องแท้

ส่วนความหมายของพุทธธรรมในแง่ความคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาจากหนังสือพิมพ์มติชนรายวันจากหัวข้อพุทธธรรม: คู่มือมนุษย์ศตวรรษที่ 21 ดังนี้

“ พุทธธรรมเป็นคำอธิบายคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ที่สุดในโลกและเป็นวิชาการที่สูงสุดในบรรดางานเขียนทางพระพุทธศาสนาในเมืองไทยในปัจจุบันนี้...”

“ พุทธธรรมนั้นเป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบอย่างที่คุณในปัจจุบันเข้าใจได้ง่ายเป็นหนังสือที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของคนชาติไทยที่เดียวในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งหมดและทั้งโลกด้วยหนังสือพุทธธรรมควรจะได้ Nobel Prize ... ”

“ พุทธธรรม” เป็นหนังสือเล่มเดียวที่แสดงถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้อย่าง ลุ่มลึกเป็นระบบและรอบด้านที่สุดเท่าที่เคยมีในภาษาไทย ”

6.2 หลักการของพุทธธรรม

พุทธธรรมมีหลักการว่าไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตามความจริงก็ดำรงอยู่ตามธรรมดาของมันอย่างเป็นกลางๆ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือค้นพบความจริงนั้นแล้วนำมาเปิดเผยไว้สาระของความจริงนี้ก็คือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยหรือกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยผู้ที่มองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น ไม่ใช่มองตามที่ตนอยากหรือไม่อยากให้มันเป็นจึงจะเข้าใจความจริงที่เป็นกลางได้เมื่อเข้าใจธรรมที่เป็นกลางนี้แล้วก็ย่อมมองเห็นความจริงอย่างกว้าง ๆ ครอบคลุมทั่วไปทั้งหมดมีทัศนะเปิดกว้างหลุดพ้นเป็นอิสระอย่างแท้จริงโดยหลุดพ้นทั้งทางจิตคือจิตหลุดพ้นจากสิ่งบีบคั้นครอบงำที่เรียกว่ากิเลสและความทุกข์กลายเป็นจิตที่ปลอดโปร่งเบิกบานเป็นสุขและด้านปัญญาคือหลุดพ้นด้วยรู้เท่าทันธรรมดาแล้วมองเห็นตัวความจริงที่ล้วนบริสุทธิ์ไม่มีกิเลสเคลือบแคลงหรือทำให้เอนเอียงและรู้ชัดแจ้งที่ความจริงโดยตรงไม่ต้องรู้ผ่านใคร ๆ หรือรู้ตามที่ใครบอกอีกต่อไป (ประกาศิต ชัยรัตน์, 2560, น.22)

6.3 ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรม

ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมนั้นสรุปได้ 2 อย่างคือ (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

6.3.1 แสดงหลักความจริงสายกลางที่เรียกว่า "มัชฌิมนธรรม" หรือเรียกเต็มว่า "มัชฌิมนธรรมเทศนา" ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสังขารด้วยวิธีดกเถียงสร้างทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้นแล้วยึดมั่นปกป้องทฤษฎีนั้น ๆ ด้วยการเท็จความจริงทางปรัชญา

6.3.2 แสดงข้อปฏิบัติสายกลางที่เรียกว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ที่ก่อบรมตนผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงมัวงมมุ่งผลสำเร็จคือความสุขสะอาดสว่างสงบเป็นอิสระที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ในทางปฏิบัติความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่นสภาพชีวิตของบรรพชิตหรือคฤหัสถ์เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ (กรรมวาทและกิริยวาท) เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม (วิริยวาท) ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนน้อมปรารณาหรือศาสนาแห่งความหวังกังวลการสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง ๆ ในโลกนี้และเริ่ม แต่บัดนี้ความรู้ในหลักที่เรียกว่ามัชฌิมนธรรมเทศนาก็ดีการประพฤติตามมรรคาเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาก็ดีเป็นสิ่งทีทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสภาพและระดับชีวิตอย่างไรสามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตนั้น ๆ ถ้าความหวังไว้ในเรื่องชีวิตหลังจากโลกนี้มีอยู่ก็จงทำชีวิตดีงามอย่างที่ต้องการนั้นให้เกิดมีเป็นจริงเป็นจัง

ขึ้นมาด้วยการประพฤติปฏิบัติ แต่บัดนี้ฉันมั่นใจตนเองว่าจะต้องไปดีโดยไม่ต้องกังวลหรือหวาดหวั่นต่อโลกหน้านั้นเลยทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน โดยธรรมชาติที่จะเข้าถึงผลสำเร็จเหล่านี้แม้ว่าความสามารถจะต่างกันทุกคนจึงควรได้รับโอกาสเท่าเทียมกันที่จะสร้างผลสำเร็จนั้นตามความสามารถของตนและความสามารถนั้นก็เป็สิ่งคัดแปลงเพิ่มพูนได้จึงควรให้ทุกคนมีโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถของตนอย่างดีที่สุดและแม้ว่าผลสำเร็จที่แท้จริงทุกคนจะต้องทำด้วยตนเองโดยตระหนักในความรับผิดชอบของตนอย่างเต็มที่ แต่ทุกคนก็เป็นอุปกรณในการช่วยตนเองของคนอื่นได้ ดังนั้นหลักอุปมาทธรรมและหลักความมีกัลยาณมิตรจึงเป็นหลักธรรมที่เด่นและเป็นข้อที่เน้นหนักทั้งสองอย่างในฐานะความรับผิดชอบต่อนองฝ่ายหนึ่งกับปัจจัยภายนอกที่จะช่วยเสริมอีกฝ่ายหนึ่ง (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

หากยกเอาผลงานและพระจริยาของพระพุทธเจ้าขึ้นมาเป็นหลักพิจารณาจะมองเห็นแนวทางการบำเพ็ญพุทธกิจที่สำคัญหลายอย่างเช่นทรงพยายามล้มล้างความเชื่อถือมมายในเรื่องพิธีกรรมอันเหลวไหลต่าง ๆ โดยเฉพาะการบูชาด้วยคารสอนย้าถึงผลเสียหายและความไร้ผลของพิธีกรรมเหล่านั้นทั้งนี้เพราะยัญพิธีเหล่านั้นทำให้คนมัว แต่คิดหวังพึ่งเหตุปัจจัยในภายนอกอย่างหนึ่งทำให้คนกระหายทะยานและคิดหมกมุ่นในผลประโยชน์ทางวัตถุเพิ่มพูนความเห็นแก่ตนไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์และสัตว์อย่างหนึ่งทำให้คนคิดหวัง แต่เรื่องอนาคตจนไม่คิดปรับปรุงปัจจุบันอย่างหนึ่งแล้วกลับทรงสอนหลักการให้ทานให้เสียสละแบ่งปันและสงเคราะห์กันในสังคมสิ่งต่อไปที่ทรงพยายามสอนหักล้างคือระบบความเชื่อถือเรื่องวรรณะที่นำเอาชาติกำเนิดมาเป็นขีดขั้นจำกัดสิทธิและโอกาสทั้งในทางสังคมและทางจิตใจของมนุษย์ทรงตั้งคณะสงฆ์ที่เป็ตรีบคนจากทุกวรรณะให้เข้าสู่ความเสมอภาคกันเหมือนทะเลที่รับน้ำจากแม่น้ำทุกสายกลมกลืนเข้าเป็นอันเดียวกันทำให้เกิดสถาบันวัดซึ่งต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางเผยแผ่วัฒนธรรมและการศึกษาที่สำคัญยิ่งจนศาสนาฮินดูต้องนำไปจัดตั้งขึ้นบ้างในศาสนาของตนเมื่อหลังพุทธกาลแล้วราว 1,400 หรือ 1,700 ปีทรงให้สิทธิแก่สตรีที่จะได้รับประโยชน์จากพุทธธรรมเข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่พุทธธรรมจะให้เข้าถึงได้เช่นเดียวกับบุรุษแม้ว่าการให้สิทธินี้จะต้องทรงกระทำด้วยความหนักพระทัยและด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะเตรียมการวางรูปให้สภาพการณ์ได้สิทธิของสตรีนี้ดำรงอยู่ด้วยดีในสภาพสังคมสมัยนั้นเพราะสิทธิของสตรีในการศึกษาอบรมทางจิตใจได้ถูกศาสนาพระเวทค่อย ๆ จำกัดแคบเข้ามาจนปิดตายแล้วในสมัยนั้นประการต่อไปทรงสั่งสอนพุทธธรรมด้วยภาษาสามัญที่ประชาชนใช้เพื่อให้ทุกคนทุกชั้นทุกระดับการศึกษาได้รับประโยชน์จากธรรมนี้ทั่วถึงตรงข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่ยึดความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทและจำกัดความรู้ชั้นสูงไว้ในวงแคบของพวกตนด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะคือด้วยการใช้ภาษาเดิมของสันสกฤตรู้จำกัดในหมู่พวกตนเป็นสื่อถ่ายทอดและรักษาคัมภีร์แม้ต่อมาจะมีผู้ขออนุญาตพระพุทธเจ้าให้ยก

พุทธพจน์ขึ้นสู่ภาษาพระเวทพระองค์ก็ไม่ทรงอนุญาตทรงยืนยันให้ใช้ภาษาของประชาชนตามเดิม ประการต่อไปทรงปฏิเสธโดยสิ้นเชิงที่จะทำเวลาให้สูญเสียไปกับการถกเถียงปัญหาที่เกี่ยวกับการ เเก้ความจริงทางปรัชญาซึ่งไม่อาจนำมาพิสูจน์ให้เห็นได้ด้วยวิธีแสดงเหตุผลทางคำพูดถ้าใครถาม ปัญหาเช่นนี้พระองค์จะทรงยับยั้งเสียแล้วจึงผู้นั้นกลับมาสู่ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่เขาจะต้องเกี่ยวข้องกับ และปฏิบัติได้ในชีวิตจริง โดยทันทีสิ่งที่จะพึงรู้ได้ด้วยคำพูดทรงแนะนำด้วยคำพูดสิ่งที่จะพึงรู้ด้วยการ เห็นทรงให้เขาคูมิใช่ให้ดูสิ่งที่จะต้องเห็นด้วยคำพูดและทรงสอนพุทธธรรมโดยปริยายต่าง ๆ เป็นอันมากมีคำสอนหลายระดับทั้งสำหรับผู้ครองเรือนผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมผู้สละเรือนแล้วทั้งคำ สอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุและเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจเพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์จาก พุทธธรรมทั่วถึงกันพุทธกิจที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องยืนยันข้อสรุปความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธธรรมที่พูด มาแล้วข้างต้น (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

การที่ต้องทรงสอนพุทธธรรมท่ามกลางวัฒนธรรมแบบพราหมณ์และความเชื่อถือตาม ลัทธิต่าง ๆ ของพวกสมณะสมัยนั้นทำให้พระพุทธเจ้าต้องทรงเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนาใน ลัทธิความเชื่อถือเหล่านั้นทั้ง โดยการทรงได้รับฟังและการตรัสพาดพิงถึงและ โดยที่พระองค์ทรงมี พระประสงค์ให้พุทธธรรมเผยแพร่ไปเป็นที่เข้าใจและเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ในเวลาอันรวดเร็วจึงปรากฏว่าพระองค์ทรงมีวิธีการปฏิบัติต่อถ้อยคำทางศาสนาเหล่านี้เป็นที่น่า สังเกตอย่างหนึ่งคือไม่ทรงนิยมหักล้างความเชื่อถือเดิมในรูปถ้อยคำที่ใช้ทรงหักล้างเฉพาะ แต่ตัว ความเชื่อถือที่แฝงอยู่เป็นความหมายของถ้อยคำเหล่านั้นเท่านั้นกล่าวคือไม่ทรงปฏิเสธหรือขัดแย้ง ด้วยวิธีรุนแรงทรงนิยมการเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้สึกรู้สึกรูปแบบ โอนอ่อนผ่อนตามมากกว่าโดยนัย นี้พระองค์จึงทรงนำคำบัญญัติที่ใช้กันอยู่ในศาสนาเดิมมาใช้ในความหมายใหม่ตามแนวของพุทธ ธรรม โดยเฉพาะบ้างทรงสร้างคุณค่าใหม่ให้แก่ถ้อยคำที่ใช้อยู่เดิมบ้างเช่น ใช้ "พรหม" เป็นชื่อของ สัตว์โลกที่เกิดตายประเภทหนึ่งบ้างหมายถึงบิดามารดาบ้างทรงเปลี่ยนความเชื่อถือเรื่องกราบไหว้ ทิศ 6 ตามธรรมชาติมาเป็นการปฏิบัติหน้าที่และรักษาความสัมพันธ์รูปต่าง ๆ ในสังคมเปลี่ยน ความหมายของการบูชาไฟศักดิ์สิทธิ์สำหรับยัญพิธี 3 อย่างของพราหมณ์มาเป็นความรับผิดชอบทาง สังคมต่อบุคคล 3 ประเภทเปลี่ยนการตัดสินใจความเป็นพราหมณ์และอารยะโดยชาติกำเนิดมาเป็น ตัดสินด้วยการประพฤติปฏิบัติบ้างครั้งทรงสอนให้ถึงความหมายบางส่วนในคำสอนของศาสนาเดิม มาใช้ แต่ในทางที่ตีงามและเป็นประโยชน์คำสอนใดในศาสนาเดิมถูกต้องตีงามก็ทรงรับรองโดยถือ ความถูกต้องตีงามเป็นของสากลโดยธรรมชาติในกรณีที่หลักความประพฤติปฏิบัติในศาสนาเดิมมี ความหมายหลายอย่างทรงชี้แจงว่าแง่ใดถูกแง่ใดผิดทรงยอมรับและให้ประพฤติปฏิบัติ แต่ในแง่ที่ตี งามถูกต้องบ้างครั้งทรงสอนว่าความประพฤติปฏิบัติที่ผิดพลาดเสียหายบางอย่างของศาสนาเดิมใน สมัยนั้นเป็นความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นในศาสนานั้นเองซึ่งในครั้งดั้งเดิมที่เดียวคำสอนของศาสนา

นั่นก็ตั้งถามถูกต้องและทรงสอนให้รู้ว่าคำสอนเดิมที่ดีของศาสนานั้นเป็นอย่างใดตัวอย่างในข้อนี้มีเรื่องคตะการบูชาัญญุหลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครองและเรื่องพราหมณ์ธรรม” เป็นต้นข้อความที่กล่าวมานั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นความใจกว้างของพุทธธรรมและการที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งพระทัยสอน แต่ความจริงและความตั้งถามถูกต้องที่เป็นกลาง ๆ แล้วยังเป็นเรื่องสำหรับเตือนให้รู้จักแยกความหมายของคำบัญญัติทางศาสนาที่ใช้ในพุทธธรรมกับที่ใช้ในศาสนาอื่น ๆ ด้วย (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

อนึ่งเมื่อสิ้นยุคขององค์พระศาสดาแล้วเวลาล่วงไปและคำสอนแผ่ไปในถิ่นต่าง ๆ ความเข้าใจในพุทธธรรมก็แปรไปจากเดิมและแตกต่างกันไปได้หลายอย่างเพราะผู้ถ่ายทอดสืบต่อมีพื้นความรู้การศึกษาอบรมสติปัญญาแตกต่างกันตีความหมายพุทธธรรมแตกต่างกันไปบ้างนำเอาความรู้ความเชื่อถือเดิมจากลัทธิศาสนาอื่นเข้ามาผสมแทรกแข่งบ้างอิทธิพลศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่นเข้าผสมผสานบ้างคำสอนบางแง่เด่นบนบางแง่เลือนรางลงเพราะการทำและเลียงความสนใจตามความโน้มเอียงและความถนัดของผู้รักษาคำสอนบ้างทำให้เกิดการแตกแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ เช่นที่แยกเป็นมหายานกับเถรวาทตลอดจนนิกายย่อย ๆ ในสองนิกายใหญ่นั้นสำหรับเถรวาทนั้นแม้จะได้ชื่อว่าเป็นนิกายที่รักษาแบบแผนและคำสอนดั้งเดิมไว้ได้แม่นยาก็มิใช่จะพ้นไปจากความแปรเปลี่ยนได้โดยสิ้นเชิงคำสอนบางส่วนแม้ที่อยู่ในคัมภีร์เองก็ยังเป็นปัญหาที่คนรุ่นปัจจุบันต้องนำมาถกเถียงคิดค้นหาหลักฐานยืนยันหรือปฏิเสธความเป็นของแท้ แต่ดั้งเดิมยิ่งความรู้ความเข้าใจที่ประชาชนเชื่อถือและปฏิบัติอยู่ด้วยแล้วความคลาดเคลื่อนก็ยังมีได้มากและชัดเจนยิ่งขึ้นบางกรณีถึงกับเสมือนเป็นตรงข้ามกับคำสอนเดิมหรือเกือบจะกลายเป็นลัทธิอื่นที่คำสอนเดิมคัดค้านแล้วก็มียกตัวอย่างในประเทศไทยนี้เมื่อพูดถึงคำว่า "กรรม" ความเข้าใจของคนทั่วไปก็จะเพ่งไปยังกาละส่วนอดีตเจาะจงเอาการกระทำในชาติที่ล่วงแล้วหรือชาติก่อน ๆ บ้างเพ่งไปยังปรากฏการณ์ส่วนผลคือนึกถึงผลที่ปรากฏในปัจจุบันของการกระทำในอดีตบ้างเพ่งไปยังแง่ที่เสียหายเลวร้ายคือการกระทำชั่วฝ่ายเดียวบ้างเพ่งไปยังอำนาจแสดงผลร้ายของการกระทำความชั่วในชาติก่อนบ้างและโดยมากเป็นความเข้าใจตามแง่ต่าง ๆ เหล่านี้รวม ๆ กันไปทั้งหมดซึ่งเมื่อพิจารณาตัดสินตามหลักกรรมที่แท้จริงในพุทธธรรมแล้วจะเห็นได้ชัดว่าเป็นความเข้าใจที่ห่างไกลจากความหมายที่แท้จริงเป็นอันมากแม้ข้อธรรมอื่น ๆ ตลอดจนคำบัญญัติทางธรรมแต่ละคำ ๆ เช่นอาร์มณวิญญาณบารมี สัน โดยอุเบกขาอธิษฐานบริกรรมภาวนาวิปัสสนากามโลกีย์โลกุตตระบุญญาธิกา ฯลฯ ก็ล้วนมีความหมายพิเศษในความเข้าใจของประชาชนซึ่งผิดแปลกไปจากความหมายดั้งเดิมในพุทธธรรมโดยตัวความหมายเองบ้างโดยขอบเขตความหมายบ้างมากน้อยต่างกันไปในแต่ละคำนั้น ๆ ในการศึกษาพุทธธรรมจำเป็นต้องแยกความหมายในความเข้าใจของประชาชนส่วนที่คลาดเคลื่อนนี้ออกไปต่างหากจึงจะสามารถเข้าใจความหมายที่แท้จริงได้ (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

ในการแสดงพุทธธรรมต่อไปนี้ผู้แสดงถือว่าได้พยายามที่จะแสดงตัวพุทธธรรมแท้ อย่างที่องค์พระบรมศาสดาทรงสอนและทรงมุ่งหมายในการนี้ได้ตีความหมายอย่างที่ประชาชน เข้าใจออกโดยสิ้นเชิงไม่นำมาพิจารณาเลยเพราะถือว่าเป็นเรื่องข้างปลายไม่จำเป็นต่อการเข้าใจตัว พุทธธรรมที่แท้ แต่ประการใดแหล่งสำคัญอันเป็นที่มาของเนื้อหาและความหมายของพุทธธรรมที่ จะแสดงต่อไปนี้ได้แก่ คัมภีร์พุทธศาสนาซึ่งในที่นี้ถ้าไม่มีกรณีเกี่ยวข้องเป็นพิเศษจะหมายถึง พระไตรปิฎกบาลีอย่างเดียวเพราะเป็นคัมภีร์ที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าเป็นแหล่งรวบรวมรักษาพุทธ ธรรมที่แม่นยำและสมบูรณ์ที่สุดแม้กระนั้นก็ได้เลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่เห็นว่าเป็นหลักการดั้งเดิม เป็นความหมายแท้จริงมาแสดงโดยยึดเอาหลักความกลมกลืนสอดคล้องกันในหน่วยรวมเป็นหลัก และเพื่อให้มั่นใจยิ่งขึ้นจึงได้นำพุทธจริยาและพุทธกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญมาประกอบการพิจารณา ตัดสินแนวทางและขอบเขตของพุทธธรรมด้วยเมื่อได้หลักการพิจารณาเหล่านี้มาเป็นเครื่องกำกับ การแสดงแล้วก็มั่นใจว่าจะสามารถแสดงสาระแห่งพุทธธรรมได้ใกล้เคียงตัวแท้เป็นอย่างยิ่งอย่างไร ก็ตามในขั้นพื้นฐานการแสดงนี้ก็ยังคงขึ้นกับกำลังสติปัญญาของผู้แสดงและความโน้มเอียง บางอย่างของผู้แสดงเองอาจไม่รู้ตัวอยู่นั่นเองฉะนั้นจึงขอให้ถือว่าเป็นความพยายามครั้งหนึ่งที่จะ แสดงพุทธธรรมให้ถูกต้องที่สุดตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนและมุ่งหมาย โดยอาศัยวิธีการและ หลักการแสดงพร้อมทั้งหลักฐานต่าง ๆ ที่เชื่อว่าจะให้ความมั่นใจมากที่สุด (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

ถ้าแยกพุทธธรรมออกเป็น 2 ส่วนคือสังขธรรมส่วนหนึ่งกับจริยธรรมส่วนหนึ่งแล้ว กำหนดความหมายขึ้นใช้ในที่นี้โดยเฉพาะโดยกำหนดให้สังขธรรมเป็นส่วนแสดงสภาวะหรือ รูปลักษณะตัวจริงและให้จริยธรรมเป็นฝ่ายข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมดก็จะเห็นว่าสังขธรรมในพุทธ ศาสนาย่อมหมายถึงคำสอนเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติและความเป็นไปโดย ธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายหรือกฎธรรมชาตินั่นเองส่วนจริยธรรมก็หมายถึงการถือเอาประโยชน์จาก ความรู้ความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายหรือการรู้กฎธรรมชาติแล้วนำมาใช้ ในทางที่เป็นประโยชน์อีกนัยหนึ่งสังขธรรมคือธรรมชาติและกฎธรรมชาติและจริยธรรมคือความรู้ในการ ประยุกต์สังขธรรมหลักการทั้งหมดนี้ไม่เกี่ยวข้องกันตัวการนอกเหนือธรรมชาติเช่นพระผู้สร้างเป็น ต้น แต่ประการใดเลยด้วยเหตุนี้ในการแสดงพุทธธรรมเพื่อความรู้ความเข้าใจที่มุ่งในแนวทฤษฎีคือ มุ่งให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรมีขอบเขตแค่ไหนเพียงไรจึงควรแสดงควบคู่กันไปทั้งสังขธรรมและ จริยธรรมคือแสดงหลักคำสอนในแง่สภาวะแล้วชี้ถึงคุณค่าที่จะนำมาใช้ในทางปฏิบัติไว้ด้วยให้ เสร็จไปแต่ละอย่าง ๆ ดังนั้นบทตอนทั้งหลายในหนังสือที่ว่าด้วยธรรมซึ่งเป็นฝ่ายสภาวะจึงมีส่วน ที่กล่าวถึงคุณค่าทางจริยธรรมประกอบไว้ด้วยเช่นเมื่อกล่าวถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและ ชีวิตเสร็จแล้วก็กล่าวถึงความหมายและคุณค่าในทางปฏิบัติของความรู้ความเข้าใจนั้นต่อท้ายด้วยเมื่ มองอย่างกว้างตลอดทั้งเล่มก็ดำเนินตามแนวนี้เช่นเดียวกันกล่าวคือภาคแรกทั้งหมดแสดงธรรมฝ่าย

สภาวะและตัวถูกของธรรมชาติเรียกว่ามัชฌิมนธรรมเทศนาภาคหลังกล่าวถึงความรู้ภาคปฏิบัติคือการนำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะและตัวถูกนั้นไปใช้ประโยชน์ในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตจริงเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

อย่างไรก็ดีถ้ามองโดยถือเอาหลักธรรมสำคัญเป็นแม่บทลำดับเนื้อหาของหนังสือนี้ก็สอดคล้องกับวิธีแสดงแบบอริยสัจกล่าวคือการแสดงแบบอริยสัจนั้นมุ่งผลในทางปฏิบัติเป็นสำคัญจึงเริ่มด้วยปัญหาที่ปรากฏโดยเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาและสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งปัญหานั้นก่อนแล้วค้นหาสาเหตุกำหนดจุดหมายและวางวิธีแก้ไขแม่ในหนังสือนี้ก็เริ่มด้วยสภาวะของชีวิตที่เป็นปัญหาแล้วสืบสาวความรู้เกี่ยวกับเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาบรรยายถึงจุดหมายและชี้แนะวิธีการแก้ปัญหาเพื่อลู่ถึงจุดหมายนั้นต่อเนื่องกันไปตามลำดับโดยนัยนี้แม้ว่าคู่มือจะมองเห็นเป็นเสมือนธรรมบรรยายแนวใหม่ แต่ในสาระสำคัญแนวประพันธ์ยังคงดำเนินตามเทศนาวิธีที่เป็นของดั้งเดิมนั่นเอง (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

อนึ่งในบางตอนของข้อเขียนนี้ได้แสดงความหมายภาษาอังกฤษของศัพท์ธรรมที่สำคัญๆ ไว้ด้วยโดยเหตุผลอย่างน้อย 3 อย่างคือ ประการแรก ในภาษาไทยปัจจุบัน ได้มีผู้นำศัพท์ธรรมบางคำมาใช้เป็นศัพท์บัญญัติสำหรับคำในภาษาอังกฤษที่มีความหมายไม่ตรงกันกับศัพท์ธรรมนั้นอันอาจทำให้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนได้จึงนำความหมายในภาษาอังกฤษมาแสดงควบไว้ด้วยเพื่อไม่ให้ผู้อ่านถือไปตามความหมายที่มีผู้บัญญัติใช้ใหม่ในภาษาไทย ประการที่สอง จำต้องยอมรับความจริงว่านักศึกษาวิชาการสมัยใหม่จำนวนไม่น้อยเข้าใจความหมายในภาษาไทยได้ชัดเจนขึ้นในเมื่อเห็นคำภาษาอังกฤษควบอยู่ด้วย ประการที่สาม ตำราภาษาต่างประเทศที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้มีจำนวนมากการรู้ความหมายศัพท์ธรรมที่นิยมใช้ในภาษาอังกฤษย่อมเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาที่ต้องการค้นคว้าอย่างกว้างขวางต่อไป (พุทธธรรม, 2564, ออนไลน์)

6.4 ลักษณะสำคัญของหลักพุทธธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (2547, น.7-67) ได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรมดังนี้

1) คำสอนเป็นกลาง ปฏิบัติสายกลาง หรือลักษณะที่เป็นสายกลาง ไม่สุดโต่งในทางความคิด หรือสุดโต่งในทางปฏิบัติตน เห็นความสำคัญทางด้าน จิตใจ และทางด้านร่างกาย ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ จึงวางข้อปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลางหรือข้อปฏิบัติที่เป็นสายกลาง (มรรคมี องค์ 8) คือความพอดีและทักษะเกี่ยวกับ สัจธรรม ก็เป็นกลางความจริงที่เป็นกลาง ตามเหตุปัจจัยไม่ขึ้นกับใคร (เรียกว่า ปฏิกิจสมุปปาท)

2) พุทธธรรมมีหลักการเป็นสากล หรือ สอนหลักความจริงที่เป็นสากล ความจริงเป็นสิ่งที่มียู่ ตามธรรมชาติ คือธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ในทางปฏิบัติสอนให้คนมี เมตตากรุณาอย่างเป็นสากล ชาวพุทธต้องมีความเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ทั่วกันหมดไม่เลือกพวกเขาพวกใคร

3) พุทธธรรมให้ความสำคัญของสาระ (ธรรม) และรูปแบบ (วินัย) ธรรมวินัยจึงเป็นชื่อหนึ่งของพุทธศาสนาต้องมีทั้งสองอย่าง ธรรมเป็นหลักความจริง ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติของมัน และเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาปฏิบัติสามารถเข้าถึงได้ ส่วนวินัย เป็นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กติกา หรือ ข้อบัญญัติที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ คนในสังคมประพฤติปฏิบัติ เพื่อความเจริญ และความสงบสุข วินัยเปรียบได้กับศีล เช่น ศีล 5 เป็นต้น

4) พุทธธรรมสอนหลักกรรม พระพุทธศาสนายึดเอาการกระทำหรือความประพฤติเป็น เครื่องจำแนกคน ไม่แบ่งแยกด้วยชาติกำเนิด ผิวพรรณ เน้นการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ไม่ขัดทอดสิ่งภายนอก มีการสำรวจตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน นอกจากนี้สอนหลักกรรมให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากไว้กับโชคชะตากรรมสอนคู่กับความเพียร ความสำเร็จเกิดขึ้นได้จากความเพียร และจากการกระทำตามทางของเหตุและผล

5) สอนให้มองความจริงโดยแยกแยะ จำแนกครบทุกด้านทุกมุม ตัวอย่างเช่น มีผู้ถามเรื่อง การพูดว่าสิ่งใดควรพูด สิ่งใดไม่ควรพูด พระพุทธองค์ตรัส แยกแยะให้ฟังว่า “วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใด เป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือก กาลที่จะตรัส วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจ ผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็น ประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส และ วาจาใดเป็น คำจริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาล ที่จะตรัส” ลักษณะท่าทีของการสนองตอบหรือปฏิกริยา ต่อสิ่งทั้งหลายแบบชาวพุทธ ต้องมองอย่างวิเคราะห์ แยกแยะ จำแนก แจกแจง ครบทุกด้าน

6) หลักการสำคัญของพุทธศาสนาคือ มุ่งอิสรภาพ ดังพุทธพจน์ว่า “มหาสมุทรแม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่น้ำในมหาสมุทรที่มากมายนั้น มีรสเดียวคือรสเค็มจืดมนใด ธรรมวินัยของพระองค์ที่สอนไว้มากมาย ทั้งหมดก็มีรสเดียว คือวิมุติรส ได้แก่ ความหลุดพ้นจากทุกข์และปวงกิเลส ฉะนั้น”

7) เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังพุทธพจน์ ว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง” หลักปัญญาคือสำคัญ เพราะปัญญาเป็นตัวตัดสินใจในการเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา

โดยให้ความสำคัญแก่ ศรัทธา ศีล สมาธิ ว่าเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้เพื่อเข้าถึงจุดหมาย โดยมีปัญญาเป็นตัวตัดสินสูงสุด นั่นคือ ศรัทธา ก็ขาดปัญญาไม่ได้ ศีล ก็เพื่อประคับประคองจนเกิดปัญญา สมาธิ ก็ต้องนำไปสู่ปัญญา มิฉะนั้นจะ หลงผิด หลงทาง ปัญญา จึงเป็นคุณธรรมสำคัญเป็นเอก ปัญญาในขั้นสูงสุดคือปัญญาในขั้นที่รู้เท่าทัน สัจธรรม เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

8) สอนหลักอนัตตา พระพุทธศาสนา ประกาศหลักสำคัญเกี่ยวกับความจริงของสิ่งทั้งหลาย หรือของสภาวะธรรมต่างๆ คือ หลักอนัตตา เป็นหลักใหม่ ที่โลกไม่เคยค้นพบมาก่อน ความยึดติดในอัตตาหรือตัวตนเป็นสิ่งฝังลึกแนบแน่นในจิตใจมนุษย์ แต่แท้จริงผู้มีปัญญาเห็นว่าสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมัน ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถบังคับ ให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้เลย

9) การมีทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลาย ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัยเชื่อมโยงกัน อิง อาศัยกันเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง

10) ยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์ประเสริฐด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อพัฒนาแล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด ดังพุทธพจน์ว่า ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ (ทนุ โท เสฏฺฐโฐ มนุสฺเสสุ) และเมื่อฝึกดีแล้วมนุษย์ก็จะประเสริฐกว่าเทพทั้งหลาย พระพุทธองค์ฝึกพระองค์ดีแล้ว แม้เทพทั้งหลาย ก็น้อมนมัสการ

11) เป็นศาสนาแห่งการศึกษา นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต หลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเรียกว่า มรรค หมายถึง ทางดำเนินชีวิต ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวพุทธ คือ การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 เรียก ย่อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ไตรสิกขา ในที่สุดจะบรรลุดูจุดหมายแห่งชีวิตที่งดงาม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

12) ให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญในธรรม โดยแยกกายลึกลับซึ่ง อย่างผู้มีปัญญา คือ รู้จักคิด คิดเป็น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กัลยาณมิตรที่ดี มีครูอาจารย์ที่ดี มีพ่อแม่ที่ดี ให้ความรู้ที่ถูกต้อง เป็นตัวอย่างที่ดี มีแหล่งความรู้ มีสื่อมวลชนที่ให้สติปัญญา

13) สอนให้ตื่นตัวด้วยความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำ อปปรมาทธรรม หรือ ความไม่ประมาท ถึงกับตรัสเป็นปัจฉิมวาจา คือพระดำรัสสุดท้าย ก่อนจะปรินิพพาน ว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อม สลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาท ให้ถึงพร้อมเถิด”

14) สอนให้เห็นทุกข์ แต่เป็นสุข นั่นคือ พระพุทธศาสนาสอนให้มองเห็นความทุกข์ แต่ให้ปฏิบัติ ด้วยความสุข (ทุกข์ สอนไว้ในหลักไตรสิกขา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และทุกข์ ในหลักอริยสัจ 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เมื่อความทุกข์มีอยู่จริง พระพุทธศาสนา ก็สอนให้เผชิญหน้าความทุกข์นั้นไม่เลียงหนี แต่ให้มองดูทุกข์นั้นด้วยความรู้เท่าทัน จึงทำให้มีจิตใจปลอดโปร่ง เป็นอิสระ มีปัญญา ไม่ถูกทุกข์บีบบังคับ

15) มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักนี้เสมอ เมื่อเริ่มประกาศพระ ศาสนาทรงตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลาย เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ดังนั้น การดำเนินชีวิตของชาวพุทธทั้งหลายจึงควรดำเนินตามพระคำรัสนี้คือ การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม เมื่อทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่สำคัญดังกล่าวแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีพุทธได้กระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ลักษณะสำคัญอีกประการ คือ ในพระพุทธศาสนามีสิ่งสำคัญคือ “ข้อปฏิบัติ” อันเป็นทางสายกลางหรืออริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งผู้ใดได้ปฏิบัติตามแล้วก็สามารถบรรลุเป็นพระอริยบุคคล ตั้งแต่เป็นพระ โสดาบันจนถึงเป็นพระอรหันต์หมดกิเลสเข้านิพพานได้ บุคคล 4 คู่ 8 จำพวกนี้ทำให้พุทธศาสนาต่างจากศาสนาอื่นอย่างชัดเจน โดยจะเห็นได้จากในมหาปริณิพพานสูตร ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสแก่สุภทัตปริพาชกดังนี้

สุภทัตปริพาชกกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระ โคดมผู้เจริญ สมณพราหมณ์เหล่าใด เป็นเจ้าหมู เป็นเจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติว่าเป็นคนดี คือ ปุณณกัศสปะ มักขลิโคสาละ อชิตเกสสัมพละ ปกุธกัจจายนะ สันยชเวลัฏฐบุตร นิครณฐนาฏบุตร สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดตรัสรู้แล้ว ตามปัญญาของตน หรือทั้งหมดไม่ได้ตรัสรู้ หรือว่าบางพวกไม่ได้ตรัสรู้” “อย่าเลยสุภทัตจะข้อนั้นหยุดไว้ก่อน” ...พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนสุภทัต อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาไม่ได้ในธรรมวินัยใด แม้สมณะที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้นสุภทัต อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาได้ในธรรมวินัยใด แม้สมณะที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 หาได้ในธรรมวินัยนั้น สุภทัต อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาได้ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่น ๆ วางจากสมณผู้รู้ สุภทัตจะ ก็ภิกษุเหล่านี้ พึงอยู่โดยชอบโลกจะไม่พึงวางจากพระอรหันต์ทั้งหลาย”

สรุปได้ว่าพุทธธรรมนั้นเป็นแนวทางการปฏิบัติในการดำเนินวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์เข้าถึงสัจจะ แห่งชีวิตและสันติสุข รวมถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ลดความขัดแย้งขจัดความเห็นแก่ตัว มีขันติธรรม ทนต่อกันได้รู้จักการให้อภัย สร้างคนในสังคมให้ สามัคคีมีเมตตา

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

2.2 วารสารและบทความ

2.1 วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

การวิจัยเรื่องความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่าน หนังสือมองอเมริกาแก้ปัญหาไทยผู้วิจัยได้ค้นคว้างานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

พิเชษฐ พัฒนโชติ (2561, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาประชาธิปไตย: จำต้องมีธรรมาธิปไตย พบว่า สังคมไทยมีปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคมและปัญหาทางการเมือง คนจนยิ่งมากขึ้น ขณะที่คน รวยก็ยิ่งร่ำรวยขึ้น ความเหลื่อมล้ำยิ่งถ่างออกกว้างขึ้น คนส่วนใหญ่ไร้ที่ทำกิน ขณะที่คนส่วนน้อย กักตุนที่ดินไว้และที่ดินถูกทิ้งให้รกร้างว่างเปล่า รัฐไม่มีความสามารถที่จะพัฒนาทรัพยากรให้มี มูลค่า ให้เกิดการผลิต การทุจริตเกิดขึ้นในทุกวงการ แม้กระทั่งใน โครงการคนไร้ที่พึ่ง, โครงการ อาหารกลางวันเด็ก, ตลอดจนในวงการสงฆ์ไม่จำเป็นต้องพูดถึง เรื่องทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย และ แอ่งชิง ยังไม่ต้องพูดถึงปัญหาเล็กๆน้อยๆอีกมากมาย เช่นปัญหาการจราจร, ปัญหาขยะมูลฝอย, ปัญหาการบริโภคที่ขาดสุขลักษณะ, ปัญหาการหลอกลวงประชาชนในรูปแบบต่างๆ สิ่งเหล่านี้ นับว่า จะยิ่งเพิ่มมากขึ้น จนมีคนบางกลุ่มตั้งคำถามว่า ประเทศนี้ระบบการปกครองที่เหมาะสมที่ควรยัง จะเป็นระบบประชาธิปไตยอีกหรือไม่ เมื่อดูประเทศอื่นๆเช่นสิงคโปร์ที่พัฒนาการเกือบทุกด้าน กลับมีผู้นำที่อาจถูกเรียกว่า เป็นเผด็จการด้วยซ้ำ เพราะรัฐบาลมีเสียงข้างมาก โดยที่แทบจะไม่มีฝ่าย ค้านเลย ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์เพียงพรรคเดียว กลับมีความเจริญในเกือบทุกด้าน ประชาธิปไตยจึงเป็นระบบการปกครองที่ต้องอยู่ในสังคมไทย ต่อไป แต่จะทำอย่างไรให้การ ปกครองนั้นมีธรรม มีการกระทำเพื่อคนอื่น เพื่อคนส่วนใหญ่ โดยลด ความเห็นแก่ตัวลง โดยการคำนึง และการกระทำที่เป็น “ธรรมาธิปไตย

ศิลาศักดิ์ สุเมโธ (บุญทอง) และคณะ (2562, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการสังเคราะห์แนวคิดทางสังคมการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า แนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรงทำนอมองการเมืองว่าการเมืองคืองานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน โดยเฉพาะ ได้แก่ การบริหารราชการแผ่นดินเป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ให้สังคมอยู่อย่างมีความสุขมีความสงบเรียบร้อย ภายใต้การบริหารของรัฐซึ่งมีนักการเมืองทำหน้าที่ นำนโยบายของรัฐไปพัฒนากิจการบ้านเมืองให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชน ในกิจการทางการเมืองนั้นต้องอาศัยหลักการทางการเมืองที่ได้ออกเหนือจากที่มีหลักกฎหมายอยู่แล้ว ท่านยังให้ความสำคัญในหลักจริยธรรมคุณธรรมเพื่อใช้ในการตรวจสอบตนเองของนักการเมือง หรือเพื่อให้สังคมตรวจสอบความชอบธรรมแนวคิดทางการเมืองของท่านแบ่งออกได้ 2 ประการ คือ ประการแรกมีคุณค่าทางด้านจริยธรรม การเมืองจะต้องก่อให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์และสรรพสิ่งอื่น คือเกิดประโยชน์ต่อตนเองต่อผู้อื่นและเป็น ประโยชน์ต่อสังคม ระบบการเมืองต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐและประชาชนอยู่ด้วย กันอย่างสันติสุข ประการที่สอง รูปแบบการปกครองท่านเห็นว่ารูปแบบการปกครองใดก็ตามจะต้องอิง หลักธรรม จึงจะเป็นการปกครองที่ดีที่สุด ไม่ว่าจะ เป็นแบบราชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยหรือแบบ ประชาธิปไตยที่เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตยก็ตาม ท่านเห็นว่าถ้าเป็นระบบการปกครองแบบ ประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยคือการปกครองแบบคนดีหลายคนคิดว่าการปกครองที่มีคนดีเพียงคนเดียวถือว่าเป็นการปกครองที่ดีที่สุดซึ่งแนวคิดของท่านมีเจตนารมณ์ที่มีจุดมุ่งหมายคือสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในหมู่มวลมนุษย์

เด่นพงษ์ แสงคำ (2563, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพุทธศาสนากับมโนทัศน์ทางการเมืองสมัยใหม่: อิทธิพลแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของพุทธทาสภิกขุ พบว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ นำเสนอแนวคิดของ เศรษฐศาสตร์การเมืองที่นำมาใช้เรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” กล่าวคือการดำเนินการทางเศรษฐกิจและการเมืองต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของ “ศีลธรรมทางศาสนา” นอกจากนี้ท่านพุทธทาสภิกขุยังปฏิเสธแนวความคิดทางการเมืองที่ดำเนินไปด้วยระบบ “เสรีนิยมประชาธิปไตย” ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดของการพัฒนาการเป็นสมัยใหม่ที่ต้องดำเนินไปด้วยความสัมพันธ์ของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยและเศรษฐกิจ การตลาดต่างๆ โดยดำเนินการภายใต้กรอบศีลธรรมที่ไม่ต้องอิงอยู่บนหลักการของศาสนาซึ่งเป็นกรอบศีลธรรมแบบสมัยใหม่

กาญจนา ตันโพธิ์ (2556, น.485-486) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์สารัตถะในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผลการศึกษาพบว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองไว้ว่า การเมืองเป็นงานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน โดยเฉพาะ

ได้แก่ การบริหารราชการแผ่นดินเป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม สร้างสรรค์ประโยชน์สุขของประชาชนและความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงของประเทศชาติและ ปัจจุบันเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมการเมืองการปกครองอย่างมากและทั่วโลกก็ประสบกับวิกฤตการณ์เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้ว่าในงานประพันธ์ของท่านจึงปรากฏสาระตลະที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองเป็นจำนวนมาก ซึ่งท่านนำเสนอด้วยหลักเหตุและผลอย่างตรงไปตรงมาแต่อยู่บนพื้นฐานของความเมตตากรุณาด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ท่านมุ่งเน้นการปลุกจิตสำนึกให้คนไทยรักชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ และท่านยังให้ยึดหลักพุทธธรรมเข้ามามีใช้ในการเมืองการปกครองร่วมด้วย ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้เน้นย้ำให้ผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองใช้ธรรมะเป็นอำนาจมากกว่าที่จะใช้อำนาจเป็นธรรมและขณะเดียวกันประชาชนก็ควรพึงยึดถือปฏิบัติด้วย เพราะการเมืองสงบสุขร่มเย็นได้นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองฝ่ายเมืองอย่างเดียวเกิดจากประชาชนที่มีธรรมะด้วย เมื่อผู้ปกครองฝ่ายการเมืองยึดหลักธรรมในการปกครอง ประชาชนในประเทศนั้นก็เป็นผู้ประพฤติธรรมตามและมีความสงบร่มเย็นภายในชาติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“งานของผู้ปกครองที่มองอย่างครอบคลุมก่อน ก็คือ จะทำให้คนทั่วไปเป็นมวลรวมนี้ อยู่กันดีมีสุขสงบเรียบร้อยในความหมายเพียงระดับพื้นฐานตั้งแต่อย่างน้อยที่จะไม่เบียดเบียนกัน หรือเขวออกไปนอกกลุ่มนอกทางให้เป็นความพร้อมขั้นต้นของสังคมแล้วก็บริหารจัดการให้ประชาชนเข้าถึงและก้าวไปพร้อมพร้อมในทฤษฎีธรรมมิกัตถ์ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจและอาชีพะ ด้านบริการทางสังคมตั้งแต่เรื่องครอบครัว ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการสื่อสารเผยแพร่ความรู้ ฯลฯ นี่คือนงานที่ธรรมราชาฝ่ายบ้านเมืองต้องทำให้ดีให้ได้ แต่ก็ไม่ใช่หยุดแค่นี้ ไม่ใช่ปล่อยให้กลายเป็นว่า พอ มั่งคั่งพร้อมแล้วก็ลุ่มหลงมัวเมาเอาแต่เสพบริโภคตกอยู่ใต้ความประมาทแล้วก็เข้าวังจรความเสื่อม” จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงสาระตลະเกี่ยวกับหน้าที่ของนักปกครองหรือผู้นำบ้านเมืองว่า ควรนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองคน เพราะหลักธรรมจะช่วยให้คนในบ้านเมืองดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีธรรมมิกัตถ์ที่ถือเป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สุขได้ในปัจจุบัน เมื่อนักปกครองมีธรรมะในการปกครองคนแล้ว บ้านเมืองก็จะมีแต่ความสงบสุข ”

ธีรนุช ราชรองเมือง (2554, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการเมืองไทยและแนวทางการแก้ไขตามทัสนะของพระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผลการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประการแรก เกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาปฏิบัติโดยไม่คำนึงถึงฐานวัฒนธรรมของตนเอง ประการที่สอง การที่สถาบันสงฆ์ผู้มีหน้าที่กล่อมเกลางานสังคมได้เสื่อมบทบาทลง และประการสุดท้าย คือ ผู้ปกครองและประชาชนส่วนใหญ่ไม่มี

ธรรมาธิปไตย ในส่วนของการศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์พบว่า ในทัศนะของท่าน สังคมที่ดีได้แก่สังคมแบบธรรมาธิปไตย คือสมาชิกถือธรรม ถือความถูกต้องเป็นใหญ่ในการกระทำและวินิจฉัยสิ่งต่างๆ สำหรับการเมืองพระพรหมคุณาภรณ์มองว่า เป็นงานของรัฐที่มุ่งต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ส่วนรูปแบบการปกครองที่ดีคือรูปแบบใดก็ได้ที่เป็นไปเพื่อความสันติสุขของสังคม ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์จึง สัมพันธ์โดยตรงกับธรรมหรือหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และท่านเห็นว่าปัญหาสังคมการเมืองไทยคือ การพัฒนาที่ขาดความสมดุลหรือขาดธรรม ส่วนหนึ่งมีสาเหตุหลักมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก รวมทั้งการขาดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค ดังนั้น ทางออกหรือการแก้ไขปัญหาของสังคมไทยจึงอยู่ที่การกลับมาพัฒนาคนบนพื้นฐานภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย สร้างจริยธรรมนักการเมือง สร้างสรรค์ธรรมาธิปไตยให้เป็นพื้นฐานประชาธิปไตย ซึ่งก็คือการ นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการพัฒนา นำพระพุทธศาสนามาใช้อย่างมีคุณค่าและมีความหมายตามความเหมาะสมแก่กรณีและกาลเทศะ

สมยศ จันทะวงษ์ (2535, น.1-2) ได้ศึกษาความคิดทางการเมืองของพระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) ผลการศึกษาพบว่า พระเทพเวที เห็นว่าสังคมที่ดีได้แก่ สังคมแบบธรรมาธิปไตย คือ สมาชิกถือธรรม ถือความถูกต้องเป็นใหญ่ ในการกระทำและวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ สำหรับการเมือง พระเทพเวทีมองว่า คืองานของรัฐที่มุ่งต่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ส่วนรูปแบบการ ปกครองที่ดี คือรูปแบบใดก็ได้ที่เป็นไปเพื่อความสุขของสังคม ความคิดอุดมคติของพระเทพเวทีจึง สัมพันธ์โดยตรงกับธรรม หรือหลักคำสอนของพุทธศาสนา ปัญหาทางสังคมการเมืองของไทย คือ การพัฒนาที่ขาดความสมดุลหรือขาดธรรม อันมีสาเหตุหลักมาจากอิทธิพลของอารยธรรม วัฒนธรรมตะวันตก ทางออกของสังคมไทยจึงอยู่ที่การกลับมาพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทย กล่าวโดยสรุปคือ การนำพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการพัฒนา พุทธศาสนานำมา ประยุกต์ใช้อย่างมีคุณค่าและมีความหมาย ตามความเหมาะสมแล้วแต่กรณีในแต่ละกาลเทศะ ความคิดของพระเทพเวทีนั้นได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาโดยตรงและ จุดเด่นความคิดของท่านมี 4 ประการคือ ความเป็นระบบต่อเนื่อง มีการติดตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองอย่างใกล้ชิด มีความน่าเชื่อถือในความถูกต้อง และประการสุดท้ายมีการประสาน ประโยชน์ด้วยความเป็นกลาง ผู้เขียนพบว่า ความคิดทางการเมืองที่พระเทพเวทีเสนอมีประโยชน์ ต่อสังคมไทย แต่ขณะเดียวกันก็มีจุดอ่อนบางประการคือ ขณะที่ท่านเสนอให้พระสงฆ์เป็นพลังหลัก พลังหนึ่งในการช่วยแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทย แต่ท่านก็ไม่ได้เสนอมาตรการอื่นใดที่ดูเหมือน จะทำให้พลังในส่วนนี้มีศักยภาพในการช่วยแก้ไขปัญหาคิดดีขึ้นนอกจากการเน้นการศึกษา ผู้เขียน จึงเห็นว่า ประโยชน์

ในการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยตามแนวทางที่พระพุทธเวทิสเสนอ และได้ให้ข้อคิดที่จะทำให้การแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยตามแนวทางดังกล่าวมีศักยภาพในการ ปฏิบัติจริง

นันทวรรณ แดงน้อย (2552, บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการบริโภคมานใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่าปัญหาและผลกระทบจากบริโภคนิยมในสังคมไทยปัจจุบันมีขั้นตอนที่พัฒนามาจากเหตุปัจจัยทั้งภายในคือการรับวัฒนธรรมตะวันตกด้วยความรู้สึกว่าตนเองดีกว่าตะวันตกในการพัฒนาทุกด้าน หรือความไม่เข้มแข็ง จึงพยายามดิ้นรนเพื่อตามให้ทันความศิวิไลหรือทันสมัยนิยม และปัจจัยภายนอก คือการล่าอาณานิคมบนฐานของอำนาจเศรษฐกิจทุนนิยมผลที่เกิดขึ้นคือพฤติกรรมกรรมกรรมเสพบริโภคใช้สอยทุกอย่างเพื่อความทันสมัยจนก่อทุกข์เกิดโทษต่อตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อมดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ขาดหลักแนวคิดและวิถีปฏิบัติในการเสพบริโภคใช้สอยด้วยปัญญา กลายเป็นกระแสบริโภคด้วยคหาคือความอยาก พุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญต่อการบริโภคปัจจัย ๔ โดยให้ทั้งแนวคิดทำที่และวิถีปฏิบัติต่อการบริโภคเน้นพัฒนาคุณค่าแท้ปฏิเสธคุณค่าเทียม หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคในพุทธศาสนาเถรวาทที่ส่งเสริมสนับสนุนการเสพบริโภคใช้สอย ได้แก่ สัมมาทิฐิ, โยนิโสมนสิการ, อินทริยสังวร, สันโดษ, อภินหะปัจเจกชน, โภชนะ มัตตัญญูตา, มัชฌิมาปฏิปทา, สมชีวิตา สังคมไทยเคยสุขสงบมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ผลิตภัณฑ์และบริโภคอย่างมีสติ “รู้จักกิน รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักแบ่งปัน” กลับกลายเป็นสังคมที่ไร้อุดมคติชีวิต ขาดหลักพุทธธรรมพื้นฐานคือกิน อยู่ คู่ พังเป็น จึงจำเป็นต้องประยุกต์หลักธรรมในการเสพบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ที่ดีงาม เพื่อคุณภาพชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ โดยประยุกต์ ๒ ระดับคือ ความคิดและวิถีปฏิบัติประจำวัน ซึ่งต้องเริ่มต้นสร้างสำนึกตั้งแต่ก่อนหยิบอะไรใส่ปาก ให้ถามตนเองก่อนว่า “ตน สังคม และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้อะไรและสูญเสียอะไรบ้างจากการเสพบริโภคใช้สอยของเรา”

เชิงชาญ จงสมชัย (2538, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพุทธธรรมและการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยในทัศนะพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหลัก 3 ตัว คือ พุทธธรรม การเมือง กับการพัฒนาประชาธิปไตย อันจะนำไปสู่ทางออกของการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยในอีกแนวทางหนึ่งโดยใช้พุทธธรรมเป็นหลักคิดจากผลการวิจัย พบว่า ในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้น การเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม นั่นคือ การเมืองและประชาธิปไตยถือว่าเป็นส่วนของวินัย (การจัดระเบียบภายในสังคมมนุษย์) ที่ต้องสอดคล้องกับธรรม (สัจธรรมความจริงแห่งธรรมชาติ) จึงจะเป็นการเมืองและประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ และในส่วนของการพัฒนาการเมืองและประชาธิปไตยนั้น ต้องเน้นไปที่การพัฒนาคุณภาพของคนเป็นสำคัญ กล่าวคือ ต้องพัฒนาคุณภาพของคนในสังคมให้

คนเป็นธรรมาธิปไตยโดยใช้หลักศึกษา (การศึกษา) ให้ครบสมบูรณ์ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา และถือว่าสิ่งนี้เป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จของการพัฒนาการเมืองและประชาธิปไตย และจากการมองด้วยแนวคิดดังกล่าวจะเห็นต่อไปว่า หลักพุทธธรรมสามารถมองและตีความการเมืองและประชาธิปไตยได้สอดคล้องกับวิถีของความเป็นไทยได้มากกว่าหลักประชาธิปไตยแบบตะวันตก

พิเชษฐ มุสิกะโปดก (ม.ป.ป., น.37) ได้ศึกษาความต่างในความเหมือน : ทรศนะการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุกับพระธรรมปิฎก ได้ข้อสรุปว่าพระธรรมปิฎกนั้น มองว่าสังคมนที่ดีคือ สังคมที่ยึดถือธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นหลักของการกระทำและวินัจฉัยสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยสติปัญญาที่พิจารณาอย่างถึงที่สุดด้วยความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งทรศนะเช่นนี้ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากท่านพุทธทาสภิกขุ ที่เห็นว่า สังคมที่ดีต้องเป็นสังคมที่ประกอบไปด้วยธรรม ยึดธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต หรือ การที่พระธรรมปิฎก มองการเมืองว่าเป็นสิ่งดีงาม เป็นงานของรัฐที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อคน จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนรวมทั้งพระสงฆ์ที่จะต้องสนใจการเมือง ซึ่งทรศนะดังกล่าวก็ไม่ได้แตกต่างไปจากทรศนะของพุทธทาส ที่มองว่า การเมืองคือ การจัดการทำให้คนอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุขด้วยความสงบสุขอย่างแท้จริง ดังนั้นการเมืองจึงเป็นเรื่องของธรรม การเมืองมีทั้งที่บริสุทธิ์และสกปรก (ขาดธรรม) มันก็เกี่ยวข้องกันอยู่ในโลกมนุษย์และที่ โลกในปัจจุบันนี้ไม่มีความสงบสุขก็เพราะการเมืองเป็นไปโดยไม่ถูกต้อง นอกจากนี้พระธรรมปิฎก ยังมองว่ารูปแบบของการปกครองที่คืนั้นจะเป็นรูปใดก็ได้ ทั้งนี้รูปแบบนั้นจะต้องสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชน จึงถือได้ว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี แต่ถ้าจะมองให้ถึงที่สุดแล้วการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตย คือ รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด ซึ่งทรศนะดังกล่าวไม่ได้แตกต่างไปจากทรศนะของท่านพุทธทาสอีกเช่นเดียวกันที่มองว่า ระบบการเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประชาธิปไตย สังคมนิยม เผด็จการ หรือราชาธิปไตย ถ้าหากดำเนินการไปเพื่อจุดมุ่งหมายในการสร้างความผาสุกในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ท่านถือว่าเป็นระบบการเมืองที่ถูกต้องทั้งสิ้น โดยท่านได้เสนอแนวระบบการปกครองในอุดมคติของท่านที่เหมาะสมกับสังคมไทยคือ ชัมมิกสังคมนิยม ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่าทรศนะทางการเมืองของทั้งสองท่านนั้นถึงจะมีความแตกต่างกันก็ตามแต่ก็ยังคงมีความเหมือนกัน นั่นคือการปกครองดังกล่าวจะอยู่บนพื้นฐานของการปกครองทางการเมืองที่มีธรรมเป็นหลักนั่นเอง

2.2 วารสารและบทความ

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด (2559, น.75-92) ได้กล่าวว่าหากจะมีการพัฒนาระบบของการเมืองการปกครองไปในแนวทาง ประชาธิปไตย ก็จะต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยควบคู่กันไปด้วย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการมีเสถียรภาพและประสิทธิผลของการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่ประชาธิปไตยต้องอาศัยวัฒนธรรมแบบพลเมือง เป็นจะทำให้ระบบประชาธิปไตยมีเสถียรภาพและมั่นคงได้ วัฒนธรรมแบบพลเมืองสำคัญที่สมควรจะได้รับการปลูกฝังได้แก่ การสร้างสำนึกของการมีส่วนร่วมทางการเมือง มีจิตสำนึกแห่งการรักษากฎหมายและเคารพกฎกติกาของสังคมอย่างเคร่งครัด การมีจิตสาธารณะ การยึดหลักสันติวิธีและการประนีประนอม การรู้จักใช้สิทธิของตนเองและรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพผู้อื่น การมองโลกในแง่ดีและการยึดมั่นในหลักศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม ทั้งหมดนี้จะนำไปสู่การสร้างสังคมประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพและมีคุณภาพได้ การปฏิรูปการเมืองจึงต้องปฏิรูปให้ถูกที่ ปัญหาการเมืองไทยรวมถึงความอ่อนแอของระบอบประชาธิปไตย ไม่ได้อยู่ที่รัฐธรรมนูญ แต่ปัญหาเกิดจากวัฒนธรรมทางการเมืองไทยทั้งของชนชั้นนำ และประชาชนทั่วไปที่ยังไม่สอดคล้องกับประชาธิปไตย และเป็นตัวการสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นกับประเทศชาติ เราจึงต้องปฏิรูปให้ถึงตัวคนด้วยการปฏิรูประบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของผู้คนให้สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย และยังคงต้องปฏิรูประบบการศึกษาเพื่อสร้างคนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความรู้ความเข้าใจประชาธิปไตยให้มากขึ้น และยังคงปฏิรูประบบสื่อสารมวลชน เพื่อให้คนในสังคมได้มีโอกาสเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างมีคุณภาพ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

1. วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่อง แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในทางรัฐศาสตร์ หมายถึง การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับกับการเมืองโดยเป็นการวิเคราะห์จากเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง เพื่อให้สามารถเข้าใจได้ในหลายมิติ โดยการศึกษาดังกล่าวจะมุ่งไปแนวความคิดทางการเมืองเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาเรื่องแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย เพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงใช้วิธีการศึกษาโดยการค้นคว้าจากเอกสาร ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทความ รายงานวิชาการ หนังสือ สื่อความรู้ออนไลน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นปัญหาที่ศึกษา และวัตถุประสงค์ของการศึกษา แล้วจึงสังเคราะห์และตีความเพื่อตอบประเด็นปัญหาที่ศึกษา และขั้นตอนต่อไป จะเป็นการรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาเขียนผลของการศึกษาในแบบพรรณนา

2. แบบแผนการศึกษา

แบบแผนการศึกษา เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา ที่เน้นการศึกษาและเก็บข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่ได้มีการรวบรวมไว้ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ ขอบเขตและเนื้อหาการศึกษา โดย

เป็นการนำเนื้อหาและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย มาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

3. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย โดยการใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเครื่องมือในการวิจัย คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาและค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา ตลอดจนผลงานวิจัยประเภทต่างๆรวมทั้ง ข้อมูลจากการค้นคว้าทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือข้อมูลที่ได้มาจากเว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการสร้างพื้นฐานขององค์ความรู้อย่างบูรณาการในทางวิชาการเกี่ยวกับการวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย โดยเบื้องต้นก่อน อันเป็นแนวทางประการสำคัญในการนำไปสู่การสร้างเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพต่อไป ซึ่งมีขั้นตอนการคัดเลือกและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ดังต่อไปนี้

3.1 การกำหนดปัญหาในการศึกษา ปัญหาที่ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพมี 2 ประเภท ได้แก่ การวิจัยลักษณะทั่วไปของปรากฏการณ์ และการวิจัยลักษณะเฉพาะเจาะจง คือ การวิจัยเพื่อหาสาเหตุที่มาของปัญหาด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

3.2 การทบทวนวรรณกรรม ผู้ศึกษาได้ทำการทบทวนวรรณกรรมว่ามิงงานวิจัยใดบ้างที่ศึกษาในหัวข้อสอดคล้องกับงานวิจัยนี้ และได้สรุปแนวคิดว่าทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และที่เคยมีผู้ใช้มาก่อน เพื่อนำมาปรับใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดกว้างๆ

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเพื่อหาข้อสรุป หรือตั้งสมมติฐานจากข้อเท็จจริงที่พบจากการศึกษา การเก็บข้อมูลที่ได้จะมาจากข้อมูลเอกสาร การสังเกต และจดบันทึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความละเอียดเกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปรายงานผลการศึกษาระยะที่ข้อมูลในการศึกษา
 นี้ จะใช้วิธีการวิเคราะห์และจัดระบบข้อมูลเพื่อหาความสัมพันธ์ของข้อมูลระหว่างแนวคิดทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือ มงอเมริกามาแก้ปัญหาไทย กับการเชื่อมโยงด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อมาแก้ปัญหาไทย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบการพรรณนา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารเพื่อเป็นการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ บทความ เอกสารทางวิชาการต่างๆ และวารสารหนังสือพิมพ์ มาประกอบการศึกษาให้สมบูรณ์และ ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการยืนยันปรากฏการณ์ที่พบซึ่งมีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

4.1 การวิเคราะห์เชิงเอกสาร คือ การวิจัยเชิงเอกสารที่เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษา ได้แก่ สังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม รวมไปถึงสาเหตุของปัญหาในประเด็นดังกล่าว ซึ่งทำการค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การ ค้นคว้าเชิงเอกสารแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

4.1.1 ข้อมูลระดับปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ งานเขียน งานรวบรวมปาฐกถาของสมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยตรงตลอดจนคำบรรยายของท่านที่ ปรากฏอยู่ในสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมไปถึงที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

4.1.2 ข้อมูลระดับทุติยภูมิ (Secondary data) ได้แก่ งานเขียน วิทยานิพนธ์ งานวิจัย งานปาฐกถาที่มีผู้กล่าวถึงสมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และการวิพากษ์ผลงานของท่าน โดยนักวิชาการต่างๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารระดับปฐมภูมิและระดับทุติยภูมิโดยการศึกษาค้นคว้าจากงานเขียน งานรวบรวมปาฐกถาธรรม ตลอดจนคำบรรยายที่ปรากฏในสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมไปถึงงานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย งานปาฐกถาและการวิพากษ์ผลงานของสมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยนักวิชาการต่างๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นมาประกอบงานเขียนวิจัยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นและสามารถเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษานี้ ใช้วิธีการวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบเชิงพรรณนา แล้วจะใช้วิธีการวิเคราะห์และจัดระบบข้อมูลเพื่อหาความสัมพันธ์ของข้อมูลระหว่างแนวคิดทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง กับแนวความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกาจากปัญหาไทย กับการเชื่อมโยงด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อมาแก้ปัญหาไทย นำมาวิเคราะห์ตามประเด็น ปัญหาที่ศึกษา และวัตถุประสงค์ของการศึกษา แล้วจึงสังเคราะห์และตีความเพื่อตอบประเด็น ปัญหาที่ศึกษา

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

ความคิดทางการเมืองตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผ่านหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

ธรรมเนียมเรื่องมองอเมริกา มาแก้ปัญหาไทย เป็นหนังสือขนาดเล็ก จำนวน 136 หน้า และมีการตีพิมพ์จำนวนหลายครั้ง เป็นงานที่รวบรวมคำบรรยายสองเรื่องของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชวรมนี คือ เมื่อ วันที่ 10 กรกฎาคม 2525 ที่ท่านได้รับอาราธนาให้บรรยายเรื่อง “พุทธธรรมกับการแก้ปัญหาการศึกษาของไทยในอนาคต” ในวันคล้ายวันสถาปนาคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2526 ที่ได้รับอาราธนาจากสภายูวพุทธิกสมาคมแห่งชาติให้บรรยายเรื่อง “พระพุทธศาสนาจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างไร” ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกันและกัน ต่อมาในปี 2530 Grant A.Olson แห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ในชื่อ “Looking to America to Solve Thailand Problems” (94 หน้า)

เนื้อเรื่องย่อเรื่องมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

เหตุผลในการยกเอาสังคมอเมริกันมาเป็นตัวอย่างดังกล่าวนี้ คงไม่ใช่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เพราะเห็นว่าอเมริกาเป็นประเทศผู้นำของโลกที่มีความก้าวหน้าที่ยิ่งใหญ่ และขยายอิทธิพลไปทั่วโลกจนหลาย ๆ คน และหลายๆประเทศที่ยึดถือเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมของตนเท่านั้น เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) วิเคราะห์สังคมอเมริกันเป็นพิเศษก็เพราะว่าสังคมอเมริกันนั้นมีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อชีวิต ต่อสังคมไทย และต่อชะตากรรมของโลก เป็นชนชาติ เป็นประเทศ และเป็นสังคมที่มีกำลังอำนาจทั้งทางการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในปัจจุบัน และคนไทยก็มีค่านิยมเลียนแบบวิถีชีวิตอย่างอเมริกันนั้นด้วย

เหตุผลหลักประการหนึ่งในการวิเคราะห์สังคมอเมริกา ก็คือ เพื่อสะท้อนให้เห็นปัญหาของอารยธรรมปัจจุบันผ่านสังคมอเมริกันดังสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “การที่ยกเอาตัวอย่างปัญหาในสังคมอเมริกันขึ้นมากล่าวนี้ไม่ใช่หมายความว่าสังคมอเมริกันเป็นสังคมที่เลวร้ายกว่าสังคมอื่น ๆ ยังมีอีกหลายประเทศที่มีปัญหาสังคมที่เลวร้ายรุนแรงยิ่งกว่าสังคมอเมริกัน แต่สังคมอเมริกันนั้น ปรากฏตัวเด่นออกมาในยุคปัจจุบันว่าเป็นสังคมที่นิยมความเป็นอิสระเสรี มีสมานภาพ และเป็นตัวชูในเรื่องสิทธิ พร้อมกันนั้นผู้คนจำนวนมากในโลกปัจจุบัน ก็ชื่นชมเชื่อถือด้วยความไม่รู้ชัดเจนต่อแท้ ถึงกับเหมือนจะเอาสังคมอเมริกันเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์สังคมแห่งสันติสุข อีกทั้งสังคมอเมริกันนั้น ก็มีปัญหาพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะของตนที่จะต้องแก้ไขคล้ายปมอีกเป็นอันมาก บุคคลที่คิดสร้างสรรค์จะต้องรู้และเข้าใจอย่างถูกต้องเท่าทันทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้หลงละเลิง เหนือเหิมและตกอยู่ในความประมาท แม้แต่ถ้าใครยอมรับสังคมอเมริกันว่า เป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองดีมีความสุขที่สุด ก็จะได้คิดขึ้นว่าแม้แต่สังคมที่ถือว่าอยู่ในกฎกติกาพัฒนาแล้วอย่างสูงสุดของโลกเวลานี้ ก็ยังอยู่ห่างไกลจากความเป็นสังคมที่พึงปรารถนา”

ในธรรมเนียมเรื่องมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นการมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย โดยเริ่มจากการศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหาของสังคมไทยและสังคมอเมริกัน และส่วนที่ 2 ดึงออกจากไทยส่งไม่ถึงอเมริกา สะท้อนสภาพปัญหาสังคมไทยที่มีค่านิยมตามตะวันตก

ในธรรมเนียมมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้วิเคราะห์ถึงสภาพของสังคมอเมริกัน โดยสืบถึงภูมิหลังของสังคมอเมริกันว่า สังคมอเมริกันและสังคมตะวันตกทั้งหมดนั้น มีภูมิหลังทางสังคมเดิมที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมอุตสาหกรรม อันเป็นวัฒนธรรมที่ชาวตะวันตกต้องต่อสู้เพื่อเอาชนะความขาดแคลนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความร่ำรวยพร้อมขึ้นจนกลายเป็นสังคม อุตสาหกรรม (Industrial Society) ที่ทำให้เกิดความร่ำรวยพร้อมบริบูรณ์ขึ้นในสังคมอเมริกัน ในช่วงท้ายของวัฒนธรรม อุตสาหกรรมนั้นได้เป็นวัฒนธรรมที่มุ่งหมายหรือใฝ่ถึงความสำเร็จ (Success Culture) มากยิ่งขึ้น และในเบื้องปลายก็ได้กลายเป็นสู่วัฒนธรรมแห่งการแข่งขันและกลายเป็นสังคมนักบริโภค (Consumer Society) ที่มีความร่ำรวยพร้อมสมบูรณ์ต่าง ๆ จนปัจจุบัน สังคมอเมริกันก็ได้เป็นสังคมที่ผ่านอุตสาหกรรม (Post-industrial Society)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมอเมริกันจะมีความร่ำรวยพร้อมทางด้านวัตถุ แต่ก็ไม่ได้ช่วยให้ชาวอเมริกันมีความสุขที่แท้จริง ในท่ามกลางความร่ำรวยพร้อมของสังคมอเมริกันนั้น ก็ยังมีปรากฏการณ์ในด้านลบอีกมากมาย เช่น ความความเจริญร่ำรวยพร้อมนี้ได้สัมพันธ์กับการเป็นโรคหัวใจ ซึ่งในปี 2523 โรคหัวใจเป็นสาเหตุการตายอันดับหนึ่งในบรรดาสาเหตุการตายทั้งหมดใน

ประเทศอเมริกา โดยคนตายด้วยโรคหัวใจแอสและ 342 คน โรคมะเร็งเป็นอันดับสอง แอสและ 186 คน และตายด้วยอุบัติเหตุทุกอย่างรวมกันเพียงแอสและ 47 คน ปรากฏการณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่สำคัญในสังคมอเมริกันนั้น คือ สถิติการฆ่าตัวตายที่มีมากกว่าการฆ่ากันตายที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การฆ่าตัวตายจะมีมากในประเทศที่เจริญ โดยทั่วไปไม่เฉพาะประเทศอเมริกา และสิ่งที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่าเป็นสถิติที่น่าตกใจในท่ามกลางความเจริญนั้นก็คือ การฆ่าตัวตายของเด็กวัยรุ่นที่เพิ่มมากขึ้นกว่า 200% ซึ่งซึ่งท่านมองว่า การฆ่าตัวตายนี้เป็นวิธีหนึ่งในบรรดาหลายวิธีที่คนหนุ่มสาวพยายามหนีออกจากสังคมที่มีความพร้อมที่เขาเบื่อหน่ายและมีความชิงชังมากขึ้น

อีกประการหนึ่ง ในท่ามกลางระบบแข่งขันของวัฒนธรรมไฟสำเร็จของสังคมอเมริกันนั้น ที่ได้บีบบังคับชีวิต ก่อให้เกิดความกดดันกลายเป็นความทุกข์ในชีวิตและสังคม ลักษณะดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Crisis) ที่ทำให้เกิดความสับสนในทางจิตใจ และก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "Young America Turns Eastward - อเมริกัน หนุ่มสาวหันไป ตะวันออก" คือ กระบวนการที่คนรุ่นใหม่ได้หันมาสนใจศาสนาในทางตะวันออก ไม่ว่าจะเป็น ศาสนา ฮินดู พุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ที่พวกเขาเรียกว่า "ศาสนาใหม่ - New Religions" โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเรื่องสมาธิ ที่เป็นที่ยอมรับอย่างมาก ดังสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยกคำพูดของ Alan Watts ที่ได้ทำนายสังคมอเมริกันไว้ว่า อีก 50 ปีข้างหน้า ประชาชนในอินเดียจะขี่รถยนต์กันเกร่อ สร้างบ้านอยู่ในถิ่นชานเมือง จะเล่นเบสบอล แต่ประชาชนในอเมริกาจะไปนั่งสงบอยู่ตามถ้ำในรัฐ โอเรกอนบ้าง ตามเทือกเขารอคก็บ้าง ทำสมาธิกำหนดท้องฟองยุบบ้าง บริกรรมอาตมันบ้าง นิพพานบ้าง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ชี้ให้เห็นว่าสภาพของสังคมอเมริกันดังกล่าวมานี้แตกต่างกันอย่างยิ่งกับสภาพภูมิหลังของสังคมไทย ที่มีได้มีภูมิหลังและรากฐานทางสังคมอุตสาหกรรม และไม่มีวัฒนธรรมอุตสาหกรรมแบบตะวันตก หากแต่สังคมไทยเป็นสังคมที่รับเอาแบบอย่างความเจริญของสังคมตะวันตก ก้าวขึ้นตอนมาเป็นสังคมบริ โภค ดังสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้พูดถึงลักษณะการตามฝรั่งของคนไทย ว่า

- บางอย่าง เราตามแต่เปลือก ไม่ได้เอาเนื้อมาด้วย
- บางอย่าง เราตามฝรั่ง แต่ถ้าน้ำฝรั่ง
- บางอย่าง เราตามฝรั่ง แต่ตามไม่ครบกระบวนการ
- บางอย่าง ไปตามเรื่องที่ฝรั่งเองก็ผิคืออยู่แล้ว ก็เลยผิไปด้วย

ลักษณะดังกล่าวมานี้ เมื่อลองวิเคราะห์ดูก็จะเห็นได้ไม่ยากว่า มีส่วนไหนบ้างที่สังคมไทยเป็นอย่างที่ว่านี้ ผลแห่งการตามฝรั่งนี้ ทำให้นักวิจัยฝรั่งคนหนึ่งที่ท่านอ้างถึง คือ Norman Jacobs ซึ่งเข้ามาวิจัยเรื่องการพัฒนาในประเทศไทย แม้จะเป็นงานวิจัยเมื่อเกือบ 50 กว่าปีก่อน แต่ก็ทำให้เห็นภาพของการที่ประเทศไทยจะพยายามที่จะเจริญให้ทันสมัยอย่างประเทศตะวันตก ในหนังสือชื่อ "Modernization Without Development - ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา" ซึ่งมีความหมายว่า ประเทศไทยมีความทันสมัยจริง แต่ไม่ได้พัฒนา ดังสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า "คำว่า ทันสมัยนั้นอย่างหนึ่ง พัฒนาก็อย่างหนึ่ง ไม่ใช่อย่างเดียวกัน ประเทศไทยอาจจะมี ความเจริญรุ่งเรืองในภายนอกในทางวัตถุ มีตึกรามบ้านช่อง ถนนหนทางมากมาย มีการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย มีระบบเศรษฐกิจแบบตะวันตกอะไรต่าง ๆ แต่ในแง่เนื้อหาแล้ว ไม่มีการพัฒนาเลย" สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เปรียบเทียบสภาพของสังคมอเมริกันและสังคมไทยที่ แตกต่างกันว่า ในการสร้างอารยธรรมตะวันตกนั้นความเจริญเกิดขึ้นในเนื้อตัวของเขาเอง เขาได้รับ ผลสำเร็จที่เขาสร้างมันขึ้นมา แต่สังคมไทยเป็นสังคมที่ตรงกันข้าม คือ สามารถเสวยผลที่ต้องการ โดยที่ตัวเองยังไม่ได้สร้างมันขึ้นมา สามารถรับเอาความเจริญของตะวันตก รับสิ่งที่เขาผลิตเรียบร้อย แล้วนำมาใช้ในสังคมได้ทันที โดยที่ไม่ต้องผลิตขึ้นมา หรือที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า "สังคมไทยก้าวข้ามขั้นตอน มาเป็นสังคมบริโภค โดยยังไม่ได้ผ่านการเป็นสังคม อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสังคมของผู้ผลิต ในเมื่อยังไม่เคยเป็นนักผลิตมาก่อนอยู่ๆ ก็มาเป็นนักบริโภค และพอดีมีของสำเร็จที่คนอื่นผลิตไว้แล้ว เราก็เอาแต่หาซื้อผู้ยอมรับเอามารับบริโภค คอยหวัง คอยรับ เอาจากเขาจนเพลินอย่างนี้จะเกิดอะไรขึ้น "

ทั้งนี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่า แม้ว่าสังคมไทยจะพัฒนา ประเทศด้วยการรับเอาวัฒนธรรมอุตสาหกรรม (Industrial Culture) มาใช้ ก็ไม่ใช่เรื่องที่ดี เพราะ วัฒนธรรมดังกล่าวได้นำสังคมอเมริกามาสู่ปัญหาและวิกฤติต่าง ๆ โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่า ปัญหาของ สังคมไทยกับของสังคมอเมริกันต่างกัน กล่าวคือ ปัญหาของ ประเทศไทยมีลักษณะเด่นในแง่อยากบริโภค แต่ไม่ได้รับริโภคอย่างอยาก ปัญหาของสังคมไทยจึงมี แสดงออกในรูปของการขาดความรับผิดชอบ ปล่อยปละละเลย รุกรานผู้อื่น ขาดระเบียบวินัย ในขณะที่สังคมอเมริกันเป็นสังคมที่ได้รับริโภค แต่ไม่ร่อยรอยอยาก ทำให้เกิดความผิดหวัง และ แสดง ออกเป็นความกตัญญูกับตัวเอง วุ่นวายใจ เบื่อหน่าย ปฏิเสธสังคม แสวงหาประสบการณ์ ใหม่ ๆ หรือแม้แต่หาสิ่งระงับความวุ่นวายใจ ยาเสพติด การฆ่าตัวตาย ตลอดจนการเกิดโรคจิต โดย ท่านได้ยกสถิติเปรียบเทียบสังคมไทยกับสังคมอเมริกัน ซึ่งแสดงให้เห็นความแตกต่างว่า สังคม อเมริกันนั้นคนฆ่าตัวตายมากกว่าฆ่ากันตาย ในขณะที่สังคมไทยคนฆ่ากันตาย มากกว่าการฆ่าตัว ตาย เช่น ในปี พ.ศ. 2520 คนอเมริกันฆ่าตัวตาย 28,681 คน แต่ฆ่ากันตาย 19,196 คน ในประเทศ

ไทยฆ่า กันตาย 12,283 คน ซึ่งประชากรไทยน้อยกว่าอเมริกา 4.6 เท่า ถ้าเมืองไทยมีประชากรเท่าอเมริกา ก็จะเท่ากับการฆ่ากันตาย 56,500 คน ในขณะที่ตัวเลขการฆ่าตัวตายของคนไทยน่าจะน้อยกว่าอเมริกามาก นอกจากนี้แล้ว สถิติในการเกิดอุบัติเหตุ ของไทยยังสูงกว่าสถิติการเป็นโรคหัวใจและมะเร็ง ในขณะที่สังคมอเมริกัน มีสถิติการตายด้วยโรคหัวใจและมะเร็งสูง กว่าอุบัติเหตุประมาณ 7 เท่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สถิติการตายของคนไทยด้วยอุบัติเหตุที่มีมากกว่าการตายด้วยเหตุอื่น ๆ นั้น สะท้อนถึงการขาดความรับผิดชอบ ไม่มีวินัย ประมาทละเลย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงได้ตั้งคำถามว่า ในการพัฒนาสังคมไทย ซึ่งเราจะต้องพัฒนาอย่างแน่นอนนั้น “การที่จะพัฒนาไปสู่ความมีปัญหาแบบสังคมอเมริกันนั้น เป็นเรื่องที่น่าปรารถนาเพียงใด ควรหรือไม่ที่เราจะพัฒนาจากการเป็นสังคมที่ชอบฆ่ากันตาย เพียงเพื่อไปเป็นสังคมที่ชอบฆ่าตัวตาย ดีหรือไม่ที่จะพัฒนาจากการเป็นสังคมที่มีโรคทางกายมาก เพื่อไปเป็นสังคมที่มีโรคจิตมาก อาตมภาพว่า เราควรหลีกเลี่ยงทั้งสองอย่าง” ท่านจึงเสนอว่า การแก้ปัญหา สังคมไทยนั้น นอกจากจะต้องเข้าถึงพื้นฐานของไทยแล้ว ยังจะต้องไล่ให้ทันความคิดชีวิตสังคมฝรั่งด้วย ในส่วนพื้นฐานของสังคมไทยนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่า คนไทยมักจะขาดความภาคภูมิใจและความมั่นใจในตนเองมาก

ในส่วนของการเข้าถึงพื้นฐานของสังคมไทยนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ข้อพิจารณาว่าสังคมไทยควรที่จะได้ช่วยกัน กำหนดให้ได้ว่า สังคมไทย วัฒนธรรมไทย หรืออารยธรรมไทยมีอะไรที่จะให้หรือ Contribution แก่อารยธรรมโลกได้บ้าง ซึ่งในการพัฒนา สังคมไทยนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้นำเสนอหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้เกิดความอยากที่ชอบธรรมหรือที่เรียกว่า ฉันทะ หรือธรรมฉันทะ เป็นแกนกลางในการพัฒนา หรือให้มีฉันทะต่อ เป้าหมายที่จะแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม “เมื่อมีฉันทะแล้ว อยากรู้ ใฝ่รู้ อยากทำสิ่งที่ถูกต้อง มันจะต้องแสวงปัญญา เพื่อจะรู้ว่าความจริง สิ่งถูกต้องดีงามที่ควรจะทำนั้น คืออะไร ”

ในการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ตามแบบอย่างอเมริกันนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงเตือนให้พิจารณาให้ดีถึงความแตกต่างของสังคมอเมริกันและ สังคมไทย รู้จักเลือกรับและปรับใช้ให้เหมาะสมกับสังคมไทย “ฝรั่งได้ไปข้างหนึ่งคือสร้างความเจริญ ไทยได้มาข้างหนึ่ง คือมีความสุขสบายใจ เมื่อเราได้รับความเจริญของฝรั่งมา เราก็ควรเก็บส่วนที่ดีของเราไว้ เอาส่วน ที่เสียของเราทิ้งไป ฝรั่งดีแง่ไหนเราก็รับเอามา แง่ไหนของเขาร้ายเราก็ไม่เอา เราก็ได้ทั้งสองอย่าง เรื่องอะไรที่เราจะทิ้ง ส่วนดีของเรา แล้วไปรับเอาของฝรั่งมาทั้งคุ่น ทั้งส่วนดีส่วนชั่ว แล้วกลา วแล้วกลายเป็นไปเอาปัญหามาทับถมให้ตัวเอง”

1. วิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ.ปยุตฺโต)

ปัญหาประชาธิปไตยอันหนึ่ง เพราะปัญหาที่เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสเป็นแกนของการพัฒนาประชาธิปไตย ถ้าพัฒนาปัญหาแบบนี้ไม่สำเร็จก็พัฒนาประชาธิปไตยไม่สำเร็จ สังคมมนุษย์จะอยู่สงบสุขด้วยอะไรบ้าง แบบหนึ่งคืออาศัยอำนาจของมนุษย์ อย่างดีก็วางกฎหมายขึ้นมา ใครทำผิดจากกฎหมายก็ลงโทษ วิธีนี้ถ้าล้าพังใช้อำนาจอย่างเดียวก็อาจจะวุ่นวาย ระบบซับซ้อนมากใช้อำนาจเข้าว่าทำผิดก็ลงโทษ ที่นี้แบบที่สองวิธี ใช้อำนาจเหมือนกัน แต่อำนาจเร้นลับ อำนาจเร้นลับก็ใช้ความเชื่อ เช่น เชื่อต่อผีบางเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เชื่อว่าต้นไม้มีรุกขเทวดาก็ ไม่กล้าตัด ก็รักษาต้นไม้ รักษาป่าไว้ได้เป็นต้น ที่นี้วิธีอ้างอำนาจ 2 อย่างนี้เป็นวิธีที่ใช้ความกลัวทั้งคู่ อย่างที่หนึ่งกลัวอำนาจมนุษย์ด้วยกัน อย่างที่ 2 กลัวอำนาจสิ่งเร้นลับ

สำหรับสังคมที่เจริญแล้วหรือพัฒนาแล้ว วิธีทั้งสองนี้ไม่ถูกต้องทั้งคู่ แต่ต้องใช้วิธีที่ 3 คือ วิธีการแห่งปัญญาหรือวิธีที่ใช้ปัญญา โดยเฉพาะในทางพุทธศาสนาหรือประชาธิปไตยก็ต้องการวิธี ที่ 3 นี้ คือปัญญาไตร่ตรองวินิจฉัยที่ตรงตามธรรม คนที่เรียนแล้วมีการศึกษาแล้ว รู้ว่าอะไรถูกอะไร ผิด อะไรดีหรือไม่ดี เช่นว่า ทำลายป่าตัดต้นไม้จะมีผลเสียมีโทษอะไรบ้าง แต่ปัญหามันจะเกิดขึ้น ตอนที่ว่า ปัญญาความไตร่ตรองวินิจฉัยของเขานี้จะเป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสหรือไม่ ทั้งๆ ที่เรียนรู้อแล้วมีการศึกษา รู้ดีว่าการตัดไม้ทำลายป่าจะเกิดโทษแก่ส่วนรวมอย่างไร แต่เพราะ ความต้องการผลประโยชน์ ก็ไม่ปฏิบัติตามที่ปัญญาบอก แต่ปฏิบัติไปตามความครอบงำของกิเลส ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วพัฒนาประชาธิปไตยไม่สำเร็จ เพราะคนไม่มีปัญญาที่เป็นอิสระ เมื่อปัญญาไม่เป็น อิสระจากการครอบงำของกิเลส ก็จะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมเรื่อยไป เลือกลเอาสังคมแบบไหน ระหว่างสังคมที่รักษาป่าโดยวิธีที่ให้คนเชื่อสิ่งเร้นลับว่ามีรุกขเทวดาเป็นต้น และกลัวเทวดาหักคอ ไม่กล้าตัดต้นไม้ ก็รักษาป่าไว้ได้ กับสังคมที่คนมีการศึกษา แต่ปัญญาไม่เป็นอิสระ รู้แล้วไม่ปฏิบัติ ก็ยังไปตัดป่า การศึกษาแบบนี้จะมีประโยชน์กว่าความมั่งงายหรือเปล่า อย่างไหนจะดีกว่ากัน (และ จะยังเป็นความมั่งงายอีกแบบหนึ่งหรือเปล่า) หรืออย่างว่าขับรถไปตามทางหลวง ถึงทางโค้ง อันตราย ถ้าหากเอาศาลไปตั้งสักศาลหนึ่ง คนกลัว ปรากฏว่าพอไปถึงตรงนั้นแจะขับรถชะลอช้า ลงทุกคัน แล้วบีบแตรเคารพเทพเจ้า แต่ถ้าหากว่าไม่มีศาลอยู่ทั้งๆ ที่เป็นทางโค้งอันตราย ป้ายก็มี บอกไว้ให้ชะลอ มีปัญญารู้ดีว่านี่ไม่ดี แต่ไม่ยอมชะลอ วิ่งพรวดไปเลย ปัญญาไม่เป็นอิสระ กับ เชื่อเทวดาเร้นลับ หรือใช้ความกลัว อันไหนจะดีกว่ากัน นี่ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมาแล้ว ในการพัฒนา สังคมประชาธิปไตย จะต้องมีปัญหาที่เป็นอิสระอย่างว่านี้ ต้องสร้างคนที่ปฏิบัติตามปัญญาได้ เมื่อรู้ ว่าดีหรือชั่ว ควรปฏิบัติหรือไม่ควรปฏิบัติ ปัญญาอย่างนี้เรียกว่าปัญญาที่เป็นอิสระ

พุทธศาสนา ต้องการปัญญาให้เป็นอย่างนี้ ถ้าพัฒนาคนให้มีปัญญาอิสระไม่ได้ การพัฒนา ประชาธิปไตยไม่มีทางสำเร็จการเจริญปัญหาหรือพัฒนาปัญหานี้ ตามหลักพุทธธรรม ถือว่ามี ความสำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะปัญญาเป็นตัวตัดสินชี้ขาดในการที่จะเข้าถึงจุดหมายของ พระพุทธศาสนา จุดหมายของพุทธ ศาสนาคือความหลุดพ้น พุทธตามภาษาสมัยใหม่ว่า ความเป็น อิสระหรืออิสรภาพ ถ้าให้ตรงกับสำนวนปัจจุบันเต็มที่ เขาเรียกว่า การปลดปล่อย หรือภาวะ ปลดปล่อย คนจะหลุดพ้นได้ก็ต้องมี ปัญญาที่หลุดพ้น หรือจะเป็นอิสระได้ปัญญาต้องเป็นอิสระ พุทธ ให้ตรงตามสำนวนปัจจุบันว่าคนจะ ได้รับการปลดปล่อยก็ต่อเมื่อปัญญาได้รับการปลดปล่อย

การปลดปล่อยปัญญา แบ่งคร่าวๆ ได้ 3 ชั้น ซึ่งได้พูดมาแล้วข้างต้น 2 ชั้น ชั้นต้น คือ การทำให้กระบวนการรับรู้และความคิดเป็นอิสระ บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียง ปราศจากอคติ ไม่ถูก บิดเบือน ไม่เคลือบแฝงด้วยกิเลสต่างๆ เช่น ความ โลภเห็นแก่ได้ และความพยายามเกลี้ยเก้นชิงชัง เป็นต้น มองเห็นตรงตามที่เป็นจริง ชั้นที่ 2 ใช้ปัญญาอย่างเป็นอิสระ คือเมื่อปัญญารู้ว่าความจริง ความ ถูกต้องดีงาม เป็นอย่างไรแล้ว ก็สามารถทำหรือปฏิบัติได้ ตรงตามความจริงความดีงามที่รู้ ด้วย ปัญญานั้น ไม่ถูกกิเลสครอบงำให้ทำผิด โทษ ส่วนชั้นที่ 3 ซึ่งเป็น ชั้นที่ 3 ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดคือ ปัญญาที่พ้นจากความ หลงผิดต่อโลกและชีวิตหรือเป็นอิสระจากอวิชชาได้สิ้นเชิง หมายถึงการรู้ เข้าใจสังขาร คือ โลกและ ชีวิตนั้นตรงตามสภาวะที่เป็นจริง ซึ่งไม่เที่ยง ไม่คงที่ ถูกบีบคั้นด้วยปัจจัย ต่างๆ ที่ขัดแย้ง คงสภาพ อยู่ไม่ได้ ไม่เป็นตัวตนที่ใครๆ จะยึดถือครอบครองได้ เรียกกันสั้นๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้ตรง ความจริงแล้วจิตใจก็เป็นอิสระ ไม่ยึดติดถือมั่น ไม่เกิดมีกิเลสและความ ทุกข์ที่จะครอบงำจิตใจได้อีกต่อไป

สำหรับมนุษย์ปุถุชนทั่วไป และในแง่เกี่ยวกับสังคมการปลดปล่อยปัญญาขั้นที่สอง คือ การ ทำได้ตรงตามความจริงและความดีงามที่ปัญญาบอก เป็นจุดสำคัญที่เน้นพิเศษ ความสำเร็จของ การศึกษาและการพัฒนาประชาธิปไตยได้ที่นี่ เหมือนตัวอย่างเรื่องการตัดไม้ทำลายป่า เรามีวิธี ป้องกันแก้ไข 3 อย่าง หนึ่งใช้อำนาจคนให้กลัวการลงโทษอย่างดีก็ออกกฎหมายกำหนดโทษและ ความผิด สองใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้กลัวผีสาบเทวดาให้โทษ สามใช้การ ไตร่ตรองวินิจฉัยและ กระทำตามปัญญาที่รู้ความจริงรู้วิธีช่วยความถูกต้อง วิธีที่หนึ่งคนจะพยายามเลี่ยงทำให้ต้องวางระบบ ชับซ้อนยุ่งยากขึ้น และได้ผลน้อยลง บางทีคนตัดสมคบกับคนรักษากฎหมายทำทุจริต กลับยิ่ง ร้าย หนักขึ้น วิธีที่สองถ้ายังเชื่ออยู่ก็ได้ผลชะงัด แต่ถ้าไม่เชื่อก็หมดความหมาย วิธีที่สาม ถ้าปัญญา ไม่ เป็นอิสระก็ไม่ได้ผลอะไรเลย ชำร่วยปัญญากลับไปเป็นเครื่องมือให้ค้นหาแสวงหาผลประโยชน์ ได้ มากยิ่งขึ้น ขึ้น ดูเหมือนว่าวิธีใช้อำนาจคนด้วยกันก็ดี วิธีมอบความไว้วางใจแก่ปัญญาของคนแต่ ปัญญานั้นยังไม่ได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระก็คิด น่าจะเป็นวิธีเลวร้ายไม่ได้ผลดี สู้แต่วิธีเชื่อและที่

สองเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ปัจจุบันคนสมัยใหม่หาว่างมงาย สอนให้ชาวบ้านเลิกเชื่อไปเสียเกือบหมด จนแทบจะไม่ได้ผลอยู่แล้ว สมัยปัจจุบันเลยอาจจะกลายเป็นยุคสมัยที่ไร้สมรรถภาพที่สุด และถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็สามารถเป็นยุคที่เลวร้ายที่สุดด้วย

ว่าถึงความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ มีเรื่องที่คุณพูดแทรกอีกหน่อย คือ ในลัทธิศาสนาที่เชื่อถือ พระเจ้าผู้สร้างผู้บันดาลหรืออำนาจเร้นลับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น เขาจะวางกฎเกณฑ์ข้อห้ามข้อบังคับ ศีลธรรมกำกับไว้ตายตัว พร้อมทั้งคำขู่ผู้ฝ่าฝืนว่าจะถูกลงโทษอย่างเด็ดขาดรุนแรง คนที่เชื่อก็ฝากความหวังไว้กับอำนาจดลบันดาล เพียงแต่ปฏิบัติตามไปให้ถูกต้องตามข้อห้ามข้อบังคับนั้นไม่ต้องใช้ความคิดอะไรเองมาก แม้แต่พุทธศาสนาแบบปณิธิศาสตร์ในสมัยโบราณ เมื่อพระอาจารย์จะให้เครื่องรางของขลังแก่ศิษย์หรือใครสักคนหนึ่ง ก็ไม่ให้ง่ายๆ ต้องตรวจดูความประพฤติก่อน และจะให้ก็มีการตั้งกำกับข้อปฏิบัติว่า จะทำอันนั้นไม่ได้ ทำอันนี้ไม่ได้ เช่นว่า ห้ามค้ามารดาเขา ห้ามทำร้ายเขาก่อนเป็นต้น และต้องประพฤติตัวอย่างนั้นๆ ถ้าไม่ปฏิบัติตาม เครื่องรางของขลังนั้น ก็จะไม่รักษาหรือเสื่อมไปเลย หรือผู้ได้ของขลังนั้นจะมีอันเป็นไปต้องประสบผลร้ายอย่างนั้นๆ อย่างนี้ ศีลธรรมก็อยู่ไปได้แบบหนึ่ง แต่ในพุทธศาสนาที่แท้ท่านวางหลักศีลธรรมไว้ตามแนวเหตุผล ให้ผู้ปฏิบัติรู้จักใช้ปัญญา พิจารณาตัดสินใจเลือกปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อมีฉันทะและศีลธรรมเป็นใหญ่ มีหิริโอตตปปะไว้ ศีลธรรม สมาธิธรรม ปัญญาธรรม และวิสุทธิวิมุตติธรรม ก็อยู่ได้หมด แต่ในปัจจุบันนี้นางสตัย ถ้าความรู้จักคิดเหตุผลวินิจฉัยด้วยปัญญาตามหลักธรรมาธิปไตยก็ไม่ใส่ใจฝึกกัน ปลดปล่อยให้นิยมสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเร้นลับกันเกร่อ และความศักดิ์สิทธิ์นั้นก็เพ้อจนไม่มีขอบเขต ไม่มีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม เหมือนกับว่าใครมีเงินสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะรับจ้างพิทักษ์รักษาไปให้หมด ถ้าอย่างนี้ก็ยากแล้วชาวพุทธปัจจุบันจะมีความเสื่อมโทรมได้มากที่สุด

อย่างไรก็ดี ตามหลักพุทธศาสนาก็ดี ในยุคพัฒนาประชาธิปไตยก็ดีย่อมต้องการวิธีที่ 3 คือ การไตร่ตรองวินิจฉัยการกระทำด้วยปัญญาที่เป็นอิสระ เพราะถ้าทำสำเร็จมนุษย์จะได้รับการปลดปล่อย (หลุดพ้น) ช่วยให้มีชีวิตและสังคมเจริญด้วยประโยชน์สุขได้ดีที่สุด และมีทางผิดพลาดได้น้อยที่สุด เมื่อมนุษย์มีปัญญาที่ปลดปล่อยเป็นอิสระแล้ว กฎหมายหรือระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคม จะได้รับการกำหนดวางอย่างชอบธรรม มนุษย์จะไม่รู้สึกว่าการกฎหมายหรือระเบียบกฎเกณฑ์นั้น เป็นเครื่องจำกัดตรอนเสรีภาพหรือเป็นเครื่องบีบบังคับบุคคล แต่เป็นเพียงมาตรฐานกำหนดสำหรับหาร่วมกัน ในการที่จะดำรงชีวิตที่ดีร่วมกับผู้อื่นในสังคม และที่จะให้สังคมอำนวยประโยชน์สูงสุดแก่บุคคลทุกคน

ปัญหาอยู่ที่ว่า เมื่อเช่นนั้นจะปลดปล่อยปัญญาให้เป็นอิสระได้อย่างไร ปัญญาเป็นสิ่งที่ดีเพราะบอกให้รู้ว่าอะไรจริง อะไรถูกต้องดีงาม และอะไรเท็จ อะไรผิด อะไรชั่วร้าย แต่ปัญญาไม่

เป็นอิสระ คือคนไม่ทำตามปัญญาบอก เพราะถูกกิเลสตัณหาเข้ามาครอบงำ ปัญญาเลยกลายเป็นตัวเบิกทางช่วยให้ตัณหาเห็นช่องทางที่จะหาผลประโยชน์ของมันได้มากยิ่งขึ้น วิธีที่จะช่วยให้ปัญญาเป็นอิสระก็คือ เอาพลังฝ่ายตรงข้ามมาปราบตัณหา พลังนั้นก็คือนันทะ (ธรรมนันทะ) ที่พูดถึงแล้วข้างต้น คนส่วนมากสมัยนี้ รู้เหตุผลรู้ถูกผิดว่าการตัดป่าไม่ดี แต่ที่ทำก็เพราะถูกตัณหาครอบงำเห็นแก่ผลประโยชน์ของตน คนอื่นๆ ที่รู้จักไม่เอาใจใส่ที่จะป้องกันรักษา ถ้าเราสามารถปลุกเร้าให้เขามองเห็นคุณค่าของป่า โทษของการตัดป่าให้เขารักป่า รักธรรมชาติ อยากมีสภาพแวดล้อมที่ดีงามของธรรมชาติ ถ้าเขารักมากอยากแรงเขาจะยับยั้งได้ ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์หรือสินจ้างรางวัล ถ้าปลุกให้ชาวบ้านมีนันทะนี้ได้กว้างขวางขึ้น เขาจะพากันเอาใจใส่ช่วยกันบำรุงรักษาป่า อาจจะช่วยป้องกันคนภายนอกไม่ให้เข้าไปทำลายด้วย จะเห็นว่านันทะนี้เจริญขึ้นพร้อมกับปัญญาที่เข้าใจคุณค่ารู้ผลดีผลเสียเป็นต้น การพัฒนานันทะจึงสัมพันธ์กับการพัฒนาปัญญา หรือเป็นเรื่องที่ไปด้วยกันกับปัญญา อยู่ในกระบวนการเดียวกันได้ มองอีกแง่หนึ่งว่า การพัฒนาปัญญาที่ถูกต้องจะต้องพัฒนานันทะคู่ไปด้วย ด้วยการคิดการพิจารณาโดยใช้ปัญญาให้เข้าใจคุณค่ามองเห็นผลดีผลเสียเป็นต้นนั้น เรียกชื่อเฉพาะว่าโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการต้องอาศัยความรู้ที่เกี่ยวข้องในการพิจารณา แต่คงไม่ขึ้นต่อการเรียนน้อยเรียนมาก อย่างที่เข้าใจกันในบัดนี้โดยตรง เป็นอันว่านันทะนี้แหละเป็นตัวที่ช่วยให้ปัญญาได้รับการปลดปล่อย เมื่อนันทะพัฒนามากขึ้น ตัณหาถึงจะยังไม่ถูกกำจัด ก็จะถูกกำจัดให้อยู่ในขอบเขตที่ไม่ทำให้เกิดความเสียหาย และในหลายกรณีก็จะถูกจัดให้กลายเป็นแรงส่งที่ช่วยหนุนนันทะให้ทำงานได้ผลยิ่งขึ้น ฉะนั้นเมื่อจะพัฒนาปัญญาให้หลุดพ้นเป็นอิสระก็ต้องพัฒนานันทะด้วย และนี่คือภารกิจพื้นฐานอย่างหนึ่งของการศึกษาจะต้องทำให้สำเร็จ

รวมความว่า คุณสมบัติของคนมีการศึกษาหรือพัฒนาแล้ว ตามหลักพุทธศาสนามี 4 ประการ ดังที่กล่าวมาคือ เจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต เจริญปัญญา มีกายที่พัฒนาแล้ว มีศีลที่พัฒนาแล้ว มีจิตที่พัฒนาแล้ว มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว เมื่อทำได้อย่างนี้ถือว่าเป็นผลสำเร็จของการศึกษาในทางพุทธศาสนา คนที่มีการศึกษาและพัฒนาอย่างนี้จะประกอบกันเข้าเป็นชุมชนที่เรียกว่า อริยสงฆ์ อริยสงฆ์แปลให้เป็นศัพท์สามัญว่า สังคมแห่งอารยชน หมายถึงสังคมแห่งอารยชนที่แท้จริง พระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะภิกษุสงฆ์ขึ้นที่เราเรียกกันว่า สมมติสงฆ์ ก็เพื่อเป็นผู้นำในการสร้างอริยสงฆ์ หรือสังคมแห่งอารยชนเช่นนี้ให้สำเร็จ แต่ไม่ทราบว่าได้ทำมาได้สร้างไปได้สำเร็จแค่ไหนเพียงไร (พระธรรมปิฎก, 2541, น.76-85)

แนวความคิดทางสังคมการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้นเป็นเพียงการชี้บอกทางที่ปลอดภัยให้กับสังคมเท่านั้น ส่วนการเดินทางที่ท่านชี้แนะเป็นเรื่องของสังคมที่จะต้องเตรียมตัวอย่างไร ใช้ปัจจัยอะไรบ้างที่จะให้การเดินทางได้รับความสะดวกซึ่งรัฐบาล

หรือผู้นำจะต้องหันมาทบทวนนโยบายในการพัฒนาประเทศที่ผ่านอย่างจริงจังว่านโยบายนั้นเหมาะสมเพียงไร ควรจะพัฒนาไปได้แค่ไหนแล้วกำหนดรูปแบบหรือกรอบในการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย หากมองคุณแนวความคิดทางสังคมการเมืองที่ผ่านมาจะพบว่ายังขาดความเข้าใจในวัฒนธรรมของตนเอง ไม่เข้าใจตนเอง ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาและเสนอทางออกให้หันกลับมาพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาของวัฒนธรรมไทย โดยเริ่มตั้งแต่การให้การศึกษาถูกต้องที่เป็นอิสระจากการครอบงำโดย ตะวันตก และผลสุดท้ายจากการครอบงำจากอิตาลีของตน สิ่งที่ท่านเสนอจึงไม่ใช่เพียงทางออกที่ว่าปัจจุบันสังคมไทยควรแก้ปัญหาอย่างไรแต่ท่านยังชี้แนะถึงเป้าหมายอันเป็นอุดมคติหรือแนวทางที่ควรจะเป็น ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยประคับประคองให้แนวทางการพัฒนาสังคมไทยให้เดินไปสู่ครรลองที่ถูกต้องมีการพัฒนาอย่างแท้จริง สังคมไทยก็จะได้ไม่เพียงผู้รับและผู้ตามแนวความคิดทางสังคมการเมืองของท่านจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย การนำความคิดทางสังคมการเมืองของท่านไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทย จะต้องทำให้เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกๆ คนที่จะต้องช่วยกันทั้งสถาบันสงฆ์และสถาบันทางบ้านเมือง

แนวความคิดทางสังคมการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จะเกิดประโยชน์สูงสุดย่อมขึ้นอยู่กับ 5 องค์ประกอบ คือ 1) สถาบันการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นสถาบันที่เป็นผู้นำประเทศที่มีอิทธิพลต่อการปกครองประเทศนั้น จะต้องเห็นความสำคัญในการพัฒนาสังคมไทยบนพื้นฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทยมีนโยบายชาติในการสร้างคุณค่าและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของไทยขึ้นมา จะเป็นแบบใดก็ได้ทั้งวัฒนธรรมตะวันตกหรือคล้ายตามวัฒนธรรมตะวันตก แต่จะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่ก่อให้เกิดความสันติสุขในสังคมไทยได้ 2) สถาบันศาสนาหรือสถาบันสงฆ์ ถือเป็นหน้าที่ของสถาบันสงฆ์โดยตรงที่จะช่วยแก้ไขสังคมการเมืองของไทย แต่สถาบันสงฆ์จำเป็นต้องยึดหลัก คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละและความมีสติปัญญา ซึ่งจะเป็นการสร้างสถาบันสงฆ์ให้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย 3) ประชาชน ซึ่งจะต้องได้รับการศึกษาที่ถูกต้องและอย่างทั่วถึง รัฐนั้นต้องถือว่าการศึกษาคือเรื่องที่สำคัญ และสนับสนุนให้โอกาสทุกคนได้รับการศึกษาอย่างเพียงพอและจำเป็นต่อการดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพ เพราะการศึกษามีสำคัญที่สุดในการพัฒนาในด้านต่างๆ 4) พุทธธรรม การนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมการเมืองของไทยแต่ต้องมีการปรับทัศนคติเกี่ยวกับพุทธธรรมเสียใหม่ คือคนทั่วไปจะมีท่าทีต่อพุทธธรรม 2 ลักษณะ คือ ประการแรก เชื่อว่าพุทธธรรมมีคำตอบอยู่แล้วสำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งหากนำพุทธธรรมไปใช้โดยยึดความหมายจากรูปแบบเดิมทั้งที่เข้าใจถูกต้องและเข้าใจผิดก็จะทำให้พุทธธรรมแปดเปื้อนหรือไม่บริสุทธิ์ รวมไปถึงความกลัวว่าการนำพุทธธรรมไปใช้มีโอกาสจะทำให้พุทธธรรมไม่บริสุทธิ์ เพราะความไม่แน่ใจใน

ความหมายที่แท้จริงแต่เชื่อว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งที่สูงส่ง ทำให้ละเลยความสำคัญของกาลเทศะและบริบทของสังคมที่เป็นอยู่จริงและทำให้ไม่สนใจแสวงหาคำตอบจากพุทธธรรมที่เหมาะสมกับกาลเทศะและบริบทของสังคมที่เป็นอยู่ พุทธธรรมจึงไม่สอดคล้องกับปัญหาของสังคมจริงๆ เพราะมองคำตอบที่พุทธธรรมเป็นหลัก ประการที่สอง ทำให้เห็นว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งที่เข้มงวดไม่มีความยืดหยุ่นทั้งยังไม่อยากนำเอาไปปฏิบัติจริงๆ แต่เอาไว้บูชากราบไว้ แนวทางที่ชัดเจนในการปฏิบัติคือสิ่งที่ต้องยึดเป็นหลักเป็นแนวทางในการปฏิบัติ หรือการที่จะนำไปประยุกต์จากค่านิยมที่สังคมไทยควรนำมาปฏิบัติที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอไว้แล้วคือ ทาน ความเมตตา ความสันโดษ การพึ่งตนเอง ปัญญา การฝึกตน คุณค่าของชีวิต และความเป็นอิสระ ซึ่งจากที่กล่าวมานี้สรุปได้ว่าความภูมิใจในภูมิปัญญาวัฒนธรรมของตนเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการแก้ปัญหาสังคมการเมืองของไทยหรือการพัฒนาของคนไทย

2. วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มาของปัญหาที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

ในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาทางด้านสังคม และการเมือง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เสนอความคิดไว้ว่าประเทศไทยทันสมัยแต่ไม่ได้พัฒนาเลย หมายความว่าประเทศไทยมีตึกใหญ่โต หुरหุรา สิ่งของเครื่องใช้ฟุ่มเฟือยความสะดวกสบายแทบทุกอย่าง ประเทศอเมริกามีอะไรแป๊บเดียวไทยก็มีปั๊บ มีสถาบันสังคม สถาบันการเมืองที่ทันสมัย แต่พอมองดูเนื้อหา มองดูด้านเศรษฐกิจ สภาพความยากจนแร้นแค้นไม่ดีขึ้น ช่องว่างทางสังคมทางฐานะทางเศรษฐกิจ เหมือนกับว่ากว้างออกไปทุกที ที่นี้ด้านสังคมทั่วไปก็เต็มไปด้วยความขาดระเบียบวินัย อาชญากรรม การมัวเมาเซพติด สถาน อบายมุข โอกาสในทางสังคมยังไม่เสมอภาค การพัฒนาที่ยังไม่สมดุลระหว่างชนบทกับในตัวเมือง เป็นต้น หรือมองในแง่การเมืองที่มีรูปแบบเป็นประชาธิปไตย แต่ตัวประชาธิปไตยยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร ล้มลุกคลุกคลานหรือที่พูดกันภาษาตลาดว่า ประชาธิปไตยครึ่งใบ แสดงถึงว่า เมืองไทยได้ทำอะไรต่างๆ ให้ทันสมัยแต่ไม่ได้พัฒนา คือมีรูปลักษณะภายนอกเป็นวัตถุหรือรูปแบบที่ทันสมัย แต่เนื้อหาสถาบันต่างๆ ยังไม่ได้พัฒนาศักยภาพของตนให้ดีขึ้น

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ชี้ให้เห็นว่า ในทางพระพุทธศาสนาท่านสอนให้ทำการด้วยความรู้ความเข้าใจหลักสัจธรรมก็สอนให้มีขันมัญญตา รู้จักสิ่งที่กระทำให้มีอัตตัญญตา รู้จักผล รู้จักจุดมุ่งหมายของการที่กระทำนั้น จะตามก็ไม่ว่าอะไรแต่ขอให้ตามด้วย

ความรู้ ตามให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตแก่สังคมแก่ประเทศชาติของตน แ่งที่ต้องวิเคราะห์ในเรื่องการตามนี้ จะขอแยกแยะมาด้วยกันเป็นตัวอย่าง เช่นว่า ในสังคมไทยที่มีการตามอารยธรรมตะวันตกนี้ (พระธรรมปิฎก, 2541, น.98)

1. บางอย่างเป็นการตามแต่เปลือก ไม่ได้นำเนื้อหาสาระมาด้วย
2. บางอย่างตามแต่ล้าหน้า (ในทางที่ไม่ดี)
3. บางอย่างตามโดยไม่ครบกระบวนการ
4. บางอย่างตามในทางที่ผิดจึงผิดไปด้วย

2.1 การตามแต่เปลือก การตามแบบอย่างตะวันตกโดยผิวเผินแต่เปลือกภายนอกนั้น ไม่ได้นำเอาเนื้อหาสาระมาด้วยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์จึงชี้ให้เห็น โดยอ้างถึงงานของ Norman Jacobs ที่ชื่อว่า Modernization without Development ซึ่ง Jacobs ได้ทำการวิจัยการพัฒนาของประเทศไทย แล้วสรุปว่าการที่ประเทศไทย พยายามสร้างความทันสมัยเลียนแบบตะวันตกนั้น แม้จะมีความเจริญรุ่งเรืองภายนอกหรือทางวัตถุ แต่ในเนื้อหาแล้วไม่มีการพัฒนาเลย (พระเทพเวที, 2531, น.93) อีกประการหนึ่งที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ชี้ให้เห็น คือ การที่นำเอาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยเข้ามาใช้ในสังคมไทย ซึ่งท่านก็ยอมรับว่าเป็นระบบที่ใช้ได้ดีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน แต่ประชาธิปไตยที่สังคมไทยเลียนแบบตะวันตกมานั้นจนกระทั่งบัดนี้ยังไม่เป็นประชาธิปไตยเลย สาเหตุที่สำคัญก็คือความไม่เข้าใจในเนื้อหาของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่เข้าใจในเนื้อหาของประชาธิปไตยนั้น คือ การใช้เสรีภาพของคนไทย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เห็นว่าพฤติกรรมการใช้เสรีภาพของคนไทยโดยทั่วไปจะเป็นไปในลักษณะที่ว่าทำอะไรก็ตามใจตนเอง ขาดความรับผิดชอบ (พระเทพเวที, 2532, น.7) ลักษณะเช่นนี้ทำให้ประชาธิปไตยของไทยไม่พัฒนาเพราะเสรีภาพเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย เมื่อใช้ผิดก็ไม่สามารถสร้างประชาธิปไตยได้ เสรีภาพในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ถูกต้องจักควบคุมตนเองให้มัน จะต้องควบคู่ไปกับความรับผิดชอบในการปกครองตนเอง คือการรู้จักทำในสิ่งที่ควรจะทำและในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ ประชาธิปไตยนั้นกล่าวอีกอย่างก็เป็นการปกครองของคนที่ปกครองตนเองได้ หรือว่ารู้จักใช้เสรีภาพในทางที่ถูกต้องคือใช้เสรีภาพในการทำให้ชีวิตดีขึ้น และใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ในการทำให้ชีวิตของตนให้เจริญงอกงามและเกื้อกูลต่อสังคม (พระเทพเวที, 2532, น.8)

2.2 ตามแต่ล้าหน้า บางอย่างที่สังคมไทยตามแบบอย่างตะวันตก แล้วก็ล้าหน้าตะวันตกไปนั้น เช่น กิจการบันเทิง ต่างๆ เป็นต้นว่า บาร์ ไนต์คลับ อาบอบนวด ปรากฏว่าสิ่งเหล่านี้สังคมไทยดำเนินการได้ดีล้าหน้าตะวันตกจนกระทั่งสิ่งเหล่านี้มันมีกันทั่วไปในประเทศแทบจะกลายเป็นสัญลักษณ์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวต่างชาติ เห็นได้จากการตีแผ่ในหนังสือต่างๆ หรือที่ปรากฏเป็นข่าวดังอยู่

2.3 ตามแต่ไม่ครบกระบวนการ การตามแต่ไม่ครบกระบวนการนั้น เช่น ความเจริญในตะวันตกนั้นเกิดจากการเป็นผู้ผลิตเองในเบื้องต้น แล้วจึงส่งมาสู่การเป็นผู้บริโภค การผลิตเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเจริญ แต่สังคมไทยที่ไปตามแบบอย่างตะวันตกนั้น ปรากฏว่าเอาเฉพาะในส่วนของการบริโภค ไม่ตามเอาส่วนของการผลิตมาด้วย กระบวนการสร้างความเจริญในสังคมไทยจึงไม่ครบ ดังนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นคือค่านิยมในการบริโภค โดยไม่มีค่านิยมในการผลิต จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่สำคัญในการทำให้สังคมเกิดปัญหาต่างๆ ตามมา

2.4 ตามในทางที่ผิด ในบรรดากระบวนการการตามแบบอย่างตะวันตกนั้น การตามในข้อสุดท้ายนี้คือการตามแบบอย่างที่ผิดพลาดของเขาคือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด มีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นถึงการเลียนแบบในสิ่ง ที่ผิด แต่ที่สำคัญมากและเป็นต้นเหตุของปัญหาจริงๆ ในทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์คือการรับเอาแนวความคิดการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาด้วยความหลง ตื่นใจ ชื่นชม ว่าเป็นแนวทางที่นำมาสู่ความเจริญและการพัฒนามาสู่ประเทศ การพัฒนาแบบสังคมอุตสาหกรรมทำให้สังคมเจริญเติบโต ชีวิตได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างมากมายก็จริง แต่ในระยะยาวแล้วการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมจะนำพาไปสู่จุดจบในตัวเอง ปรากฏการณ์การเจริญเติบโตของสังคมอุตสาหกรรมจึงควบคู่ไปกับการเติบโตของปัญหาต่างๆ เพราะปรัชญาวิวัฒนาการอุตสาหกรรมคือ การเอาชนะความขาดแคลน (พระเทพเวที, 2531, น.28) จุดตั้งของการพัฒนาจึงอยู่ที่วัตถุเพื่อสร้างเสริมสิ่งที่ขาดแคลนโดยไม่ใส่ใจคุณค่าด้านจิตใจ ดังนั้นยังพัฒนามนุษย์กลับยิ่งรู้สึก ว่าขาดแคลนเพราะความอยากอันไม่มีที่สิ้นสุด การพัฒนาเป็นไปเพื่อเสริมการมีอัตตา คือ กิเลส ตัณหา ไม่ใช่เพื่อการละอัตตา คือสร้างความสว่าง ความหลุดพ้นให้แก่จิตใจ ธรรมชาติถูกมองเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์คือนายธรรมชาติ การพัฒนาจึงขาดความสมดุลไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ แม้วิทยาการต่างๆ จะก้าวหน้าและมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์มากมาย แต่มนุษย์กลับมีปัญหานานัปการทั้งชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อม (พระเทพ เวที, 2532, น.147-166)

สำหรับมองสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน แต่ก่อนนี้วัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษาของมวลชนดังที่ทราบกันอยู่แล้วต่อมารัฐได้เริ่มรับการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามา

การศึกษาแบบใหม่ที่รับเข้ามาดำเนินการนั้นอย่างหนึ่งก็คือการศึกษามวลชนนั้นก็มีหลักการอันหนึ่งคือ ให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษา ที่นี้ต่อมาเมื่อรัฐได้ดำเนินการศึกษามวลชนมาเป็นเวลาพอสมควร ก็ปรากฏผลว่ารัฐไม่สามารถทำให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายนี้ได้ ปรากฏว่าคนยังไม่มีเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษา โอกาสจะขึ้นต่อสภาพภูมิศาสตร์ คือ ว่าอยู่ในกรุงหรืออยู่ในชนบท อยู่ในเมืองในตลาดหรืออยู่บ้านนอก และขึ้นต่อฐานะทาง เศรษฐกิจ เป็นลูกคนยากจนหรือร่ำรวย ผู้ที่อยู่ในสภาพเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิศาสตร์ที่อานวย ก็เข้าถึงการศึกษาของรัฐสามารถเรียนสูงๆ ได้ แต่คนที่ไม่มีโอกาสอย่างนั้นไม่สามารถเดินในระบบของรัฐ ก็เลยไปเข้าระบบของวัด ซึ่งเป็นระบบเดิมตามประเพณีที่ถือว่ายากเล็กลงแล้ว ไม่ถือว่าเป็นการศึกษาของมวลชน มีผู้ที่คอยโอกาสเหล่านี้ซึ่งได้ไปอยู่วัด ได้บวชเณร บวชพระแล้วก็ได้มีโอกาสขึ้นบ้าง เรียนสูงขึ้นมาทีละอ่อยๆ ย้ายถิ่นฐานเข้ามาจนกระทั่งเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ในที่สุดก็ได้ทำให้เกิดผลอันหนึ่งคือ ได้ทำให้วัดในกรุงเทพฯ กลายเป็นชุมชนชนบทกลางกรุงฯ นี้เป็นชุมชนชนบท กลางกรุงชุมชนที่ 1 ท่านทั้งหลายลองไปศึกษาดู ไปถามดูง่ายๆ ก็ได้ตามวัดต่างๆ ในกรุงเทพฯ นี้ แต่ว่าต้องเอาพระใหม่ออกก่อน พระที่บวชใหม่ 3 เดือนนี้เป็นชาวกรุงเทพฯ เอาพระ 3 เดือนนี้ออกแล้ว จะเหลือแต่พระชนบทแทบทั้งหมด อันนี้เป็นชุมชนชนบทกลางกรุงชุมชนที่ 1 ต่อมาอีกด้านหนึ่งเพราะการพัฒนาที่ไม่สมดุลระหว่างเมืองกับชนบท เป็นเหตุให้คนชนบท เข้ามาหางานทำในกรุงในระยะยาวนานขึ้นปรากฏว่า ได้เกิดชุมชนชนบทแห่งที่ 2 ขึ้นในกลางกรุง คือสลัม สลัมหรือชุมชนแออัด นี้เป็นชุมชนชนบทกลางกรุงแห่งที่ 2

สรุปได้ว่า เพราะการค้นคว้าแสวงหาโอกาสในสังคมไทยได้เกิดชุมชนชนบทขึ้น 2 กลุ่มในกรุงเทพฯ ผู้แสวงหาโอกาสทางการศึกษาได้ทำให้วัดในกรุงเทพฯ กลายเป็นชุมชนชนบทกลางกรุง แห่งที่ 1 และผู้แสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจได้ทำให้เกิดชุมชนชนบทกลางกรุงแห่งที่ 2 คือสลัม พูดได้ว่า ในกรุงเทพฯ วัดเป็นชุมชนชนบททางการศึกษา สลัมเป็นชุมชนชนบททางเศรษฐกิจ วัดใน กรุงเทพฯ ทั้งหมดมี 399 วัด ในปัจจุบันมีชาววัดทั้งพระเณรทั้งเด็ก (เด็กนักเรียนที่มาอยู่วัดก็เหมือนกัน มาจากชนบทแต่มาเรียนในระบบของรัฐ) มี 32,000 เศษ ส่วนสลัม หรือชุมชนแออัดในกรุงเทพฯ มีประมาณ 400 แห่ง แต่มีคนอยู่หลายแสนคน สมาชิกในชุมชนวัดส่วนมากเป็นบุคคลวัยเก่าเรียน ส่วนสมาชิกชุมชนสลัมเป็นคนในครอบครัวทุกระดับวัย ในที่นี้เราไม่มีเวลาที่จะพิจารณานาน ก็จะพูดแต่เพียงเสนอเป็นข้อคิดไว้สำหรับเอาไปพิจารณากันว่า ในขณะที่เรายังไม่สามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้ดีกว่าที่เป็นอยู่ ในระหว่างชุมชนชนบทกลางกรุง 2 ประเภทนี้ เราจะชอบอย่างไร และควรจะทำปฏิบัติอย่างไรต่อชุมชนทั้ง 2 นี้

การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างสังคมไทยกับ สังคมอเมริกัน ท่านถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน เพราะต้องการดูว่าเราพัฒนาอย่างอเมริกันนั้นเป็นการพัฒนาตามเขาจริงหรือแล้ว ก็จะได้ผลอย่างไร ตลอดจนถึงว่าเราควรจะตามเขาหรือไม่ และเขามีผลเสียอะไรที่เราควรหลีกเลี่ยงได้ เราควรจะต้องเลือกเอาแต่แง่ดีอย่างไร เป็นคำถามที่ควรจะต้องสนใจทั้งสิ้น เป้าหมายและแรงจูงใจในการรับอารยธรรมตะวันตกตอนที่เรานำมาปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยเมื่อ 100 ปีมาแล้ว คือศตวรรษที่แล้วในสมัยประมาณรัชกาลที่ 5 สิ่งที่จะบอกถึงแรงจูงใจตลอดจนจิตสำนึกในทางสังคมของเรา คือตอนนั้น ได้มีแรงกระแทกจากการบีบ คั้นของลัทธิอาณานิคม ความเจริญของตะวันตกเข้ามาพร้อมกับลัทธิอาณานิคมอันนี้เป็นแรงบีบคั้น และเป็นสิ่งที่ทำให้บ้านเมืองเราต้องเร่งพัฒนาตัวเองให้เจริญทันเขา เพื่อจะได้สามารถป้องกันตัวเองอยู่ได้ รักษาประเทศชาติให้คงอยู่ไม่ตกเป็นอาณานิคม เห็นได้ชัดเจนทีเดียวว่า ตอนนั้นมีเป้าหมายอันนี้ซึ่งเป็นจิตสำนึกอันแรงกล้า จากเป้าหมายและจิตสำนึกกลางที่เป็นแกนร่วมนี้ ในด้านการศึกษา ก็มีสิ่งที่สะท้อนให้เห็นจิตสำนึกอันนี้ เช่นเดียวกัน เช่นว่า เมื่อดำเนินการศึกษาทางรัฐก็ต้องเริ่มให้มีการศึกษาวิชาการที่จะนำไปใช้ในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยก่อน

3. วิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาสังคมตามทัศนะสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย

3.1 นำพุทธธรรมมาแก้ปัญหของไทย พุทธธรรมที่จะนำมาใช้ในการแก้ปัญหากสังคมการเมืองไทย พุทธธรรมนั้นมีหลักการใหญ่อยู่ว่า การแก้ปัญหาหรือการพัฒนามนุษย์ต้องทำจาก 2 ด้านเข้าประสานบรรจบกัน สองด้านนี้คืออะไร อันที่ 1 คือ ทำจากข้างนอก เข้ามาหาข้างใน เรียกว่า วินัย อันดับที่ 2 ทำจากข้างในออกไปข้างนอก เรียกว่าธรรม พุทธศาสนามีหลักการใหญ่นี้ เรียกว่า ธรรมกับวินัย รวมกันเป็นชื่อเรียกเดิมของพระพุทธศาสนาว่า ธรรมวินัย หลักนี้มักจะลืมนกันเสีย และถ้ามองแต่ธรรมก็จะบอกว่าพุทธศาสนานี้แก้ปัญหาแต่ข้างในไม่เอาใจใส่ข้างนอก ความจริงท่านถือ ว่าต้องเอา 2 อันควบประสานและบรรจบกัน วินัยคืออะไร วินัยไม่ใช่ความหมายแคบๆ ที่เข้าใจในภาษาไทย วินัย คือ ระเบียบชีวิตและระบบของสังคม ที่วางขึ้น โดยสอดคล้องกับธรรมชาติความเป็นพื้นฐาน ธรรมคืออะไร ธรรม คือหลักความจริง ความถูกต้องดีงาม ที่เราแนะนำเรียนรู้กัน ใช้ในการอบรมฝึกฝนตน นี้เป็นหลักการใหญ่

เรื่องที่ 1 ที่น่าจะนำมาคือ ข้อถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาการพัฒนาที่พุทธศาสนาถูกกล่าวหาบ่อยๆ ซึ่งอาจมองว่าถึงเวลานี้เราควรจะหันไปได้เสียที เพราะถ้าไม่หันแล้วเราจะแก้ปัญหากันไม่ได้ เดินต่อไปไม่ได้ คือปัญหาเรื่องความอยาก เมื่อถึงนี้อาจมองได้ว่า ในการแก้ปัญหของสังคมไทย งานอย่างหนึ่งที่จะต้องส่งเสริมให้เกิดความอยากที่ชอบธรรม ในระยะเวลาที่ผ่านมาเท่าที่สังเกตดู มีคน 2 พวก ฝ่ายหนึ่งบอกว่าการพัฒนาประเทศพัฒนาสังคมนั้น จะต้องให้คนเกิดความอยาก อยากร่ำอยากรวย อยากมีสิ่งฟุ่มเฟือยใช้ อยากได้ยศได้ตำแหน่ง อยากหุรหุระอะไรเป็นต้น แล้วเขาจะได้เร่งทำงานแล้วจะพัฒนาประเทศได้สำเร็จ นี่เป็นแนวหนึ่ง และอีกพวกหนึ่งก็บอกว่า ความอยากเป็นตัณหา พุทธศาสนาสอนให้ละตัณหา ชาวพุทธจึงต้องเป็นคนไม่มีความอยาก ต้องเป็นคนคอยดับตัณหา เมื่อต้องพยายามลดตัณหา ดับความอยาก ชาวพุทธก็พยายามแสดงตัวว่าเป็นคนไม่อยาก ใ้ออยากคืออะไร ชักจะมีลักษณะบุคลิกภาพแบบเป็นคนไม่อยากได้อะไร เป็นคนไม่มีความอยาก ชาวพุทธที่ดีก็ชักจะกลายเป็นคนเซื่องๆ หงอยๆ ไป ที่นี้ที่ถูกเป็นอย่างไร เป็นเรื่องน่าพิจารณา ในที่นี้ทั้ง 2 ฝ่ายนี้ผิดทั้งคู่ ทำไม? วิธีที่ 1 นั้นจะทำให้เกิดการพัฒนาหลอกๆ พัฒนาผิดพลาด หลงทางอย่างที่ฝรั่งเรียกว่า False Development หรือ Misdirected Development หรืออาจจะเกิดเป็นสภาพ “ทันสมัยแต่ไม่ได้พัฒนา” อย่างเมื่อกี้ หรืออาจจะเป็นอีกอันที่ว่า “ทันสมัยแต่หายนะ” ก็ได้ การพัฒนาวิธีแรกจะนำไปสู่สภาวะอย่างนี้ โดยการส่งเสริมความอยาก ส่วนวิธีที่ 2 พวกหลังที่ว่าอยากอะไรไม่ได้ เดี่ยวไม่เป็นชาวพุทธ อันนี้ก็เป็นการเข้าใจผิดต่อพุทธธรรม เรื่องนี้เราจะต้องมาทำความเข้าใจกันก่อน

ความอยากนี้ ในทัศนะของพุทธธรรมคืออะไร ในแง่ของพุทธธรรม ปัญหาไม่ใช่อยู่ที่ว่าอยากหรือไม่อยาก แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าอยากอะไรดี อยากรอะไรไม่ดี อยากรอย่างไรผิด อยากรอย่างไรถูก ปัญหาอยู่ที่นี้ ขอทำความเข้าใจเพียงว่า ในพุทธธรรมนั้นท่านแบ่งความอยากเป็น ๒ อย่าง

1. ความอยากเสพสวดย ปรนเปรอตนเอง
2. ความอยากที่เกี่ยวกับความรู้และการกระทำที่ถูกต้องดีงาม

ความอยากอย่างที่ 1 ท่านเรียกว่า ตัณหา เป็นความอยากที่ก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนา เช่น การทุจริต การหาผลประโยชน์ในทางลัด ความเกียจคร้านมัวเมา เป็นความอยากที่ต้องควบคุม หรือจะต้องเบนทิศทางให้หันมาเป็นประโยชน์หรือเป็นไปในทางบวก ขอให้คิดดูอย่างที่อาจมองได้ว่าเมื่อกี้ แม้แต่ของตะวันตกตอนที่เป็นสังคมอุตสาหกรรม (Industrial Society) ตอนที่เขากำลังสร้างตัว 40-50 ปีมาแล้ว จริยธรรมของเขาเป็นจริยธรรมแบบข่มระงับดับตัณหา คือเป็นจริยธรรมที่สอนให้คนต้องคอยระงับความอยากแบบนี้ ไม่ยอมตามใจตัวและไม่พยายามแสวงหาความสุข และเขาก็ได้สร้างสังคมของเขาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาได้ด้วยจริยธรรมอันนี้

ความอยากอย่างที่ 2 เรียกว่า ฉันทะ เป็นความอยากที่จำเป็นในการแก้ปัญหาทุกชนิด เรียกชื่อเต็มว่าธรรมฉันทะ ธรรมฉันทะนี้คือสิ่งที่จะต้องสร้างความเข้าใจกันต่อไป ถ้าแปลง่ายๆ ก็แปลว่า อยากในธรรมหรือใฝ่ธรรม ธรรมแปลว่าอะไร ในแง่หนึ่ง ธรรมแปลว่าความจริง ความจริงคืออะไร ความจริงเป็นสิ่งอันพึงรู้ การที่เราเกี่ยวข้องกับความจริงก็คือการที่ต้องรู้ เพราะฉะนั้น ฉันทะในแง่เกี่ยวกับความจริง จึงแปลว่าอยากรู้หรือใฝ่รู้ หมายถึงอยากรู้ความจริง คำว่าฉันทะในลักษณะที่ 1 คือความอยากรู้ ใฝ่รู้ ที่นี้ธรรมในแง่ที่ 2 แปลว่าความถูกต้อง ความดีงาม ความถูกต้อง ความดีงามเป็นอย่างไร ความถูกต้องความดีงามเป็นสิ่งอันพึงปฏิบัติ หรือเป็นสิ่งที่พึงทำให้เกิดให้มีขึ้น เพราะฉะนั้นฉันทะในแง่นี้ก็แปลว่าอยากทำหรือต้องการทำ คืออยากทำสิ่งดีงาม อยากทำให้ความถูกต้องความดีงามเกิดมี เป็นจริงขึ้น

รวมความว่า ฉันทะแปลว่าความอยากรู้ ความใฝ่รู้และความอยากทำ ใฝ่ทำ ท่านถือว่า ฉันทะนี้เป็นธรรมแกนกลางของการพัฒนา เป็นสิ่งที่การศึกษาจะต้องสร้างขึ้นให้ได้ แล้วเราจะไม่มีปัญหาเรื่องอยากหรือไม่อยาก เลิกพูดกันได้เลย เรื่องนี้สำคัญมาก เราจะต้องแยกให้ได้ว่าความอยากอย่างไรเป็นตัณหา ความอยากอย่างไรเป็นธรรมฉันทะ ยกตัวอย่าง แม้แต่การสร้างระเบียบวินัย ถ้ามีตัณหาหรืออยากด้วยตัณหาแล้วสร้างไม่สำเร็จแต่ตรงข้ามจะทำให้ขาดระเบียบวินัยเป็นอย่างยิ่ง ในสังคมที่ขาดระเบียบวินัยกันนักก็เพราะเรื่องตัณหาแหละ ถ้าจะให้ระเบียบวินัย จะต้องมีฉันทะ คนที่มีตัณหาจะเห็นแก่การเสพสวดยผลประโยชน์ส่วนตน ระบบตัณหาคือระบบผลประโยชน์ ระบบเอาแต่ให้ตัวได้ เอาแต่ตัวสะดวกสบายเชื่อว่า ในสังคมที่เป็นอย่างนี้ แม้แต่กระดาษพิมพ์ดีดก็ไม่มีวินัย ขอให้ลองสังเกต แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในสังคมของเรานี้ กระดาษพิมพ์ดีดอย่างขนาดพับสามนี้มันไม่เท่ากัน ซ้อมาจากร้านหนึ่งอาจจะสั้นหน่อย อีกร้านอาจจะยาวหน่อย แคมป์กว้างบ้าง ได้ทราบบ้างที่เขาหาทางให้ตัดได้มากๆ จึงตัดให้สั้นหรือแคมเข้ามาหน่อย เพื่อจะได้ตัดมันได้หลายๆ ครั้ง ปริมาณจะได้เพิ่มขึ้น จะได้ผลประโยชน์กำไรมากๆ พอหาผลประโยชน์แบบนี้ เห็นแก่โลภะ ตัณหาครอบงำ ก็ไม่มีวินัย กระดาษก็ไม่มีวินัย (พระธรรมปิฎก, 2541, น.58-63)

เมื่อนำเอาหลักการดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับกรอบแบบประชาธิปไตยอันมีสาระสำคัญแล้วคือการปกครองที่ทำให้คนมีคุณภาพพร้อมที่จะปกครองตนเองได้ ในแง่นี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มองเห็นว่าหลักธรรมทุกอย่างในพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักประชาธิปไตย เพราะเป็นเรื่องของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและให้รู้จักการปกครองตนเองได้ แต่จะต้องมองให้ถูกแง่และปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักเท่านั้น หลักธรรมนั้นมีไว้ให้ทุกคนปฏิบัติ คือ ต้องมอง

หลักธรรมตามความรับผิดชอบของตนเอง ไม่ใช่เรียกจากผู้อื่น มองในแง่นี้แล้วหลักธรรมทุกอย่างก็เป็นเรื่องที่จะทำให้เกิดประชาธิปไตย (พระเทพเวที, 2532, น.10-11)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มองเห็นว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาลัทธิสังคมนิยมไทยนั้นจะต้องใช้พุทธธรรมนำหน้า นำเอาหลักธรรมไปประยุกต์ใช้จึงจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ดี และท่านยังกล่าวว่าการปฏิบัติธรรมนี้มีหลักการเพื่อความรับผิดชอบต่อสังคมและปฏิบัติตามหน้าที่ที่เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีของผู้ที่ปฏิบัติตามสภาพชีวิตนั้นๆ มุ่งให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น การที่มีการกล่าวหาว่าหลักธรรมบาง อย่าง เช่น ความสันโดษ และเรื่องกรรม จะขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของสังคมนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มองเห็นว่าย่อมต้องเกิดจากความคลาดเคลื่อนบางประการ ซึ่งอาจจะเป็นความคลาดเคลื่อนของผู้กล่าวนั้นเอง หรือความคลาดเคลื่อนในการประพฤติปฏิบัติของตัวบุคคล หรืออาจถึงกับเป็นความคลาดเคลื่อนในการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่เชื่อถือสืบต่อกันมาก็ได้ ซึ่งความคลาดเคลื่อนในการประพฤติปฏิบัติอาจเกิดจากการตีความหมายหลักธรรมผิดไปซึ่งสืบเนื่องมาจากเหตุหลายอย่าง เช่น (พระราชวรมนี, 2529, น.272-274)

1. ความไม่รู้จริงเพราะขาดการศึกษา หรือศึกษาไม่พอ
2. สภาพความเป็นอยู่ผลักดันให้นำมาเป็นเหตุผลอ้างให้ประพฤติเช่นนั้น
3. ผู้สอนหรือผู้เผยแพร่สอนให้คลาดเคลื่อนเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
4. การยึดติดแต่เพียงแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม
5. การเห็นแก่ความง่าย ตีความให้เข้ากับความต้องการของประชาชน
6. สมองความต้องการของผู้มีอำนาจ

ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องพยายามช่วยกันศึกษาหาความหมายของหลักธรรมให้ถูกต้องชัดเจนการที่มีนักวิชาการต่างประเทศบางคนมาทำการวิจัยสังคมไทยแล้วสรุปว่า สาเหตุที่ประเทศไทยนั้นไม่พัฒนาหรือพัฒนาช้า เพราะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาบางอย่างเป็นสิ่งกีดขวางเรื่องนี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เห็นว่าเป็นเพราะนักวิชาการเหล่านั้นมองพระพุทธศาสนาอย่างผิวเผินไม่รู้จริงถ่องแท้ ซึ่งคนไทยก็มีส่วนสนับสนุนให้ชาวต่างชาติเหล่านั้นเข้าใจคลาดเคลื่อนด้วยการให้ข้อมูลที่ผิดพลาด แล้วก็มีนักวิชาการไทยและปัญญาชนอีกมากมายที่เชื่อไปกับการวิจัยของชาวต่างประเทศ เรื่องที่ถูกโจมตีกันมากนั้นก็คือเรื่องการให้ละความอยากคือตัณหา ว่าเป็นเหตุให้คนไทยไม่ยกสร้างสรรคอะไร ความสันโดษทำให้ไม่ยกสะสมไม่ยกพัฒนาอะไร ความเชื่อเรื่อง

กรรมทำให้คนไทยยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ไม่คิดเปลี่ยนแปลงอะไร ไม่คู้้นรน ซึ่งในทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เรื่องความอยาก ความสัน โดษ และเรื่องกรรมนั้นเป็นหลักที่สำคัญในการพัฒนาคนและพัฒนาสังคมประเทศชาติ แต่ต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ถูกต้องแก่แท้ โดยสรุปได้ดังนี้คือ (พระราชวรมุนี, 2530, น.89-162)

ความอยาก

ในแง่พุทธธรรมนั้นปัญหาไม่ใช่อยู่ที่ว่าอยากหรือไม่อยาก แต่อยู่ที่ว่าอยากอะไรดี และอยากอะไรไม่ดี ซึ่งในพุทธธรรมแบ่งความอยากออกเป็น 2 อย่าง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552, น.486)

1. ความอยากเสพเสวยปรนเปรอตนเอง ความอยากอย่างนั้นเรียกว่า “คันทหา” เป็นความอยากที่ก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนา เช่น การทุจริต การหาผลประโยชน์ทางลัด ความเกียจคร้าน มั่วเมา ความอยากประเภทนี้ต้องกำจัดและควบคุม
2. ความอยากที่เกี่ยวกับความรู้และการกระทำที่ถูกต้องดีงาม ความอยากอย่างนี้เรียกว่า “ฉันทหา” เป็นความอยากที่จำเป็นในการแก้ปัญหาทุกชนิด เป็นแกนกลางของการพัฒนาประเทศ ความอยากประเภทนี้การศึกษาจะต้องสร้างขึ้นมาให้ได้

ความสันโดษ

ในแง่พุทธธรรม ความสันโดษ หมายถึง ความยินดีในสิ่งที่ตนมีซึ่งได้มาโดยชอบธรรม หรือการมีความพอใจ ความสุขกับสิ่งที่ได้มาเป็นของตนด้วยริ้วแรงและความเพียรพยายามของตนโดยชอบธรรม หลักการของความสันโดษนั้นคือแสวงหาปัจจัยสี่ด้วยความขยันหมั่นเพียรอย่างจริงจังโดยทางที่ถูกต้องซึ่งเหมาะสมกับสภาวะและฐานะของตน พอใจและมีความสุขได้ด้วยสิ่งที่ตนหามาได้โดยชอบธรรมนั่นเอง เอาเวลา ความคิด และแรงงานมาอุทิศให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ ซึ่งในส่วนของบรรพชิตนั้นพระพุทธองค์ทรงเน้นเรื่องความสันโดษมากและความมุ่งหมายของสันโดษ สำหรับบรรพชิตก็แตกต่างออกไปจากฆราวาส เนื่องจากบรรพชิตนั้นพระพุทธองค์ไม่ประสงค์ให้สะสมปัจจัยสี่ หากแต่พึงมีพอเป็นอยู่ได้ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้กังวลทางวัตถุไปไหนมาไหนไม่สะดวก และได้ทุ่มเทเวลาให้กับการบำเพ็ญสมณธรรมและปฏิบัติสมณกิจได้อย่างเต็มที่ ในส่วนของฆราวาสนั้นทรงเน้นการแสวงหาปัจจัยสี่ด้วยความขยันหมั่นเพียรและชอบธรรม ไม่ได้สอนให้หยุดการสะสมหรือการแสวงหาความร่ำรวย และความจนไม่ใช่สิ่งที่ทรงสนับสนุน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความยากจนเป็นทุกข์ในโลกสำหรับคฤหัสถ์” และ “สิ่งที่น่ารังเกียจในโลกคือความยากจนและหนี้สิน” (พระราชวรมุนี, 2528, น.28) แต่ทรงเน้นถึงการแสวงหาทรัพย์และสะสมทรัพย์โดยทางที่ ถูกต้องและชอบธรรมเท่านั้น การได้มาซึ่งทรัพย์และมีทรัพย์ไม่ใช่เป็นจุดหมายในตัวแต่

เป็นเพียงอุปกรณ์สำหรับสนับสนุนการทำสิ่งที่ดีงามเพื่อชีวิตตนเองและชีวิตของผู้อื่น สันโดชนั้นเมื่อใช้กับบรรพชิตและฆราวาสความหมายและขอบเขตจึงแตกต่างกันออกไปแต่ก็มีข้อที่เหมือนกันคือ ไม่ให้หมกมุ่นอยู่กับการฟังเพื่อบารโหิตน ให้ทุ่มเทเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างจริงจังและทรงสอนไม่ให้สันโดช 2 ประการ คือ ไม่ให้สันโดชในกุศลธรรมทั้งหลาย และไม่ให้สันโดชในความเพียร (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552, น.800) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถึงสันโดชเกือบทุกครั้งที่จะตรัสสอนเรื่องความเพียรด้วยเสมอเพราะเป็นธรรมที่ควบประสาน แต่เวลาที่คนเอามาใช้กลับไม่พูดถึงความเพียรและยังเข้าใจผิดๆอีก เมื่อขาดการตระหนักถึงวัตถุประสงค์ความเป็นอุปกรณ์และความสัมพันธ์กับธรรมอื่นๆ การมองสันโดชจึงเขวออกนอกทางไม่ตรงจุดหมายและกลายเป็นธรรมที่เฉื่อยชาไป ผลเสียหายจึงเกิดขึ้น ดังนั้นจึงต้องศึกษาให้เข้าใจ โดยถ่องแท้ซึ่งจะทำให้คุณค่าและประโยชน์มากในการนำไปปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552, น.589) อย่างเช่นการนำเอาสันโดชไปประยุกต์ใช้ในทางสังคมระดับชาติ ก็อาจแปลความหมายเป็นความพอใจในผลิตผลของประเทศของตน ความพอใจ ภูมิใจในสิ่งที่เป็นชาติตน และร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ผลสำเร็จให้เป็นสมบัติของชาติตนด้วยความเพียรและอดทน (พระเทพเวที, 2532, น.155)

พุทธธรรมนั้นเป็นกรรมวาท กิริยาท และวิริยาท คือเป็นคำสอนแห่งการกระทำ (ด้วยตนเอง) แห่งความเพียร (ด้วยฉันทะ) หลักธรรมทั้งหลายนั้นย่อมสอดคล้องกันและเป็นไปตามหลักการ การมองว่าพุทธธรรมบางประการนั้นเป็นเหตุแห่งการเฉื่อยชาก็เพราะความเข้าใจผิดการศึกษาพุทธธรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญยิ่งเพื่อจะได้นำไปใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับภาวะการณ์ต่างๆ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ในขณะนั้นๆแล้ว ยังทำให้มีความภูมิใจศรัทธาเลื่อมใสมากยิ่งขึ้นว่า พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นรากเหง้าของสังคมไทยนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนในการที่จะศึกษาและทำความเข้าใจให้ถูกต้อง โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดและเผยแผ่พุทธธรรมโดยตรงจะต้องศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง เผยแพร่ตรงตามพุทธประสงค์ พุทธธรรมก็จะมิมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสังคมการเมือง ซึ่งก็เท่ากับว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสังคมการเมืองนั้นด้วย

ดังนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ชี้ให้เห็นว่า พุทธธรรมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นและมีคุณค่าอย่างยิ่งในการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศหรือแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง เพราะหลักพุทธธรรมนั้นอยู่ที่ความรับผิดชอบต่อนตนเองและการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างดีที่สุดเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่น แต่ด้วยความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนหรือเข้าใจผิดนั้น จึงทำให้เชื่อกันว่าหลักพุทธธรรมบางประการอย่างเช่น สันโดช และ กรรม เป็นหลักธรรมที่ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนากลายเป็นหลักธรรมที่ขัดขวางในการพัฒนาประเทศ จึงจะต้องศึกษาและทำ

ความเข้าใจในพุทธธรรมให้ต้องแท้ มองให้ถึงแก่นและสัมพันธ์กับหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยกัน โดยตลอด

3.2 การพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมนี้ก็เป็นเหมือนกับตัวบุคคล หรือเป็นเหมือนกับชีวิตหนึ่ง คือ ตัวบุคคลนั้นย่อมประกอบด้วยอวัยวะต่างๆ มีแขน มีขา มีหู มีตา ปาก ฟัน เป็นต้น แต่มันจะมีส่วนที่เป็นแกนที่สำคัญมาก คือสมองและหัวใจ ถ้าหากว่าสมองและหัวใจไม่มีแล้ว ร่างกายก็จะทำงานไม่ได้หรืออาจจะไม่มีชีวิตอยู่ วัฒนธรรมนี้ก็เช่นเดียวกันย่อมมีองค์ประกอบมากมาย เช่น มีศิลปกรรม มีวรรณคดี มีดนตรี มีวิถีความเป็นอยู่ของคน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรม แต่ถ้าวัฒนธรรมมีแค่เพียงองค์ประกอบเหล่านี้บางที่มันก็มีสภาพเป็นเพียงมรดก มรดกก็คือของเหลือจากผู้ที่ตายไปแล้ว มันอาจทำให้เราวนระลึกไปถึงอดีตด้วยความภูมิใจ แต่มันก็ไม่มั่นคงในเมื่อไม่มีชีวิตดำรงอยู่ ส่วนที่เป็นแกนกลางของวัฒนธรรม ก็คือภูมิจิตภูมิปัญญาของวัฒนธรรมนั้น ซึ่งเป็นตัวจิตใจและเป็นสมอง ภูมิปัญญานั้นมีอยู่หรือไม่ ต้องดูที่ความมั่นใจหรือภูมิใจของคนในชาติ หมายความว่าคนในชาติต้องมีความมั่นใจในภูมิจิตและโดยเฉพาะภูมิปัญญาแห่งวัฒนธรรมของตน แล้ววัฒนธรรมนั้นจึงจะดำรงชีวิตอยู่และสืบต่อไปได้

ถ้าหากว่าเราไม่มีความมั่นใจในภูมิปัญญาแห่งวัฒนธรรมของตนแล้ว ชีวิตของวัฒนธรรมนั้นก็ไม่มีอยู่ คนของเราจะไปนิยมเลื่อมใสตามอย่างวัฒนธรรมข้างนอกได้ง่าย อย่างในปัจจุบันนี้ ทำไมคนของเราไปเลื่อมใสตามอย่างวัฒนธรรมข้างนอก ทั้งๆ ที่ประจักษ์พยานหลักฐานทั้งด้านวัตถุและแบบแผนแห่งวัฒนธรรมแห่งชาติเรานี้ก็ยังมีอยู่มากมายเหลือเกิน แวดล้อมตัวเราทั่วไปหมด ทั้งวัดวาอาราม ศิลปะ ดนตรี วรรณคดีของไทย ก็ยังมีอยู่ แต่ถ้าไม่มีภูมิปัญญาที่จะเป็นเครื่องดำรงชีวิตนั้นไว้ มันก็จะเหมือนสิ่งที่ยาแล้ว เราเห็นวัฒนธรรมต่างชาติแล้วเราภูมิใจที่จะรับเพราะอะไร เพราะคนของเรา (เอาใจออกห่าง!) ไปมีความภูมิใจในภูมิปัญญาของวัฒนธรรมต่างชาติอื่น เห็นว่าชาติอื่นนั้นเขามีสติปัญญาสูงกว่า สามารถสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองได้เฟื่องฟูกว่า ครั้นแล้วสิ่งที่ชาวต่างชาติอื่นทำหรือแสดง ไม่ว่าจะเป็นอย่างอะไร เช่น พอให้ได้ชื่อว่ามาจากเมืองฝรั่งเท่านั้น เราก็รับทันที โดยไม่ได้ใช้ความคิดด้วยซ้ำไป หรือพอให้ได้ชื่อว่ามาจากเมืองฝรั่งเท่านั้น เราก็ตั้งหูฟังทันที มีศรัทธาคงเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้เพราะไปปลงใจเชื่อในภูมิปัญญาของเขาเสียก่อนแล้ว ฉะนั้นก็ไม่ต้องคิดว่าสิ่งที่เขาพูดแสดงหรือนำเข้ามานั้น จะถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์ มีสาระหรือไม่ เรากลายเป็นทำอะไรตามๆ เขาไปโดยไม่ใช้ภูมิปัญญา แสดงถึงการที่มีใจเพียงขาดความภูมิใจในภูมิปัญญาแห่งชาติของตนเท่านั้น แต่กลายเป็นไม่มีภูมิปัญญาเอาเสียเลย

ขณะนี้คนในสังคมไทยเหมือนถูกแบ่งแยกออกเป็นสองพวก พวกหนึ่งคือคนสมัยใหม่ ที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งพูดได้ว่าได้รับการศึกษาในแนวอารยธรรมของตะวันตกเป็นหลัก อีกพวกหนึ่งคือคนในสังคมเดิมแบบสังคมประเพณี

พวกที่ 1 คือคนที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ ปรากฏว่ามีลักษณะสำคัญสองอย่าง คือ ด้านหนึ่งเป็นผู้ที่ถือกันว่าเป็นคนมีการศึกษาสูง แม้จะไม่สู้มีความซาบซึ้งเข้าใจในวัฒนธรรมไทย และส่วนมากหรือจำนวนมากมาย ไม่มีความภูมิใจ ไม่สนใจในวัฒนธรรมของตนเอง แต่เป็นชนส่วนน้อยที่เป็นคนชั้นนำของสังคม อีกด้านหนึ่ง คือ พร้อมกันนั้นเขาก็ไม่ได้รับความยอมรับจากคนพวกที่สองของสังคม รวมทั้งประชาชนทั่วไปซึ่งมีชีวิตอยู่ในวัฒนธรรมเดิม ในแง่ของความสนิทสนมไว้วางใจเข้าถึงชีวิตจิตใจของกันและกัน แต่มีความรู้สึกห่างเหินแปลกพวกกันอยู่ตลอดเวลา

อีกข้างหนึ่ง พวกที่ 2 ก็คือบุคคลและสถาบันที่เราถือกันว่าเป็นเครื่องหมายหรือตัวแทนของวัฒนธรรมไทย กลุ่มนี้มักถูกมองว่าเป็นพวกกล้าหลังด้อยการศึกษา ขาดภูมิปัญญา จึงไม่ได้รับความเคารพนับถือด้วยความซาบซึ้งจริงจัง เมื่อบุคคลหรือสถาบันที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมนั้น ไม่ได้รับความเชื่อถือ ไม่ได้รับความภูมิใจ วัฒนธรรมนั้นก็ไม่ได้ได้รับความภูมิใจไปด้วย สิ่งที่เป็นตัวการสำคัญในเรื่องนี้ ก็คือภูมิปัญญาอย่างที่ได้อธิบายมาแล้ว ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นพระสงฆ์หรือวัด วาอารามปัจจุบันนี้ คนสมัยใหม่จำนวนมากไม่มีความภูมิใจ ไม่มีความมั่นใจ ไม่รู้สึกว่าเป็นผู้นำทางสติปัญญา เพราะฉะนั้นสิ่งที่พระสงฆ์กระทำหรือสิ่งที่ออกมาจากวัดก็ไม่ให้เกิดความหมายที่น่าจะเชื่อถือ สิ่งที่ประกอบแวดล้อมเกี่ยวข้องกับตัวพระสงฆ์ เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ ก็พลอยไม่ได้รับความเชื่อความเลื่อมใสไปด้วย แล้วจุดแก๊ก็คือเรื่องการศึกษา ฉะนั้นในแง่นี้พระสงฆ์และตัวแทนของวัฒนธรรมดั้งเดิมจะต้องได้รับการศึกษาที่ทำให้เป็นผู้นำในทางปัญญาได้ เมื่อคนมองเข้ามาที่วัฒนธรรมไทย เขาจึงจะรู้สึกมีความภาคภูมิใจและมองเห็นความสำคัญขึ้นได้

คนสมัยใหม่ของเราไม่มีความภูมิใจในภูมิปัญญาแห่งวัฒนธรรมของตนเอง ยิ่งกว่านั้น มักไม่รู้สึกว่าคุณเป็นส่วนประกอบและมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อวัฒนธรรมนั้น เหตุหนึ่งเพราะเขาได้รับการศึกษาในแนวอารยธรรมตะวันตก คิดอย่างฝรั่ง แล้วการคิดอย่างไทยก็กลายเป็นความคิดที่ไม่มีความหมาย หรือไม่อาจจะเข้าใจ การแก้ปัญหาในฝ่ายคนสมัยใหม่ ก็ต้องเน้นที่การศึกษาเช่นเดียวกัน และเป็นเรื่องที่สำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะคนสมัยใหม่เหล่านี้เป็นคนชั้นนำที่กำหนดชะตากรรมของสังคมไทย

ทีนี้ ในการที่จะให้การศึกษานั้น ได้เคยพูดตั้งแต่ต้นแล้วถึงเรื่องในระดับมหาวิทยาลัยมีการจัดการศึกษาเอาปรัชญาตะวันตกเข้ามาให้เรียน โดยบอกว่าจะทำให้เด็กคิดเป็น แต่เสร็จแล้วกลายเป็นว่าเราทำให้เด็กคิดอย่างฝรั่ง แล้วเด็กก็คิดอย่างไทยไม่เป็น ทีนี้พอคิดอย่างฝรั่งเขาก็มาเข้า

วัฒนธรรมไทยไม่ได้ คนสมัยใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่นี้ นอกจากว่าจะไม่มีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองแล้ว เขาเองก็ไม่ได้ได้รับความยอมรับจากคนที่อยู่ในวัฒนธรรมไทยด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปแล้ว ไปทำงานในที่อื่นต่างๆ ก็เข้ากับชาวบ้านไม่ได้ดี ไม่เข้าใจ เข้าไม่ถึงชีวิตจิตใจเขา เข้ากันไม่ได้ระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า กลายเป็นมีสองวัฒนธรรมอยู่ด้วยกัน แล้วในส่วนลึกก็ไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน

ว่าในแง่หนึ่ง ชาวบ้านทั้งหลายซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมเดิมนั้น เขาก็ยอมรับคนสมัยใหม่ที่เป็นผู้นำ (หรืออาจจะเรียกว่าเจ้านาย) ของเขาเหมือนกัน แต่การยอมรับของเขานั้นเป็น ไปในแง่ที่ยอมรับว่าเป็นคนเจริญกว่าเขา มีฐานะสูงกว่าเขา เก่งกว่าเขา อาจจะเข้าใจด้วยว่าเป็นผู้มาช่วยเขา เข้าข้างเขา แต่ถึงอย่างนั้นก็มีความรู้สึกอยู่แน่นอนว่าเป็นคนต่างแบบต่างชนิดกับเขา ไม่กลมกลืน เข้าถึงจิตใจกันสนิทแนบเป็นอันเดียวกันอย่างมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันแท้จริง

ข้อปัญหาให้ชัดอีกหน่อยว่า ปัจจุบันสังคมไทยเรามีปัญหาจากคนที่ถูกแบ่งแยกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งคือปัญญาชนคนสมัยใหม่ที่รับผิดชอบเป็นผู้นำของสังคม แต่ไม่สามารถเป็นแกน หรือเป็นผู้นำแสดงในด้านภูมิปัญญาแห่งวัฒนธรรมของตนได้ ส่วนอีกพวกหนึ่ง คือบุคคลและสถาบันที่ถือกันว่าเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทย ก็ไม่มีความสามารถที่จะสร้างความนิยมนับถือให้คนทั่วไปยอมรับในภูมิปัญญาแห่งวัฒนธรรมของตนได้ (พระธรรมปิฎก, 2541, น.131-136)

ดังนั้นสภาพปัญหาที่กล่าวมานี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เห็นว่า จำเป็นที่จะต้องหาทางออกให้กับการพัฒนาและทางออกที่ท่านเห็นว่าดีที่สุดนั้นก็คือการหันมาพัฒนาอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาของไทยและ ยึดถือวัฒนธรรมไทยเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ต้องศึกษาเรียนรู้พื้นฐานอารยธรรมวัฒนธรรมของตนเองให้ถ่องแท้มั่นคง แล้วจึงค่อยปรับแนวทางอื่นๆ เข้ามาเสริมสังคมไทยจึงจะเข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่ถูกต้อง ดังคำกล่าวของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่ว่า พื้นฐานอารยธรรมวัฒนธรรมสายของเราอย่างหนึ่งเราต้องเรียนรู้ ถ้าเรามีฐานของเราดี เราจะเอาความคิดเหล่านั้นมาใช้เป็นประโยชน์ได้ ตราบใดที่ฐานของเราไม่ดีแล้ว ความคิด เหล่านั้นอาจจะใช้ประโยชน์ไม่ได้ อาจจะทำให้เกิดพิษเกิดโทษได้ เราต้องสร้างจิตสำนึก ใหม่ขึ้นในการที่จะยืนอยู่บนฐานของตนเอง บนขาของตัวเองและใช้หัวของตัวเอง แล้วเรา ก็จะเดินหน้าไปได้...ฉะนั้น สิ่งสำคัญก็คือว่าในขณะนี้เราจะต้องสร้างความภูมิใจในภูมิ ปัญญาแห่งชาติวัฒนธรรมของตนให้เกิดขึ้น..... (พระธรรมปิฎก, 2541, น.122-123)

เมื่อกล่าวถึงพื้นฐานของภูมิปัญญาไทยแล้วก็จำเป็นต้องกล่าวถึงวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสะสมสิ่งที่สร้างสรรค์และภูมิธรรมรวมทั้งภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น วัฒนธรรมจึงรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคมตั้งแต่ภายใน

จิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด และสติปัญญาออกมา จนถึงท่าทีและวิธีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจตน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจท่าทีการมองและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อธรรมชาติ (พระเทพเวที, 2532, น.9) ซึ่งเมื่อก้าวถึงวัฒนธรรมไทยแล้วก็ต้องนึกถึงพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า พระพุทธศาสนาเป็นรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและวัฒนธรรมไทย พระพุทธศาสนานั้นเป็นแหล่งอบรมให้รู้ความเป็นระเบียบของสังคม เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคม เป็นสื่อในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมไทย และช่วยให้สังคมไทยพัฒนาไปด้วยความสมดุล เมื่อพระพุทธศาสนาคือรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย การพัฒนาที่ละเลยความสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นก็เท่ากับว่าละเลยวัฒนธรรมไทยหรือภูมิปัญญาไทย แต่ดังที่กล่าวไปแล้วว่าการพัฒนาที่ถูกทางคือการพัฒนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคม เมื่อละเลยความสำคัญหรือคุณค่าของวัฒนธรรมของสังคมตน การพัฒนาที่ดำเนินไปนั้นก็กลายเป็นสิ่งที่แตกแยกจากสังคม การพัฒนาใหม่ก็ไม่สมบูรณ์ วัฒนธรรมเก่าที่เสื่อมสลาย การพัฒนานั้นจึงไม่เพียงแต่ไม่พัฒนาแต่ยังเป็นการสูญเสียการพัฒนา (พระเทพเวที, 2532, น.10-17) จึงจำเป็นที่จะต้องหันมาให้ความสนใจกับพระพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย เมื่อประจักษ์เห็นแล้วว่าแนวทางการพัฒนาแบบตะวันตกนั้นไม่ใช่ทางออก ไม่ใช่คำตอบในการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทย ก็ต้องหันมาหาคำตอบหรือทางออกจากแหล่งที่มาของภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของตนเองซึ่งแนวทางที่พระพุทธศาสนาเสนอไว้ในเรื่องนี้มียุทธว่า การพัฒนาคือความสมดุลในระบบการดำรง (พระเทพเวที, 2532, น.11)

4. สรุปผลการวิเคราะห์

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทั้งหมดการกล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สามารถสรุปได้ดังนี้

แนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรงท่านมองการเมืองว่าการทำงานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน โดยเฉพาะ ได้แก่ การบริหารราชการแผ่นดินเป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ให้สังคมอยู่อย่างมีความสุขมีความสงบเรียบร้อย ภายใต้การบริหารของรัฐซึ่งมีนักการเมืองทำหน้าที่นำนโยบายของรัฐไปพัฒนากิจการบ้านเมืองให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชน

ในกิจการทางการเมืองนั้นต้องอาศัยหลักการทางการเมืองที่ต่อนอกเหนือจากที่มีหลักกฎหมายอยู่แล้ว ท่านยังให้ความสำคัญในหลักจริยธรรมคุณธรรมเพื่อใช้ในการตรวจสอบตนเองของนักการเมือง หรือเพื่อให้สังคมตรวจสอบ ความชอบธรรมแนวคิดทางการเมืองของท่านแบ่งออกได้ 2 ประการ คือ ประการแรกมีคุณค่าทางด้านจริยธรรมการเมืองจะต้องก่อให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์และสรรพสิ่งอื่น คือเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและเป็นประโยชน์ต่อสังคม ระบบการเมืองต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐและประชาชนอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ประการที่สอง รูปแบบการปกครองท่านเห็นว่ารูปแบบการปกครองใดก็ตามจะต้องอิงหลักธรรม จึงจะเป็นการปกครองที่ดีที่สุด ไม่ว่าจะเป็บบราชธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยหรือแบบประชาธิปไตยที่ เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตยก็ตาม ท่านเห็นว่าถ้าเป็นระบบการปกครองแบบ ประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยคือการปกครองแบบคนดีหลายคนดีกว่าการปกครองที่มีคนดี เพียงคนเดียวถือว่าเป็นการปกครองที่ดีที่สุด ซึ่งแนวคิดของท่านมีเจตนารมณ์ที่มีจุดมุ่งหมายคือ สร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในหมู่มวลมนุษย์

ประเทศไทยที่ฝ่าข้ามวิกฤตการณ์ปัญหาบ้านเมือง มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย มีความขัดแย้ง กันในทางความคิด แม้ประเทศจะอยู่ในช่วงไม่มีรัฐธรรมนูญมาบังคับใช้ แต่การปกครองใน ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขก็จะยังคงดำรงอยู่ได้ การใช้หลักธรรมมา ประกอบควบคุมไปกับการปกครองประเทศโดยมีเป้าหมายความสงบสุขของประชาชน ภายในประเทศเป็นที่ตั้ง ซึ่งการนี้จะสำเร็จได้คงไม่ใช่แค่เพียงใช้อำนาจปกครองประเทศ ประชาชนคนไทยทุกคนก็ด้วยเช่นกัน และควรที่จะขยายการปกครองระบอบประชาธิปไตยภายใต้ หลักธรรมปลูกฝังไปยังเยาวชนคนรุ่นใหม่ จากรุ่นสู่รุ่นให้ตระหนักรู้และเข้าใจถึงเนื้อแท้ของ ระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยอย่างแท้จริง เพื่อเป็นการส่งเสริมและสืบสานการปกครอง โดยธรรมให้ดำรงคงอยู่

สาเหตุที่มาของปัญหาหลักที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมไทยมาจากการเปลี่ยนแปลงของ สังคม เริ่มตั้งแต่การที่สังคมไทยที่เราเรียกว่าสังคมไทยแบบเดิมๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปรับเอาความ เจริญสมัยใหม่ หรือความเจริญแบบตะวันตก จากช่วงต่อแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นต้นมาก็ได้ เกิดปัญหาขึ้นมามากมาย ในเมื่อมีการปรับตัวที่ไม่พร้อมและปรับตัวไม่ดี ปัญหาต่างๆก็เกิดเพิ่มพูน ขึ้นมา ดังนั้นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มองว่าสังคมไทยแบบเดิมไม่ได้มีปัญหา หมายถึงปัญหา อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่เมื่อสังคมไทยได้สัมผัสกับสังคมตะวันตกและรับเอาวัฒนธรรม ตะวันตกเข้ามาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศนั้นปัญหาจึงเริ่มเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมใหม่ไม่ สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม และสังคมไทยไม่ได้มีความพร้อมในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ๆ

เมื่อไม่มีความพร้อมจึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆสะสมเพิ่มพูนติดต้ามมาเป็นลูกโซ่ ปัญหาสังคม การเมืองไทยที่เกิดขึ้นเมื่อรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ 1. การเลียนแบบอย่างตะวันตก 2. การก้าวข้ามขั้นตอนของสังคมไทย 3. สถาบันสงฆ์เสื่อมอำนาจลง

แนวทางแก้ไขปัญหาคือนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อที่แก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มองเห็นว่า พุทธธรรมนั้นมีหลักการใหญ่คือการแก้ไข ปัญหาหรือการพัฒนามนุษย์ต้องมาจาก 2 ด้านเข้าประสานบรรจบกัน คือ นำจากข้างนอกเข้ามาหาข้างใน และนำจากข้างในออกไปข้างนอก เรียกว่า ธรรมวินัย ในที่นี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ไม่ได้มองความหมายแบบแคบๆ ดังที่เข้าใจกันในภาษาไทย แต่มองว่าวินัยนั้นคือระเบียบชีวิตและ ธรรมของสังคมที่จะเกิดขึ้นโดยสอดคล้องกับธรรมและเอาธรรมเป็นพื้นฐาน ส่วนธรรมนั้นคือหลัก ความจริง ความถูกต้อง ความดีงามที่เรามาแนะนำเรียนรู้กันหรือใช้ฝึกอบรมตน

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาความคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ปรากฏในหนังสือมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย สามารถสรุปได้ดังนี้

การศึกษาแนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า ท่านจัดให้การเมืองเป็นเรื่องของรัฐที่จะต้องบริหารราชการแผ่นดินให้มีความสงบเรียบร้อย ภายใต้กรอบของกฎหมายและระเบียบวินัยโดยมีนักการเมืองนำมาใช้ในการปกครองบ้านเมือง โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์และสรรพสิ่งใน 3 ระดับคือ 1. ประโยชน์ตนเอง 2. ประโยชน์ผู้อื่น และ 3. ประโยชน์ต่อสังคม ไม่ว่าจะนำหลักธรรมใดไปปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ตามเพราะเป็นเรื่องที่รัฐจะต้องจัดการให้เกิดประโยชน์และความสงบเรียบร้อยท่านถือว่าเป็นการเมืองทั้งสิ้น ไม่ว่าจะการเมืองนั้นจะเป็นการเมืองที่ดีหรือการเมืองที่ไม่ดีสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่จะต้องเป็นการพัฒนาของระบบการเมือง ซึ่งท่านได้เสนอว่าการที่จะพัฒนาให้เป็นการเมืองที่ดีได้นั้น คุณภาพของประชาชนในสังคมต้องมาก่อน คือ ประชาชนต้องมีคุณธรรมและจริยธรรม มีปัญญา ลดความเห็นแก่ตัว เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ไม่ซื่อสันทัดขี้ขลาด และเลือกตัวแทนที่เป็นคนดีมาปกครองบ้านเมือง ในลักษณะเช่นนี้ก็จะได้ผู้ปกครองที่เป็นคนดีหลายคนมาปกครอง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะของรูปแบบทางการเมืองนั้น ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและยืดหยุ่น ไม่มีระบบหรือรูปแบบการปกครองใดที่ดีที่สุด แต่ทุกรูปแบบการปกครองนั้นมีทั้งจุดดีและจุดเสียด้วยกันทั้งสิ้น ถ้าไม่ได้อิงอาศัยหลักธรรมมาใช้ก็จะเป็นระบบการปกครองที่ดีไม่ได้ ก็หมายความว่าทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองจะต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมทั้งสองฝ่าย ผู้ปกครองก็มีคุณธรรมและจริยธรรมใช้หลักการปกครองที่ดี คือ "หลักทศพิธราชธรรม" ผู้อยู่ใต้ปกครองรู้และเข้าใจในการใช้สิทธิและเสรีภาพอยู่ในขอบเขตของตนเอง

ภายใต้กฎหมายสิ่งเหล่านี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ชี้ให้เห็นว่าผู้ปกครองไม่จำเป็นจะต้องมีคนเดียวถ้ามีผู้ปกครองที่เป็นคนดีหลาย ๆ คน ก็ยังดีเรียกได้ว่าหลายหัวดีกว่าหัวเดียว แต่ผู้ปกครองนั้นจะดีหรือไม่ดีนั้นไม่ใช่อยู่ที่จำนวน หากอยู่ที่วิธีการหรือตัวหลักการสาระที่นำไปใช้ ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่า ระบบการปกครองที่จะนำไปใช้นั้นก็คือการปกครองแบบใดก็ได้ที่เป็นไปเพื่อความสันติสุขของสังคม คือมีธรรมะ ไม่ว่าจะเป็นแบบธรรมราชา หรือแบบสามัคคีธรรม (ประชาธิปไตย) ถ้าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยก็จะเป็นการปกครองที่ได้ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองให้ทุกคนได้มีสิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายและหลักการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่บัญญัติไว้ว่า “มนุษย์เกิดในวาระใดก็ตามเมื่อเข้ามาบวชในพุทธศาสนาแล้ว ทุกคนย่อมอยู่ในฐานะเท่าเทียมกัน ให้เคารพผู้ที่มีอาวุโส บวชก่อนเป็นลำดับไป” หลักธรรมนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีสิทธิชนเท่าเทียมกันไม่แบ่งชั้นวรรณะ อยู่ภายใต้การปกครองกฎหมายเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. - ปยุตฺโต) ก็ยังเห็นว่าถึงแม้จะให้ผู้ปกครองหลายคนก็จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ถ้าหากผู้ปกครองขาดธรรมเป็นแกนกลาง ท่านจึงเห็นว่าถ้าเป็นระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยจะต้องมีธรรมที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย จึงจะเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบ

สาเหตุที่มาของปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมตมาปฏิบัติในการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ตามแบบอย่างอเมริกันนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงเตือนให้พิจารณาให้ดีถึงความแตกต่างของสังคมอเมริกันและสังคมไทยรู้จักเลือกรับและปรับใช้ให้เหมาะสมกับสังคมไทย “ฝรั่งได้ไปข้างหนึ่งคือสร้างความเจริญ ไทยได้มาข้างหนึ่งคือมีความสุขสบายใจเมื่อเราได้รับความเจริญของฝรั่งมาเราก็ควรเก็บส่วนที่ดีของเราไว้เอาส่วนที่เสียของเราทิ้งไป ฝรั่งดีแงไหนเราก็รับเอามา แงไหนของเขาร้ายเราก็ไม่เอาเราก็ได้ทั้งสองอย่างเรื่องอะไรที่เราจะทิ้งส่วนดีของเราแล้วไปรับเอาของฝรั่งมาทั้งคุ่นทั้งส่วนดีส่วนชั่วแล้วกลายเป็นไปเอาปัญหาที่ทบถมให้ตัวเอง” ประการต่อมาการที่สถาบันสงฆ์ผู้มีหน้าที่กล่อมเกล่าทางสังคมเสื่อมบทบาทลง และประการสุดท้ายผู้ปกครองและประชาชนในสังคมส่วนใหญ่ไม่มีธรรมาธิปไตยหรือสามัคคีธรรม

การแก้ไขปัญหาสังคม การเมือง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เห็นว่า พุทธธรรมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นและมีคุณค่าอย่างยิ่งในการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศหรือแก้ไขปัญหาสังคม การเมือง เพราะหลักพุทธธรรมนั้นอยู่ที่ความรับผิดชอบต่อตนเองและการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างดีที่สุดเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่น และต้องพัฒนาอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาของไทยและยึดถือวัฒนธรรมไทยเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ต้องศึกษาเรียนรู้พื้นฐานอารยธรรมวัฒนธรรมของตนเองให้ถ่องแท้มั่นคง แล้วจึงค่อยปรับแนวทางอื่นๆ เข้ามาเสริม สังคมไทยจึงจะ

เข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่ถูกต้อง ส่วนการแก้ปัญหาในฝ่ายคนสมัยใหม่ก็ต้องเน้นที่การศึกษา และเป็นเรื่องที่สำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะคนสมัยใหม่เหล่านี้เป็นคนชั้นนำที่กำหนดชะตากรรมของสังคมไทย การศึกษาจึงต้องเน้นจริยธรรมเพื่อสร้างคนให้มีระเบียบ มีสติยับยั้งชั่งใจและมีปัญญา รอบรู้ช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือสังคม และในการแก้ไขปัญหานี้สถาบันสงฆ์จะต้องเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านสติปัญญาและทางด้านคุณธรรม บทบาทที่กล่าวมานี้จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขการศึกษาของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม การแก้ไขปัญหาสังคมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์นั้นไม่ใช่การดิกกลับไปหาสังคมแบบเก่าที่วัดนั้นเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้แต่ให้ดูที่ความเหมาะสมกับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม สถาบันสงฆ์จึงควรมีบทบาทสำคัญในการที่จะช่วยปรุงแต่งสังคมไปในทางที่ดี ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองจึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกันเพื่อที่จะแก้ไขปัญหานั้นได้สำเร็จ

ดังนั้นจากการศึกษาที่เรื่องการเมืองอเมริกาแก้ปัญหาไทยจะเห็นได้ว่ารัฐควรมีการพัฒนาใน 2 รูปแบบ คือ

1. แบบภายใน เริ่มต้นจากการพัฒนาคุณภาพจิตใจโดยมีความคิด มีหลัก (ธรรม) ยึดเหนี่ยวจิตใจให้มั่นคงสามารถที่จะรู้จักตนเอง พัฒนาตนเอง และรับผิดชอบตนเอง ได้บนพื้นฐานของศีลธรรมไม่ห่างหายจากธรรมเรียกว่ามีปัญญามีความสามารถควบคุมตนเองไม่ให้มีอคติธรรมหรือทุจริตธรรม โดยในหลักการของการพัฒนาการศึกษาแม้ว่าปัญญาจะเป็นสิ่งที่ต้องการที่แท้เพราะเป็นตัวนำชีวิตสู่อิสรภาพและนำไปสู่การพัฒนาในทุกๆด้าน แต่ปัญญาก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของชีวิต หมายความว่าเราต้องมองชีวิตของมนุษย์ว่าเป็นระบบแห่งองค์รวมของส่วนประกอบมากมาย ส่วนประกอบเหล่านี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวพันกันและกัน เช่น ในทางพระพุทธศาสนาแยกชีวิตเป็นองค์ประกอบที่เรียกว่า จันท์ ๕ ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ชีวิตเป็นองค์รวมของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบเหล่านี้พร้อมกันนั้นในเชิงปฏิบัติในแง่ของการดำเนินชีวิตก็เช่นเดียวกัน ชีวิตของคนแยกออกเป็นด้านต่างๆ ของความเป็นอยู่หรือประกอบด้วยความเป็นอยู่ด้านต่างๆ รวม ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกทางกาย และวาจา ที่ติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม แล้วก็มีด้านจิตใจ และด้านปัญญา สามด้านหรือสามส่วนนี้มีความสัมพันธ์และอิงอาศัยซึ่งกันและกันในการที่จะพัฒนาปัญญานั้น เราจะพัฒนาปัญญาอย่างเดียวไม่ได้ เพราะปัญญาเป็นด้านหนึ่งในระบบองค์รวมของชีวิตที่มีส่วนประกอบสามด้านอิงอาศัยสัมพันธ์กันอยู่ พระพุทธศาสนาไม่มองจริยธรรมแยกส่วนออกไปว่าเป็นความประพฤติอย่างนั้นอย่างนี้เหมือนในวัฒนธรรมตะวันตก แต่มองว่า จริยธรรมคือการดำเนินชีวิตของคน หรือระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งสามด้านมาเกี่ยวพันกัน คือ ด้านพฤติกรรมที่เรียกว่า ศีล ด้านจิตใจ ซึ่งมักเรียกชื่อตามองค์ประกอบที่เป็นแกนกลางในการฝึกว่า สมาธิ และด้านปัญญา คือ

ความรู้ สามด้านนี้สัมพันธ์เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน จึงต้องพัฒนาไปด้วยกัน เพราะฉะนั้น ถ้ารัฐจะต้องพัฒนาให้สังคมประกอบไปด้วยระบบแห่งศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการศึกษาหรือสิกขา 3 ด้าน จึงเรียกว่าไตรสิกขา (จะเรียกว่า ตรีศึกษา หรือ ไตรศึกษา ก็ได้) จะเห็นได้ง่าย เช่น พฤติกรรมจะเป็นไปด้วยดี ตอนแรกอาศัยความเคยชิน พอให้มีพฤติกรรมเคยชินอย่างไร คนก็ดำเนินชีวิตไปด้วยพฤติกรรมอย่างนั้น พฤติกรรมเคยชินที่มักเกิดจากการหล่อหลอมทางสังคม เช่น วัฒนธรรมเป็นต้น วัฒนธรรมทำให้มีพฤติกรรมเคยชินที่ต้องการได้ง่าย แต่พฤติกรรมที่ดีจะมีความมั่นคง เมื่อมีสภาพจิตที่ดี เช่น คุณธรรมรองรับหรือหนุนอยู่ เช่น ถ้าในใจคนมีเมตตา คือมีความรักความปรารถนา คืออยากให้คนอื่นเป็นสุข พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็เป็นไปได้ง่าย เพราะมันทำให้มีความเต็มใจที่จะทำ และมีความสุขใจ ถ้าทางด้านจิตใจ คนมีความพอใจในพฤติกรรมนั้น และมีความสุขที่จะปฏิบัติและแสดงออกในพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นจะมีความมั่นคง แต่ถ้าเราจะให้คนมีพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่มีสภาพด้านจิตใจที่ประสานสอดคล้องกัน เช่น สอนเด็กให้ประพฤติดีอย่างนั้นอย่างนี้ แต่จิตใจเด็กไม่มีความสุขในการดำเนินพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นก็ไว้ใจได้ยาก จึงต้องให้คุณธรรมและความสุขมาหนุนด้วย พฤติกรรมดีจึงจะจริงจั่งมันคงยิ่งถ้ามีปัญหา รู้เหตุผลและคุณค่าว่าทำไมเราจึงควรจะมีพฤติกรรมอย่างนี้ด้วย ก็ยิ่งเต็มใจ และทำพฤติกรรมนั้นด้วยความสุข อย่างนี้เรียกว่าเป็นการประสานขององค์ประกอบทั้งสามด้าน ซึ่งจะทำให้ระบบการดำเนินชีวิตดีงามเป็นไปได้ การเริ่มต้นพัฒนามนุษย์จึงต้องพัฒนาทั้งระบบขององค์ประกอบที่อาศัยซึ่งกันและกัน ในทางตรงข้ามพฤติกรรมที่ไม่ดีมีความขัดแย้ง มีความรุนแรง ก็ทำให้จิตใจกระสับกระส่ายเร่าร้อนขุ่นมัว เมื่อสภาพจิตก็ไม่ดีการใช้ปัญญาก็ไม่ชัดเจน ทำให้คิดถึงผลประโยชน์และผลเสียหายไม่รอบคอบ ทำให้มองแง่เดียวด้านเดียว เช่น จะต้องเอาชนะแง่เดียว ก็ยิ่งทำให้เกิดปัญหา เพราะฉะนั้นพฤติกรรมไม่ดีก็ไม่เอื้อที่จะให้เกิดปัญญา แต่ถ้ามีพฤติกรรมที่ดี คนจะเกิดความมั่นใจในพฤติกรรมนั้น จิตก็จะเกิดความสงบ ทำให้การใช้ปัญญาได้ผลดี มีความคิดรอบคอบเป็นต้น การแก้ปัญหาจึงต้องประสานกันทั้งสามด้าน คือ พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา เป็นอันว่า ดังที่เราเรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

2. แบบภายนอก คือ การปกครองที่ครอบคลุมเรื่อง เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ในสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างนี้ มักจะมีการแบ่งเป็น 2 พวก พวกหนึ่งเขาเรียกว่าพวกเก่า พวกหนึ่งที่นิยมการเปลี่ยนแปลงเขาเรียกว่าพวกใหม่ สถาบันพระศาสนาในสังคมที่เข้ารูปแบบนี้ก็มักถูกจัดเข้าในพวกเก่า ซึ่งอันนี้เป็นภาพที่มองเห็น โดยทั่วไป พวกที่ชอบการเปลี่ยนแปลงเรียกตัวเองว่าพวกใหม่ และเรียกพวกที่มากับสภาพเดิมว่าพวกเก่า ก็มีพวกใหม่กับพวกเก่าเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ภาพที่เด่นชัดในสมัยสังคมปัจจุบันที่กำลังเปลี่ยนแปลง ก็คือสภาพของเก่ากับของใหม่ ความจริงความมงามมีอยู่ 2 อย่าง คือมงามในของเก่า กับมงามในของใหม่ ทำไมถึงว่ามี 2 อย่าง

ใหม่หรือเก่าถึงมลายได้ทั้งนั้น คือ ความคิดที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผล มนุษย์ทั้งหลายซึ่งแบ่งกันเป็น 2 พวก ก็จะตกไปในความมมลายทั้งหมด คือ มมลายในของเก่าอย่างหนึ่ง มมลายในของใหม่อย่างหนึ่ง ที่จะไม่หึงมมลายก็คือ อะไรไม่ว่าเก่าหรือใหม่ ชอบด้วยเหตุผล เป็นความดีงาม ต้องศึกษาให้ถ่องแท้ มันก็ย่อมมีทั้งส่วนดีและส่วนเสียอยู่ด้วยกัน ก็เลือกเอาส่วนที่ถูกต้อง นั้นก็คือเข้าสู่หลักธรรมเป็นธรรมาธิปไตย โดยใช้หลักปกครองที่เป็นธรรมในทุกๆด้าน อย่างเสมอภาคกัน และทำให้เกิดความเป็นธรรมเท่าเทียมซึ่งจะขจัดความทุจริต ความอยากที่เกินควร รัฐบาลควรออกระเบียบ กฎเกณฑ์ และกฎหมาย เพื่อกำหนดมาตรการการป้องกันปราบปราม ผู้กระทำความผิดอย่างจริงจัง และแน่นอนวางแผนและนโยบาย การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น พัฒนาสังคม สร้างค่านิยม โดยร่วมมือกันเพื่อรณรงค์ให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคมเพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น พัฒนาเศรษฐกิจทั้งด้าน เกษตรกรรมอุตสาหกรรม และการบริการให้ดีขึ้น ให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยทั่วถึงและสูงขึ้น และมีสวัสดิการที่ดีให้แก่ประชาชนเพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ส่วนนี้จึงเป็นการพัฒนาแบบภายนอกที่มุ่งเน้นแก้ไขในทุกด้านอย่างเข้าใจในบริบทของประเทศและสภาพสังคม ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม เรียกว่าเติมเต็มของใหม่อย่างมีประโยชน์ รักษาของเก่าอย่างเป็นเอกลักษณ์ บุคคลและสถาบันทั้งหลายที่รับผิดชอบต่อประโยชน์สุขและความเรียบร้อยมั่นคงของสังคม จะต้องใส่ใจอย่างจริงจังในเรื่องนี้ มิฉะนั้นความแตกแยก ความวุ่นวาย ความหละหลวมคลอนแคลนจะดำเนินต่อไปในสังคม แทนการที่สังคมจะเดินหน้าไปด้วยความมั่นใจ มั่นคงและสงบสุข

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ควรจะมีการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ระหว่างระบอบราชาธิปไตยกับระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้ได้รูปแบบการเมืองที่ดีที่ชัดเจนตามทัศนะของท่าน

2.2 ควรจะมีการศึกษาในประเด็นเรื่องปัญหาอุปสรรคที่ส่งผลต่อการเมืองไทย โดยศึกษาในด้านปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรคของแนวคิดและบทบาททางการเมืองของนักการเมืองไทย

2.3 ควรจะมีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองระหว่างสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์และนักคิดท่านอื่นๆ ในแนวพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยศรี

นครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- กาญจนา ตันโพธิ์. (2556). วิเคราะห์สารัตถะในงานประพันธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). *บทความ : มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*.
- คำนึ่ง ชัยสุวรรณรักษ์. (2543). *ประชาธิปไตยในวิถีชีวิตไทย*. กรุงเทพมหานคร: แม็ค.
- จักษ์ พันธุ์เพชร. (2548). *รัฐศาสตร์*. ปทุมธานี: พิมพ์ครั้งที่ 4 มายด์พับบลิชซิ่ง.
- เฉลิมเกียรติ ผิวนวน. (2527). *ความคิดทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยศาสตร์.
- ชะว้างชัย ภาคินธ. (2546). *สิทธิมนุษยชนกับหลักการแห่งพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- ชัยอนันต์ สมุททวณิช. (2519). *ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชำนาญ จันทร์เรือง. (2558). *ศาสนาของโลกในอนาคต*.
- เชิงชาญ จงสมชัย. (2538). *พุทธธรรมและการเมืองกับการพัฒนาประชาธิปไตยในทัศนะพระธรรมปิฎก*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยันต์ ไชยพร. (2527). *Hermeneutics: ศาสตร์แห่งการตีความ*. กรุงเทพมหานคร: วารสารธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน.
- ไชยันต์ ไชยพร. (2536). *ประวัติศาสตร์ : วิธีแห่งความพยายามของมนุษย์ต่อความรู้ของเทพเจ้า*. กรุงเทพมหานคร: วารสารธรรมศาสตร์.
- เด่นพงศ์ แสนคำ. (2563). *พุทธศาสนากับมโนทัศน์ทางการเมืองสมัยใหม่: อิทธิพลแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของพุทธทาสภิกขุ*. *วารสารสังคมศาสตร์ นิติศาสตร์*.
- ทินพันธ์ นาคะตะ. (2529). *พุทธศาสนากับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

ธีรนุช ราชรองเมือง. (2554). *การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการเมืองไทยและแนวทางแก้ไขตามทัศนะของพรพรมคุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักหอสมุด.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2539). *วัฒนธรรมและศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นพนธิ สรินะ อ่างในสุภาณี ทิวฒนานนท์. (2540). *สิทธิที่จะตายของผู้สูงอายุ : ปัญหาจริยธรรม*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาลัษณ์มหดล).

นันทวรรณ แดงน้อย. (2552). *ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการบริโภคมาใช้ในวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ*.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2525). *การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดของไทย*. กรุงเทพมหานคร: วารสารธรรมศาสตร์.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2542). *การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด.

ประกาศิต ชัยรัตน์. (2560). *หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจสันติบาล*. วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 22.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2533). *ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2534). *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 2.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2540). *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาสน์.

ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ และวินัย ผลเจริญ ศิลาศักดิ์ สุเมโธ (บุญทอง). (2562). *การสังเคราะห์แนวคิดทางสังคมการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตโต)*. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์.

- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (ปีที่ 1 ฉบับ 1). ปฏิรูปการพัฒนาประชาธิปไตยไทย : ทัศนะตามกรอบแนวคิดวัฒนธรรมทางการเมือง. วารสารณัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (2521). เล่ม 13 "พระสูตรตันตปิฎก" ทิฆนิกาย. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (2521). เล่ม 15 "พระสูตรตันตปิฎก" ทิฆนิกาย. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (2521). เล่มที่ 28 "พระสูตรตันตปิฎก" ขุททกนิกาย. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2531). กรณีสันตือ โศก. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). (2520). คู่มือดำเนินชีวิต. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.
- พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). (2531). กรณีสันตือ โศก. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพเวที. (2526). พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม พิมพ์ครั้งที่ 2.
- พระเทพเวที. (2531). กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระเทพเวที. (2531). การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระเทพเวที. (2531). ทางออกของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระเทพเวที. (2531). ทิศทางการศึกษาคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระเทพเวที. (2531). เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระเทพเวที. (2531). มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระเทพเวที. (2531). เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระเทพเวที. (2532). ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระเทพเวที. (2532). *ธรรมะเพื่อชีวิตและการพัฒนาวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระเทพเวที. (2532). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระเทพเวที. (2532). *พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระเทพเวที. (2532). *วัฒนธรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพเวที. (2532). *สังฆธรรมกับจริยธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพเวที. (2533). *ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา : ข้อพิจารณาเกี่ยวกับวิชาพระพุทธศาสนาและจริยศึกษาในหลักสูตรการศึกษาของชาติ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพเวที. (2534). *พุทธศาสนากับการแนะแนว*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมแนะแนวแห่งประเทศไทย.
- พระเทพเวที(ป.อ.ปยุตโต). (2532ก). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระเทพเวที(ป.อ.ปยุตโต). (2532ข). *ธรรมะเพื่อชีวิตและการพัฒนาวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). *ทรัพย์ อำนาจ ทวยกระแส*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2540). *พัฒนาปัญญา*. พิมพ์ครั้งที่ 10 กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). *ทรัพย์ อำนาจ ทวนกระแส*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2540). *พัฒนาปัญญา*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม พิมพ์ครั้งที่ 10.
- พระธรรมปิฎก. (2535). *ร่ำรวย ยิ่งใหญ่ เลื่อนลอยหรือเพื่ออะไร*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก. (2536). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์)*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 2.
- พระธรรมปิฎก. (2538). *การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก. (2541). *ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว.

- พระธรรมปิฎก. (2544). *นิตินิพนธ์แนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว จำกัด.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (2541). *ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (2541). *มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรม.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (2543). *ทรัพย์-อำนาจ ทวยกระแสน*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (2546). *พระไตรปิฎก : สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). *รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักการเมืองแนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2549). *ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2547). *ธรรมบุญชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). *เจาะความจริงเรื่องศาสนาประจำชาติ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวาย จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงประชาธิปไตยไม่เจอ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักการเมืองแนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *ธรรมาธิปไตยไม่มาจึงประชาธิปไตยไม่เจอ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2550). *ความรุนแรงเกิดจากความอ่อนแอ - เมื่อวินัยไม่มีเสรีภาพก็หายไป*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวาย.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2550). *เจาะหาความจริงเรื่องศาสนาประจำชาติ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวาย พิมพ์ครั้งที่ 2.

- พระพรหมคุณาภรณ์. (2550). *มองให้ลึก นึกให้ไกล ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก พิมพ์ครั้งที่ 3.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2552). *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต). (2526). *พุทธศาสนากับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต). (2535). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ 7 โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต). (2529). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวรมณี. (2518). *ปรัชญาการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชวรมณี. (2526). *ค่านิยมแบบพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ.
- พระราชวรมณี. (2526). *ไตรภูมิพระร่วง : อิทูปถัมภ์สังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: แสงรุ่งการพิมพ์.
- พระราชวรมณี. (2528). *รากฐานจริยศาสตร์ทางสังคม เพื่อสังคมร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวรมณี. (2530). *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต). (2528). *รากฐานจริยศาสตร์ทางสังคม เพื่อสังคมร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต). (2530). *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑูญาโณ). (2526). *สารธรรม ชรรมปริทรรศน์*. กรุงเทพมหานคร: สมบัติการพิมพ์.
- พิเชษฐ พัฒนโชติ. (2561). *ประชาธิปไตย: จำต้องมีธรรมาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- พิเชษฐ์ มุสิกะโปดก. (ม.ป.ป.). *ความต่างในความเหมือน : วรรณกรรมการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุกับพระธรรมปิฎกในกระแสวัฒนธรรม*.
- พุทธทาสภิกขุ. (2548). *ขันมิกสังคมนิยม*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *การเมืองคืออะไร*. กรุงเทพมหานคร: งานดี.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *การเมืองคืออะไร? หนทางรอดของมนุษย์คือธรรมิกสังคมนิยมและพุทธทาสลัทธิ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมทาน.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). *ธรรมะกับการเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พุทธธรรม. (2564). *ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรม*. จาก http://payutto.org/ความนำ:สิ่งที่ควรเข้าใจก่อน_2.html#.
- ไพโรจน์ อยู่มณเฑียน. (ม.ป.ป.). *กรมเทศนากันท์การเมือง "จะจัดการเมืองกันอย่างไร ให้พึงเสียงของพระบ้าง"*. กรุงเทพมหานคร: สร้อยทอง มปป.
- ภัทรพร สิริการณจน. (2546). *ความรู้พื้นฐานทางศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลลิต การณขวนิช. (2519). *พุทธศาสนาและการอยู่รอดของชาติไทย*. พิษณุโลก : ตรีภูมิตไทย.
- วัชรวิ ทรงแปฐม. (2547). *ความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วันฉัตร สุวรรณกิตติ. (2538). *การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเรื่องชนชั้นของเพลโตและในพระไตรปิฎก*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต : บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิเชียร พงษ์ไพบูลย์. (2552). *ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิทยากร เชียงกุล. (2551). *ปรัชญา การเมือง เศรษฐกิจ สังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารธาร.
- ศิลาศักดิ์ สุขเมโธ (บุญทอง) ปิยลักษณ์ พิวรรณ และวินัย ผลเจริญ. (2562). "การสังเคราะห์แนวคิดทางสังคมการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). *วารสารวิชาธรรมทรรศน์*.
- สนุดงกุโร ภิกขุ. (2521). *ศาสนาต่างๆ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2527). *ตัวบท[the tet] กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมบัติ จันทวงศ์ และชัชวาลย์ สมททวาณิช. (2523). *ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย*.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

สมบัติ ชำรงชัยวงศ์. (2546). *การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: เสมาธรรม.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527). *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา. (2535). *ปรัชญาสังคมและการเมือง*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมยศ จันทวงศ์. (2535). *ความคิดทางการเมืองของพระเทพเวที (ป.อ. ปยุโต)*. สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมยศ รัชกุลวิทยา. (2539). *ความคิดทางการเมืองของท่านปัญญาอันตภิกขุ*.

สุภูมิ นवलสกุล โกศล โรจนพันธ์. (2548). *ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง*. สำนักพิมพ์: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุรพล สุขะพรหม. (2543). *ความคิดทางการเมือง : ประชาธิปไตยตามแนวคิดพระธรรมปิฎก*

(ป.อ.ปยุตฺโต). สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อุดร ยอดเจริญ. (2537). *ความคิดทางการเมืองของพลตรีจำลอง ศรีเมือง*. กรุงเทพมหานคร:

วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอ็ม เจ ฮาร์มอน. (2510). *ความคิดทางการเมืองจากเปลโตจนถึงปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมาธิราช

ผนวก

ประวัติและผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ประวัติส่วนตัว

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (นามเดิม: ประยูร อารยางกูร) เกิดวันพฤหัสบดีที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2481 ณ บ้านใกล้ริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี (แม่น้ำท่าจีน) ฝั่งตะวันออก บริเวณตลาดศรีประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี นามเดิมว่า ประยูร อารยางกูร เป็นบุตรคนที่ 5 จากบุตรเก้าคนของนายสำราญ และนางซุนที อารยางกูร ทางครอบครัวประกอบกิจการค้าขายผ้าแพร ผ้าไหม ขายของชำ และ โรงสีไฟ

เมื่ออายุได้ 6 ขวบเข้าเรียนชั้นอนุบาลในโรงเรียนอนุบาลครูเฉลียวที่ตลาดศรีประจันต์ จบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนประชาบาลชัยศรีพระราชราษฎร์ จากนั้นบิดาได้พาเข้ากรุงเทพฯ เพื่อเรียนต่อระดับมัธยมที่โรงเรียนวัดปทุมคงคา โดยพักอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ เด็กชายประยูรเป็นเด็กเรียนเก่ง จึงได้รับทุนเรียนดีจากกระทรวงศึกษาธิการจนถึงมัธยมศึกษาตอนต้น และมีความใส่ใจในการเรียนมาก ช่วงเวลาปิดเทอมกลับมาอยู่ที่บ้าน ก็สามารถสอนภาษาอังกฤษแก่น้อง ๆ ได้

เนื่องจากเป็นเด็กสุขภาพไม่มีใครดีตั้งแต่เล็กจนโต จากคำบอกเล่าของญาติพี่น้องและคนใกล้ชิดกล่าวว่า วยเขี้ยวของท่านจะควบคู่ไปกับการเจ็บป่วยเรื่อยมา เป็นเกือบทุกโรค เป็นต้นว่า หัวใจรั่ว ท้องเสีย ท้องอืด ต้องผ่าตัดถึงสองครั้ง หูเป็นน้ำหนวกอักเสบเข้าไปในกระดูกพจนถึงโพรงศีรษะ แผลอากาศ โรคปอด นิ้วในไต หลอดลมอักเสบ กล้ามเนื้อแขนอักเสบ ไวร้สเข้าตา สายเสียงอักเสบ เส้นเลือดไปเลี้ยงสมองข้างซ้ายเล็กลิบ เป็นต้น จากสุขภาพที่ไม่แข็งแรงเช่นนี้ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการศึกษาล่าเรียนตามปกติ หลังจากจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ทางบ้านจึงสนับสนุนให้ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดบ้านกร่าง ตำบลศรีประจันต์ ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้าน เพราะเล็งเห็นว่าการอยู่ในเพศบรรพชิตจะเอื้ออำนวยต่อการศึกษามากกว่า เพราะไม่ต้องยุ่งยากเดินทางไปโรงเรียน และยังสามารถศึกษาล่าเรียนอยู่ที่วัดได้ เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ท่านได้เริ่มล่าเรียนทางพระปริยัติธรรม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2496 ก็เดินทางเข้ากรุงเทพฯ มาจำพรรษาที่ วัดพระพิเรนทร์ สอบได้นักธรรมเอก และเปรียญธรรม 9 ประโยค ขณะยังเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชาอนุเคราะห์ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 รับเป็น นาคหลวง โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระอุปัชฌาย์ ศึกษาจนกระทั่งได้รับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 จาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หลังจากสอบชุดวิชาครู พ.ม. ได้ ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองเลขาธิการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และดำรงตำแหน่งติดต่อกันมาถึง 10 ปี มีบทบาททางด้านการปรับปรุงหลักสูตร การศึกษาของคณะสงฆ์ โดยพยายามเชื่อมโยงความรู้ทางธรรมให้เข้ากับปัญหาสังคมร่วมสมัย ในทางด้านการบริหารเคยดำรงตำแหน่งรองเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ช่วงปี พ.ศ. 2516 และลาออก จากตำแหน่งบริหารหลังจากนั้นในสามปีต่อมา โดยทุ่มเทเวลาและกำลังกายให้กับงานด้านวิชาการ ตีพิมพ์ผลงานเป็นหนังสือและบทความออกมามากมาย ทั้งร่วมเสวนาและสัมมนาทาง วิชาการ กับนักวิชาการและปัญญาชนร่วมสมัยอย่างสม่ำเสมอ หนังสือพุทธธรรม ได้รับการยกย่อง ว่าเป็นเพชรน้ำเอกของวงการพุทธศาสนา ได้รับคุุฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยทั้งใน ประเทศและต่างประเทศ 10 กว่าแห่ง และได้รับรางวัล "การศึกษาเพื่อสันติภาพ" จากยูเนสโก เมื่อปี พ.ศ. 2537 ซึ่งท่านได้มอบเงินรางวัลทั้งหมดให้แก่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อจัดตั้งกองทุนการศึกษา พระธรรมปิฎกเพื่อสันติภาพ พระพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นตามลำดับ กระทั่งถึงชั้นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

โดยลำดับสมณศักดิ์ที่ได้รับ มีดังนี้

- พ.ศ. 2512 เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี
- พ.ศ. 2516 เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวรมุนี
- พ.ศ. 2530 เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพเวที
- พ.ศ. 2536 เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปิฎก อุดฺดุลญาณายก ปาพจน ดิลกนิวิฐ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี
- พ.ศ. 2547 เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ สุนทรธรรมสาธก ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจาร ศาสนการุฬาราม มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี ในมหาวโรกาสที่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2547
- พ.ศ. 2559 พระราชทานโปรดสถาปนาสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ชั้น สุปุรณบัฏที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณอดุลสุนทรนายก ปาพจนดิลกวรานุศาสน์ อารยางกูร พิลาสนามานุกรม คัมภีร์ญาณอุดมวิศิษฎ์ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัณวาสี

ตลอดชีวิตของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้ใช้ความรู้พระไตรปิฎกแท้ๆ เพื่อช่วย ปกป้องสังคมมณฑลในประเทศไทยหลายกรณี ไม่ว่า กรณีสันติอโศกหรือกรณีวัดพระธรรมกาย ท่านได้ช่วยชี้แจงให้คนไทยได้รับทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับพระไตรปิฎกที่ถูกดัดแปลงเอาไว้มากมาย ใน ขณะเดียวกัน ท่านยังมีบทบาทในการชี้แนะสังคมไทยในด้านการบริหารประเทศหลายครั้ง เช่น ใน

หนังสือ มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบทุนนิยมเสรีในประเทศไทย และยังสามารถชี้ให้เห็นว่าสังคมตะวันตก หรืออเมริกา มีแง่มุมที่ไม่ควรเป็นแบบอย่างในการพัฒนา ประเทศไทย ที่จะทำให้นั้นแต่พัฒนาวัตถุ ทำให้นักคิดไทยหลายคนตื่นตัวมาหาหลักพุทธธรรมเป็น แนวในการพัฒนา (สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น (ออนไลน์))

การศึกษา :

- ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนปทุมคงคา
- บวชเรียน สำเร็จนักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม 9 ประโยค วัดพระพิเรนทร์
- ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รางวัลที่ได้รับ :

- พ.ศ. 2525 ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่ พระพุทธศาสนา ในการฉลอง 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. 2525 ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ 1 ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์ พุทธธรรม จากมูลนิธิ ธนาคารกรุงเทพ
- พ.ศ. 2532 ได้รับพระราชทานโล่รางวัล 'มหิดลวานุสรณ์'
- พ.ศ. 2532 ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. 2533 ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ 'สังข์เงิน' สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. 2537 ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)
- พ.ศ. 2538 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น 'ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม'
- พ.ศ. 2538 สถาบันนวนาลันทา ประเทศอินเดีย ถวายตำแหน่ง "ตรีปิฎกอาจารย์" หมายถึงอาจารย์ผู้รู้แตกฉานในพระไตรปิฎก
- พ.ศ. 2541 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย ถวายรางวัล TTF Award (Toyota Thailand Foundation: Honorary Award) สาขาสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาสำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือ 'การพัฒนาที่ยั่งยืน'

- พ.ศ. 2544 รางวัล 'สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล' จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- พ.ศ. 2544 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็น 'ศาสตราจารย์พิเศษ' ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2547 มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ถวายตำแหน่ง 'เมธาจารย์' (Most Eminent Scholar) ในฐานะนักปราชญ์ ทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาท
- พ.ศ. 2549 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์
- พ.ศ. 2552 โล่วัชรเกียรติคุณ จาก คณะกรรมการศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม
- พ.ศ. 2552 ปุชนียบุคคลด้านภาษาไทย จาก คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

- พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2525
- ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2529
- ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2529
- ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์ การสอน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2530
- อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2531
- ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2531
- การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญาการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2533
- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2536
- ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2537
- ตรีปิฎกาจารย์กิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) นวนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย พ.ศ. 2538

- อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา (จริยศาสตร์ศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ. 2538
- วิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2541
- ศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา สาขาพุทธศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหา
มกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2544
- ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา สาขาพระพุทธศาสนา สถาบันราชภัฏบ้าน
สมเด็จพระเจ้าพระยา พ.ศ. 2544
- ศิลปศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา สาขาปรัชญาวิชาการบริหารองค์กร
มหาวิทยาลัยศรีปทุม พ.ศ. 2545
- ปรัชญาดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยบูรพา
พ.ศ. 2552
- ปรัชญาดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา สาขาวิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร
พ.ศ. 2552
- นิเทศศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช
พ.ศ. 2552
- ปรัชญาดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา (พัฒนาศาสตร์พยาบาลมนุษย) สถาบันบัณฑิตพัฒนบ
ริหาร-ศาสตร์ พ.ศ. 2553
- ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ พ.ศ. 2554

ผลงาน :

- ได้ร่ำกาสาวพัสตรา
- กองทัพอธรรม
- อาทิตยขึ้นทางทิศตะวันตก
- พุทธธรรม
- พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์
- พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม
- สถาบันสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบัน
- พจนานุกรมพุทธศาสตร์
- จารึกอโศก

- ธรรมนุญชีวิต
- มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย
- พระพุทธศาสนากับสังคมไทย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระวิทยา เกรีพาส

วัน เดือน ปี เกิด วันอังคาร ที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2534

สถานที่เกิด 206/4 หมู่ที่ 5 ตำบล ท่าเรือ อำเภอ เมือง จังหวัด นครศรีธรรมราช

ประวัติการศึกษา ปริญญาตรี สาขาวิชา : รัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง)

สถานที่ทำงาน -

ตำแหน่ง -

